ФОРМУВАННЯ МЕХАНІЗМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ В СИСТЕМІ УПРАВЛІННЯ ПОРТОВИМИ ПІДПРИЄМСТВАМИ

Монографія

Київ
Видавничий дім «Інтернаука»
2021

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Одеський національний морський університет

**ФОРМУВАННЯ МЕХАНІЗМУ
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНОЇ
БЕЗПЕКИ В СИСТЕМІ
УПРАВЛІННЯ ПОРТОВИМИ
ПІДПРИЄМСТВАМИ**

Монографія

за редакцією Л. В. Ширяєвої

Київ
Видавничий дім «Інтернаука»
2021

УДК 338.47:656.078

Ф79

DOI: 10.25313/978-966-97817-6-5

*Друкується за рішенням Вченої ради
Одеського національного морського університету
(протокол № 4 від 25 листопада 2020 року)*

Автори:

Монографія підготовлена викладачами кафедри «Економіка і фінанси» Навчально-наукового Інституту морського бізнесу Одеського національного морського університету: д.е.н., проф. Л. В. Ширяєва (розділ 3, 4, вступ), к.е.н., проф. С. В. Онешко (розділ 3, 7, висновки), к.е.н., проф. Л. П. Чиж (розділ 2), к.е.н., доц. Н. В. Хотєєва (розділ 1), ст. викл. О. В. Корецька (розділ 4, 5); аспірант Ю. С. Геврек (розділ 6) та к.е.н., аудитором ТОВ «АФ «Актив» М. О. Бойко (розділ 6, 7).

Рецензенти:

Головченко О. М. — доктор економічних наук, професор кафедри «Економіка і міжнародні відносини» Міжнародного гуманітарного університету;
Постан М. Я. — доктор економічних наук, професор кафедри «Менеджмент і маркетинг» Одеського національного морського університету.

Ширяєва Л.В. та ін.

Формування механізму забезпечення фінансово-економічної безпеки
Ф79 в системі управління портовими підприємствами: монографія; за ред.
Л. В. Ширяєвої. Видавничий дім «Інтернаука». К.: 2021. 174 с.

ISBN 978-966-97817-6-5

У монографії розглянуто сукупність теоретичних і організаційно-методичних питань, які пов'язані з формуванням системи управління фінансово-економічною безпекою підприємств портової діяльності в умовах розвитку трансформаційних процесів, що відбуваються у даній галузі. Визначені підходи до удосконалення теоретичних засад механізму розвитку підприємств портової галузі на принципах фінансово-економічної безпеки, формування облікового забезпечення системи управління з метою підвищення ефективності використання даних для вирішення сучасних проблемних завдань, особливостей побудови системи управління фінансово-економічною безпекою підприємств з метою формування концептуального підходу до її створення, проведення вибору та оцінки показників з урахуванням ризиків на базі процесно-орієнтованого підходу. Наукові дослідження базуються на виконаних держбюджетних темах, науково-дослідних роботах кафедри економіки і фінансів Одеського національного морського університету.

ISBN 978-966-97817-6-5

© Ширяєва Л. В., Онешко С. В.,
Чиж Л. П., Хотєєва Н. В. та ін., 2021
© Видавничий дім «Інтернаука», 2021

ЗМІСТ

Вступ.....	4
Розділ 1. Теоретичні засади розробки механізму розвитку підприємств портової діяльності на принципах фінансово-економічної безпеки (Н. В. Хотєєва).....	7
Розділ 2. Обліково-аналітичне забезпечення інформаційної складової фінансової безпеки підприємства (Л. П. Чиж).....	21
Розділ 3. Особливості побудови системи управління фінансово-економічною безпекою підприємств портової галузі (Л. В. Ширяєва, С. В. Онешко).....	51
Розділ 4. Вибір концептуального підходу до створення системи фінансово-економічної безпеки підприємств портової галузі (Л. В. Ширяєва, О. В. Корецька).....	68
Розділ 5. Вибір та оцінка показників фінансово-економічної безпеки підприємств портової галузі (О. В. Корецька)	97
Розділ 6. Фактори впливу фінансового ризику на оцінку економічної безпеки стивідорної компанії (М. О. Бойко, Ю. С. Геврек)	118
Розділ 7. Оцінка фінансово-економічної безпеки стивідорної компанії на базі процесно-орієнтованого підходу (С. В. Онешко, М. О. Бойко)	136
Висновки	161

ВСТУП

Сучасний етап розвитку транспортної галузі економіки характеризується загостренням проблем виживання та забезпечення безперервності розвитку будь-якого суб'єкта господарської діяльності в умовах мінливого та невизначеного конкурентного середовища. Щоб ефективно конкурувати на ринку транспортних послуг підприємства портової діяльності повинні постійно займатися збором і аналізом великого обсягу інформації щодо вантажопотоків, суб'єктів, що споживають транспортну продукцію, морського світового тоннажу, фрактового ринку, ринку портових послуг, конкуренції та інших чинників. Діяльність підприємств портової галузі повинна бути організована таким чином, щоб не тільки залишатися цілісною протягом тривалих періодів часу, але і бути досить гнучкою, щоб при необхідності можна було здійснити модифікацію і переорієнтацію відповідно до змін зовнішнього середовища та ринкової кон'юнктури.

Процес успішного функціонування і економічного розвитку суб'єктів господарювання в сучасних умовах багато в чому залежить від вдосконалення їх діяльності в області фінансово-економічної безпеки, яка визначає критично важливі напрямки діяльності, що підлягають захисту.

Фінансово-економічна безпека є універсальною категорією, яка визначає стан захищеності, обумовлює фактори загроз та їх масштаби, вибір ефективних заходів протидії (операційні коригування, зміна бізнес-процесів або їх параметрів, стратегічні організаційні зміни, комбінування фінансового і страхового захисту, управління структурою капіталу, резервне фінансування), а також рівень використання фінансово-економічного потенціалу, що забезпечує можливість нівелювати негативний вплив економічних загроз. Визначальним під час розроблення концепції фінансово-економічної безпеки або управління фінансово-економічною безпекою є засіб захисту

інтересів будь-якого економічного об'єкта: держави, галузі, підприємства.

Зарубіжними та вітчизняними науковцями проведено достатньо досліджень з питань економічної та фінансової безпеки підприємств. Основні аспекти визначення сутності поняття економічної безпеки, фінансової безпеки як її складової, відповідних загроз, індикаторів, а також системи критеріїв і параметрів досліджено у наукових працях таких вітчизняних та зарубіжних вчених, як, зокрема Л. І. Абалкін, О. І. Барановський, З. М. Борисенко, В. М. Геєць, А. С. Гальчинський, М. П. Денисенко, М. М. Єрмошенко, С. А. Єрохін, В. І. Захарченко, П. А. Колпаков, Г. В. Ляний, Л. Г. Шемаєва, К. С. Горячева, Ф. І. Євдокімов, С. М. Ілляшенко, Н. В. Куркін, В. І. Мунтіян.

Для підприємств портової діяльності управління фінансово-економічною безпекою важливо в першу чергу, з точки зору підтримки фінансової стійкості суб'єкта і збереження ним своїх конкурентних переваг, тому що їх втрата або ослаблення тягнуть за собою як руйнування економічного потенціалу підприємства, так і втрату позиції в світовому морегосподарському комплексі, що, в свою чергу, веде до зниження економічної безпеки держави. Треба відзначити, що комплекс проблем системи управління фінансово-економічною безпекою сформульований і досліджений досить повно в багатьох роботах, однак детальні робочі методики, що зважають на галузеву специфіку підприємств, де вони більш всього потрібні, ще лише з'являються, формування інформаційного простору для прийняття управлінських рішень підтримки безпеки потребує ретельної проробки. Отже, тема цього наукового дослідження є вельми актуальною.

Об'єкт дослідження — процес управління фінансово-економічною безпекою підприємств портової діяльності.

Предметом дослідження є сукупність теоретичних і організаційно-методичних питань, пов'язаних з формуванням системи управління фінансово-економічною безпекою підприємств портової діяльності.

Мета роботи — формування механізму забезпечення фінансово-економічної безпеки в системі управління портовими підприємствами.

Методи дослідження — спостереження та збір інформації, аналіз та синтез, системний підхід, метод експертних оцінок, економічний, статистичний та фінансовий аналіз діяльності підприємств.

Враховуючи особливості діяльності підприємств портової діяльності, сфери та тенденції, що склалися на даному ринку, при оцінці економічної безпеки, необхідно виходити з того, що існують відмітні особливості управлінської складової економічної безпеки, яка полягає в складності системи управління портовим господарством та ефективності її роботи. Безпека цієї складової буде обумовлювати імідж порту, адже вона відповідає за дотримання підприємствами портової діяльності національного та міжнародного законодавства в сфері морського транспорту; специфічність функціонування підприємств морської галузі проявляється у використанні значних виробничих потужностей, наявності частки непрямих витрат та складної системи ціноутворення в ринкових умовах господарювання; існування домінуючої частки розрахунків в іноземній валюті, що напряму впливає на присутність валютного ризику, пов'язаного з валютними коливаннями, які за останні роки в Україні є досить суттєвими; здійснення приватного інвестування в об'єкти портової інфраструктури державної форми власності на території морського порту на підставі договорів концесії, що акцентує увагу на контролі фінансових надходжень у вигляді концесійних платежів; посилення ролі приватного сектора в діяльності підприємств портової галузі: поряд зі збільшенням економічної ефективності функціонування портового комплексу за рахунок поєднання інтересів усіх учасників процесу відбувається збільшення ймовірності виникнення ризикових фінансових операцій.

Розділ 1.

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ РОЗРОБКИ МЕХАНІЗМУ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ ПОРТОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НА ПРИНЦИПАХ ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

Н. В. Хотєєва

Специфічні відносини і умови існування і функціонування підприємств в Україні вимагають розробки механізму розвитку підприємств портової галузі на принципах економічної безпеки. При високому рівні нестабільності, коли внутрішня і зовнішня ситуації міняються досить швидко, підприємству бракує часу для своєчасного прийняття рішення, тобто темп змін, що відбуваються набагато вище, ніж реакція підприємства на ці зміни.

У кризові періоди розвитку найбільшу небезпеку для підприємства представляє руйнування його потенціалу (виробничого, технологічного, науково-технічного і кадрового), як головного чинника життєдіяльності підприємства, його можливостей. При цьому умови господарювання такі, що не забезпечується здатність потенціалу до відтворенню. Джерела інвестування (прибуток, амортизаційні відрахування, позикові кошти) в кризовій ситуації на підприємстві, як правило, виявляються практично недоступними. З урахуванням панівного становища, займаного фінансової складової в сучасній економіці, ми маємо право характеризувати її, як вирішальну, так як тільки той, хто розпоряджається грошовими потоками підприємства, визначає його стратегічний розвиток. Таким чином, серед функціональних рівнів економічної безпеки фінансова вважається провідним і вирішальним, оскільки в ринкових умовах господарювання фінанси є «кровоносною системою» будь-якого господарюючого об'єкта.

Теоретичними основами фінансової безпеки, як складової економічної безпеки, практичними підходами реалізації фінансової безпеки на підприємстві, вивченням проблем стратегічного планування фінансової безпеки займаються зарубіжні та українські вчені Підприємства портової діяльності, як відкритої системи незмінно реагуючи на зовнішні імпульси, вимагають регулювання процесів, що протікають в системі, шляхом прийняття ефективних управлінських рішень. Особливості економіко-правового середовища, які проявляються у взаєминах держави і портових підприємств, обумовлюють зміни в організації їх господарської діяльності.

У сучасній економічній ситуації виробничі одиниці, як правило, мають повне право економічною самостійністю. Вони самі визначають свою економічну політику, формують портфель замовлень, організовують виробництво і збут продукції, повністю відповідають за результати господарської діяльності. Однак діяльність морських портів пов'язана з низкою труднощів, багато з яких пов'язані з одночасним відсутністю державної підтримки і жорстким державним регулюванням портової діяльності. Певні позитивні зміни в управлінні морськими портами і стивідорними компаніями відбуваються в зв'язку з вступом в силу положень Закону «Про морські порти України» [1].

В рамках реформування портової галузі необхідно звернути увагу і на питання вдосконалення теорії і практики управління портовими підприємствами. У процесі виявлення та вирішення проблемних ситуацій слід в першу чергу необхідно визначити мету функціонування портового підприємства. Існують різні наукові підходи до визначення головної мети діяльності підприємства. Так протягом довгого періоду часу вважалося, що основною метою функціонування є отримання максимального прибутку [2].

Наведену точку зору, на нашу думку, необхідно доповнити тим, що в процесі формування та реалізації стратегічних цілей важливим є забезпечення сталого функціонування підприємства в майбутньому, зниження розміру ризиків.

Хоч як би змінювався склад власників портів України, основні цілі та стратегічні пріоритети в розвитку портових підприємств

повинні залишатися колишніми. Це зростання капіталізації портового підприємства, збільшення рентабельності, оптимізація частки ринку, приведення у відповідність рівня послуг, що надаються світовим стандартам якості в портовій індустрії, підвищення інвестиційної привабливості портів та ін. Цими стратегічними орієнтирами необхідно керуватися, визначаючи виробничу і комерційну політику, формуючи взаємовідносини з клієнтами та плануючи програму розвитку портових підприємств.

Розробка теоретичних і практичних аспектів створення механізму розвитку підприємств слід розглядати як сукупність організаційних і економічних важелів (кожному з яких притаманні власні форми управлінського впливу), які впливають на економічні та організаційні параметри системи управління підприємством, сприяють формуванню і посиленню організаційно-економічного потенціалу, отриманню конкурентних переваг і ефективності діяльності підприємства в цілому.

Механізм розвитку підприємства включає такі основні елементи:

- форми і методи економічного управління з мотивацією систем стимулювання;
- форми і методи тактичного і оперативного управління;
- важелі і методи формування системи керуючих параметрів з елементами самоорганізації;
- система обґрунтованих обмежень фінансового та адміністративного характеру;
- інформаційна система формування бази управлінських рішень.

Дослідники складних організаційних систем А. Д. Шерет [3], В. І. Авдійскій, В. М. Безденежних, В. Є. Ліхтенштейн, Г. В. Росс, Х. І. Солодовнікова [4] та ін. поділяють весь комплекс завдань, що виникають при формуванні та управлінні розвитком організаційно-економічних систем, на завдання, безпосередньо пов'язані з вивченням динаміки властивостей самого механізму функціонування (його окремих елементів), і завдання формування організаційно-економічного механізму з наперед заданими параметрами і властивостями.

Деякі принципи забезпечення фінансово-економічної безпеки підприємства [5] вимагають розвиненої системи стратегічного планування підприємства:

- елементи системи управління фінансово-економічною безпекою підприємства повинні бути взаємопов'язані та узгоджені (принцип системності побудови), що потребує інтеграції системи з усіма ланками загальної системи управління;
- своєчасність розробки і прийняття заходів щодо нейтралізації загроз фінансової безпеки і фінансовим інтересам підприємства (принцип своєчасності);
- система управління фінансово-економічною безпекою підприємства повинна бути органічно інтегрована в загальну систему менеджменту і загальну систему управління економічною безпекою підприємства (принцип інтегрованості);
- усі прийняті управлінські рішення не повинні суперечити загальній стратегії фінансово-економічного розвитку підприємства (принцип спрямованості на стратегічні цілі);
- заходи по реагуванню на погрози фінансово-економічним інтересам підприємства повинні розроблятися у відповідності з визначеними критеріями (принцип адекватності реагування).

Спроби скласти довгострокові плани, у яких пропонується, що й коли робити в досить тривалій перспективі, використання екстраполяції існуючої практики й існуючого стану навколишнього середовища на багато років уперед — характерні ознаки існуючого «стратегічного управління». Відсутність розробленої наукової стратегії призводить до поразки підприємства в конкурентній боротьбі. У зв'язку із цим стратегічне управління підприємством було й залишається насущною проблемою розвитку економіки країни.

Однак навіть найкраща стратегія не буде здійснена на практиці, якщо не буде адекватної їй системи оперативного управління, що є інструментом проведення в життя обраної стратегічної концепції. Звідси гостра проблема — взаємозв'язок

стратегічного й оперативного управління, що до теперішнього часу розроблена вкрай слабо й не відображена в скільки-небудь значних наукових і методичних розробках. Загальна система оперативного управління на підприємствах морського транспорту розглядалась досить часто, однак сектор управління пов'язаний з управлінням фінансово-економічною безпекою потребує уточнення загальної конфігурації, розділення між стратегічною ланкою та операційною.

У системі ринкових відносин функції управління наповнюються новим змістом, виникають нові взаємозалежності та взаємозв'язки, виникає об'єктивна необхідність створення інтегрованої системи управління підприємством.

Термін «стратегічне управління» був уведений у побут на стику 70-х рр. для того, щоб позначити різницю між поточним управлінням на рівні виробництва й управлінням, що здійснюється на вищому рівні. Необхідність фіксації такого розходження була викликана й першу чергу змінами в умовах ведення бізнесу. Розробка ідей стратегічного управління розглянута в роботах таких авторів, як J. S. Harrison, H. J. Caron [6], J. M. Higgins [7], Pearce and Robinson [8], Schendel and Hatten [9] та ін. У цей час з'явилося безліч робіт вітчизняних авторів, таких як В. О. Василенка [10], О. С. Виханського [11], Л. П. Мищенко [12], В. С. Пономаренка [13], К. І. Радченка [14] та інших, присвячених стратегічному управлінню підприємством.

Значний внесок у розробку теоретичних, методологічних засад оперативного управління підприємством внесли вітчизняні та зарубіжні вчені Ф. Ф. Бутинець [15], І. І. Каракоз [16], Є. В. Мних [2], А. Д. Шеремет [3], С. І. Шкарабан [17] та інші.

Незважаючи на наявність певних досліджень, вичерпної характеристики взаємозв'язків оперативного управління зі стратегічним, адекватним вимогам сучасної економіки не дається.

Одно з вузьких місць — це питання взаємодії найбільш важливих елементів інтегрованої системи стратегічного та оперативного управління на основі єдиної цілі функціонування підприємства.

На сьогоднішній день немає однозначного визначення ні стратегічного, ні оперативного управління виробництвом.

Авторитетними розроблювачами теорії стратегічного управління запропоновані такі основні визначення:

- D. E. Schendel і K. J. Hatten розглядали його як «процес визначення й (установлення) зв'язку організації з її оточенням, що складається з реалізації обраних цілей і з спроб досягти бажаного стану взаємин з оточенням за допомогою розподілу ресурсів, що дозволяє ефективно й результативно діяти організації і її підрозділам» [9];
- за J. M. Higgins «стратегічне управління — це процес управління з метою здійснення місії організації за допомогою управління взаємодією організації з її оточенням» [7];
- J. A. Pearce і R. B. Robinson визначають стратегічне управління «як набір рішень і дій по формулюванню й виконанню стратегій, розроблених для того, щоб досягти мети організації» [8].

Таким чином, стратегічне управління можна представити як управління підприємством, що орієнтує виробничу діяльність на запити споживачів, гнучко реагує на зміни в навколишньому середовищі й дозволяє досягти конкурентних переваг, що в сукупності дає можливість організації виживати в довгостроковій перспективі.

При цьому для кожного з підрозділів стратегічний план установлює чіткі й конкретні цілі, що узгоджуються із загальною стратегією, а для досягнення цих цілей функціональні підрозділи самостійно розробляють оперативні плани своєї діяльності. Подібна процедура управління на підприємстві дозволяє підвищити ефективність діяльності за рахунок одержання високих оперативних результатів, що забезпечують досягнення стратегічних цілей.

На нашу думку, інтегровану систему управління підприємством можна представити у вигляді трьох взаємозалежних рівнів. При цьому кожний рівень виконує свою основну управлінську функцію.

Верхній рівень управління підприємством (адміністративно-управлінський) вирішує стратегічні завдання, забезпечує управління ресурсами в масштабі підприємства в цілому.

Середній рівень управління (виробничий) вирішує завдання оперативного управління процесом виробництва, забезпечує ефективне використання ресурсів, а також оптимальне виконання планових завдань (змінне, добове, декадне, місячне) на рівні ділянки, цеху, підприємства. Завдання управління технологічними процесами реалізують нижчі рівні технологічного управління.

Стратегічне й оперативне управління є взаємодоповнюючими елементами процесу управління безпекою. При цьому оперативне управління виступає як закономірний етап втілення стратегічного. Про це свідчить їхня порівняльна характеристика по ключовим ознакам, наведена у таблиці 1.1.

Аналіз практики функціонування підприємств показує, як правило, що стратегічне й оперативне управління безпекою не є взаємозалежними. Основна увага приділяється одержанню швидких результатів, які не завжди відповідають стратегічним пріоритетам, що не створює передумов для майбутнього розвитку й не забезпечує конкурентоспроможність підприємства. Крім того, більшість підприємств займаються пошуком резервів підвищення ефективності своєї діяльності за результатами аналізу за минулий фінансовий рік, коли знайдені резерви є для підприємства упущеною вигодою.

У зв'язку із цим, одним з найбільш важливих напрямків удосконалення системи управління є орієнтація на створення інтегрованої системи оперативного й стратегічного управління. При цьому необхідно піти від практики формального стратегічного планування, а цілі й завдання повинні відображатися в реальних планах їхнього досягнення, що є орієнтирами для оперативного планування.

Максимальна ефективність діяльності підприємства, тобто максимальний рівень фінансової безпеки, досягається за рахунок концентрації на її стратегії й повній синхронізації роботи співробітників, підрозділів і застосовуваних технологій

Таблиця 1.1

Порівняльна характеристика рівнів управління безпекою

Ознака порівняння	Характеристика
Рівень управління	Стратегія розробляється на найвищому рівні управління компанією. Оперативні рішення приймаються на більш низьких рівнях управління.
Циклічність	Стратегія розробляється нерегулярно, піддається коректуванню у випадках кризових явищ, нових ідей, можливостей і управлінських ініціатив. Оперативні рішення приймаються в умовах більш повної інформації й безупинно, навіть відповідно до встановленого тимчасового графіка.
Інформаційна ентропія (невизначеність)	Ступінь невизначеності при формулюванні й реалізації стратегії істотно вище, ніж при прийнятті оперативних рішень. Для розробки стратегії необхідна інформація про стан зовнішнього середовища, одержати яку буває важко. Інформація для оперативних рішень здебільшого це внутрішня інформація підприємства.
Використовувані методи	При розробці стратегії використовуються економіко-математичні методи, імітаційне моделювання, що дає можливість одержувати ряд альтернативних рішень, які варто брати до уваги при прийнятті стратегічних рішень, істотно більше, ніж в процесі оперативного управління. Оперативні завдання звичайно легко формалізуються й часто мають аналоги.
Облік фактору часу	Стратегія орієнтована на довгострокову перспективу. Оперативні рішення охоплюють значно більш короткі відрізки часу.
Пріоритетність	Стратегічні рішення є основою для прийняття оперативних.
Участь колективу	Прийняття стратегічних рішень — прерогатива вищого керівництва. Оперативні рішення розробляє й реалізує середній і молодший управлінський персонал
Ступінь деталізації	Стратегія формується широко й набагато менш деталізована, чим оперативні рішення.

Продовження табл. 1.1

Критерії ефективності рішень	Ефективність стратегічних рішень оцінюється своєчасністю й точністю реакції підприємства на нові запити ринку й зміни в навколишньому середовищі. Ефективність прийнятих стратегій проявляється тільки згодом, коли стає важко, а іноді й неможливо виділити ступінь впливу різних факторів. Наслідки оперативних рішень найчастіше наближені до моменту ухвалення рішення й можуть бути оцінені показниками прибутковості і ефективності використання виробничого потенціалу.
Ступінь ризику	Ризик при прийнятті стратегічних рішень набагато вище в порівнянні з можливими втратами від неправильних оперативних рішень, що пояснюється інформаційною невизначеністю при розробці стратегії.
Об'єкт вивчення	Стратегічне управління передбачає пошук нових можливостей у конкурентній боротьбі, відстеження й адаптацію до змін у навколишньому середовищі. Оперативне управління націлене на пошук шляхів більш ефективного використання ресурсів усередині підприємства.

Джерело: розроблено автором з використанням [5, 6, 7]

відповідно до цілі даної стратегії. Для цього необхідно позначити області, яким варто приділити найбільш пильну увагу з погляду ефективного управління діяльністю, і розглянути фактори успіху в цих областях з позиції двох груп аспектів управління.

Для першої групи (планування, бюджетування й прогнозування) істотно, щоб процес реалізації цих аспектів був мінімальним за часом і концентрувався лише на найважливіших питаннях. Для другої (підготовка звітності і її аналіз) — щоб дотримувався принцип: більше вимірів, менше звітів. Таким чином, важливо визначитись із цілями й завданнями, на які повинні орієнтуватися всі рівні управління. У ринкових умовах господарювання виступає як чітка орієнтація діяльності працівників всіх рівнів на кінцеві результати. Тільки за цією умовою управління можна характеризувати як «управління

за результатами», що підлягає системному контролю й забезпечує швидку реакцію на зміни зовнішнього й внутрішнього середовища організації. Виходячи із цього положення, кожна функціональна підсистема управління повинна мати чіткі показники функціонування й критерії оцінки результатів.

Управління за результатами — це процес, що передбачає колегіальний підхід до планування, у якому робиться упор на досягнення певних і вимірних результатів. Він націлений на те, щоб поліпшити забезпечення планів і зміцнити ефективність управління, дієвість і підзвітність.

Переклад терміну Management By Objectives (MBO) як «управління за результатами» точно передає основний зміст цієї системи управління: мова йде про управління рухом (компанії в цілому, підрозділу або окремого співробітника) тих бізнес — результатів, які на даному етапі розвитку компанії мають для неї першорядне значення. Основне завдання, яке повинна була вирішити система MBO — підвищення маневреності бізнесу. Система управління за результатами за час свого існування довела свою ефективність і одержала широке поширення в усьому світі [18, 19, 20, 21].

Вихідним моментом управління за результатами є визначення ключових результатів, на основі яких визначаються бажані результати для різних рівнів. Такі результати вимагають щорічної перевірки й можуть бути змінені. Результат можна визначити й описати як вимірну зміну в результаті причинно-наслідкового зв'язку, викликаного цією інтервенцією.

Саме поняття «результат» досить широке й багатобічне. Розрізняють наступні типи ключових результатів:

- а) комерційної діяльності;
- б) функціональної діяльності;
- в) підтримки [21].

До результатів комерційної діяльності можна віднести виторг від реалізації продукції, витрати, прибуток, рентабельність, ефективність використання капіталу.

Функціональними результатами є кількість і якість виробленої продукції, надаваних послуг, ефективність використання

матеріальних, трудових ресурсів, ступінь використаний виробничих потужностей.

Результати підтримки сприяють досягненню комерційних і функціональних результатів. До зовнішніх результатів підтримки відносяться імідж (ділова репутація) підприємства, характеристика і якість продукції, що випускається та ін. Результати підтримки всередині організації можна встановити відносно вмотивованості персоналу, атмосфери організації, використання робочого часу й засобів комунікації, тобто швидкості проходження інформації.

Головна особливість управління за результатами полягає в тому, що цілі й пріоритети не залишаються постійними величинами, а переглядаються зі змінами в зовнішньому і внутрішньому середовищі, а також при досягненні цілей або необхідності їхнього коректування. Саме тому підвищується роль оперативного управління, що забезпечить моніторинг діяльності підприємства в конкретних умовах місця й часу.

Незважаючи на те, що за своєю природою, обсягом й формою очікувані результати будуть істотно відрізнятися друг від друга, вони повинні відповідати наступним критеріям:

- бути точними, певними й чітко сформульованими;
- бути вимірними шляхом використання кількісних або якісних показників;
- забезпечувати реалістичність результатів за допомогою наявних людських або фінансових ресурсів;
- відповідати певним завданням;
- можливості досягнення на певному етапі запланованого періоду.

Показники, які конкретизують результати діяльності підприємства, визначаються рівнем управління.

У процесі оцінки стратегічних переваг використовуються показники рентабельності виробництва (послуг), діяльності клієнтів, поведінки конкурентів, можливості та тенденції ринку, технологічних інновацій.

Менеджери середньої ланки здійснюють моніторинг виконаних робіт і приймають рішення, що стосуються фінансових

або інших видів ресурсів, послуг та клієнтів. Інформація має агрегований характер і надається у вигляді фінансових показників.

На операційному рівні діяльності (рівень обслуговування клієнтів) інформація потрібна перед усім для здійснення контролю і вдосконалення виробничо-господарського процесу. На цьому рівні корисною є інформація про обсяг продукції або наданих послуг та кількість спожитих ресурсів. В умовах підвищення інтенсивності конкуренції на ринках важливою є інформація про якість послуг, яка є інструментом оперативної діагностики й планування.

Таким чином, так як управління — неперервний процес, то, безумовно, у ньому існує відповідна логіка реалізації функцій розвитку підприємств портової галузі. Якщо розглядати цей процес у часі, то спочатку визначається стратегія розвитку, потім здійснюється комплекс заходів, що направлені на реалізацію довгострокових цілей у більш короткі проміжки часу, що дозволяє реалізувати стратегічні цілі. У цілому, все замикається на кінцевому рахунку системи оперативного управління.

Ефективність процесів стратегічного й оперативного управління безпекою багато в чому визначається раціональністю організації системи взаємозв'язку між ними. При здійсненні процесів кардинального вдосконалювання системи управління і її адаптації до ринкових умов на підприємствах особлива увага повинна бути приділена процесам впровадження нових форм і методів управління. Зокрема заслуговує на увагу «управління за результатами», що забезпечує швидку реакцію на зміни зовнішнього й внутрішнього середовища організації. Впровадження цих принципів забезпечить сталий розвиток підприємств портової галузі.

Список використаних джерел

1. Закон України «Про морські порти України» № 406-VII в редакції від 13.02.2020 р. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4709-17>
2. Мних Є. В. Економічний аналіз: підручник. К.: Центр навчальної літератури, 2003. 412 с.
3. Шеремет А. Д. Комплексный анализ хозяйственной деятельности. М.: ИНФРА-М, 2006. 415 с.
4. Авдийский В. И., Безденежных В. М., Лихтенштейн В. Е., Росс Г. В., Солодовникова К. И. Финансово-экономическая безопасность экономических агентов. Финансы: теория и практика. 2015. № 5. С. 40–50.
5. Орлик О. В. Економічна безпека підприємства: властивості, стратегія та методи забезпечення. Економічна безпека в умовах глобалізації світової економіки: колективна монографія у 2 т. Дніпропетровськ: ФОП Дробязко С. І., 2014. Т. 2. С. 176–182.
6. Harrison J. S., Caron H. J. Strategic Management of Organizations and Shareholders. Theory and Cases. West Publishing Co., 1994. 272 с.
7. Higgins J. M. Organizational Policy and Strategic Management (пер. Организационная Политика и Стратегическое Управление): Text and Cases, 2nd ed. Home-wood, 111: Richard D. Irwin. 1983. 269 p.
8. Pearce J. A., Robinson R. B. Strategic Management. 2nd ed. Homewood: Richard D. Ir-win, 1985. 512 p.
9. Schendel D. E., Hatten K. J. Business Policy or Strategic Management: A Broader View for an Emerging. Academy of Management Proceedings, august 1972. 269 p.
10. Василенко В. О., Ткаченко В. І. Стратегічне управління підприємством: навчальний посібник. 2-ге вид., виправа. і доп.; За ред. В. О. Василенка. К: Центр навчальної літератури, 2004. 400 с.
11. Виханский О. С. Стратегическое управление: учебник. 2-е изд., перераб. и доп. М.: Экономист, 2003. 296 с.
12. Мищенко А. П. Стратегічне управління: навчальний посібник. К.: Центр навчальної літератури, 2004. 336 с.
13. Пономаренко В. С. Стратегічне управління підприємством. К.: Основа, 1999. 619 с.
14. Радченко К. І. Стратегічний аналіз в бізнесі: навчальний посібник. Львів: Новий світ-2000, 2003. 272 с.

15. Бутинець Ф. Ф. Економічний аналіз: навчальний посібник. Житомир: Рута, 2003. 680 с.
16. Каракоз И. И. Теория экономического анализа. К: Вища школа, 1989. 255 с.
17. Шкарабан С. І. Основи оперативного економічного аналізу: навчальний посібник. Львів: Вища школа, 1998. 136 с.
18. Друкер Питер Ф. Практика менеджмента. М.: Вильямс, 2007. 400 с.
19. Карлоф Б. Деловая стратегия. М.: Экономика, 1991. 239 с.
20. Курс МВА по стратегическому менеджменту; под. ред. Л. Фаэй, Р. Рэнделл. М.: Альпина Паблишер, 2007. 588 с.
21. Сантавайнен Т., Воутелайнен Э. Управление по результатам: пер. с финск.; общ. ред. и предисл. Я. А. Леймана. М.: Прогресс, 1993. 320 с.

Розділ 2.

ОБЛІКОВО-АНАЛІТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ СКЛАДОВОЇ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА

Л. П. Чиж

Вже звичним стало твердження, що для підприємства, яке працює в жорстких, а часом і жорстоких умовах сучасного бізнесу, інформатизація управління стає життєве необхідним фактором, що забезпечує фінансово-економічна безпека (ФЕБ). Підприємство повинне володіти всією необхідною інформацією про стан справ всередині самої компанії, про становище на ринку, в суміжних, що постачають і торгових сферах діяльності. Якщо у фірми немає необхідної, а головне, достовірної інформації, неможливо приймати якісні рішення, які спричиняють роботу на короткострокову або довгострокову перспективу.

Експертні дані свідчать, що до 60–80% управлінської праці використовується на роботу з інформацією, в тому числі 30–40% — на її отримання, а 10–15% витрачається менеджером на передачу і первинну обробку і близько 25% йде на аналітичну обробку та обчислення.

Процес забезпечення ФЕБ підприємства став предметом дослідження багатьох вітчизняних і зарубіжних науковців: О. І. Барановського, І. А. Бланка, С. Ю. Глазьева, К. С. Горячевої, О. А. Груніна, Г. В. Козаченко, С. Н. Кудряшова, А. М. Єрмошенко, Р. С. Папехіна, В. І. Мунтіян, Т. О. Маглакелидзе, Ю. Г. Кім, Ю. Б. Кракос, Т. Ю. Загорельскої, М. В. Ромашко, Ф. Блау, В. В. Орлової, Л. С. Мартюшевої, С. В. Глущенко, В. Н. Черкасова, Дж. Тобина, А. Мура, М. Михалик, К. Хиарндена.

Аналіз наукової літератури підтверджує необхідність подальшого удосконалення механізмів використання обліково-

аналітичної інформації в системі забезпечення ФЕБ підприємства.

До рішення про необхідність впровадження сучасних інформаційних технологій приходить все більше число керівників підприємств самих різних сфер бізнесу. У той же час, тільки інформаційні системи і технічні засоби, що застосовуються для їх впровадження, не є достатніми для досягнення конкурентної переваги. Ефективність від їх впровадження проявляється лише при комплексному підході до інформаційних і організаційних аспектах бізнесу. Незважаючи на цю високу теоретичну оцінку необхідності мати удосконалену інформаційну систему, в її практичній організації, можна виділити такі основні недоліки:

1. Недостовірність і спотворення усній і візуальної інформації, переданої спеціалістами з об'єкта управління вищому керівництву.

2. Надмірне перебільшення комерційної таємниці і закритість економічної інформації від зовнішніх користувачів і значного числі керівників середньої та нижньої ланок. Звідси, логічно витікає єдиний простий і разом з тим, складний, вихід — визначення раціонального мінімуму інформації, яким повинен володіти персонал певних рівнів управління.

3. Прийняття поспішних управлінських рішень на основі неповної та спотвореної інформації.

4. Накопичення та зберігання зайвої або застарілої інформації на робочому столі і в комп'ютері, що призводить до втрат робочого часу на пошук потрібної інформації.

5. Невдале прагнення до загальної комп'ютеризації управління на підприємстві.

Для визначення витоків перерахованих недоліків, звернемося до пояснення поняття «інформація», яке походить від латинського *information*, тобто роз'яснення, інформування, подання, виклад. До появи комп'ютерної техніки це слово рідко використовувалося, в основному в спеціальній і технічній літературі. Не зупиняючись детально на цьому питанні, наведемо висловлювання «батька» кібернетики Н. Вінера: «Інформація є інформація, а не матерія і не енергія». Тим самим

Н. Вінер відмовився від формулювання поняття інформації, вважаючи, що це схоже таким категоріям, як рух, життя, свідомість [1]. Н. Вінер ввів поняття інформації в наукове вживання. В математиці і кібернетиці інформація є мірою усунення невизначеності (ентропії), мірою організації системи. Автор теорії інформації К. Шеннон визначив поняття інформації як комунікацію, зв'язок, в процесі якої усувається ентропія (невизначеність). Ентропія — це кількісна міра невизначеності. Знищена відомостями ентропія і є інформація [2].

Виходячи з цих основоположних визначень, вважаємо за необхідне поставити чітку межу при формуванні інформаційного забезпечення двох базових понять — інформація і дані.

Дані — це сукупність відомостей, які зафіксовані на будь-якому носії, тобто у формі, придатній для зберігання, передачі і обробки. Подальше перетворення даних дозволяє отримати інформацію, яка знімає невизначеність при вирішенні конкретної задачі. Таким чином, інформацією можна назвати результат перетворення даних, тобто корисні дані, це є інформація.

Таке поділення понять «дані» і «інформація» властиво кібернетичному підходу до вивчення проблеми. На рівні управління підприємством спеціалісти-теоретики і практики, їх ототожнюють. У будь-якому випадку, розуміння того, що інформація знімає невизначеність в вирішуванні відповідної проблеми, дуже важливе.

Як звісно, існують три критерії характеристики інформації:

- синтаксичний (структура інформації (тип носія і спосіб подання інформації, швидкість її передачі та обробки та ін.);
- семантичний (відповідність образу, знаку та об'єкту, тобто відношення інформації та джерела її виникнення);
- прагматичний (корисність інформації цілям, які реалізуються на її основі).

Дане зауваження враховується в семантичному підході до інформації, який базується на тому, що інформація може мати

неоднакову цінність для приймача, в якості якого виступає людина. В рамках даного підходу найбільш довершеною є теорія Ю. Шрейдера, в якій враховується, що до отримання певного повідомлення суб'єкт уже має свої власні знання про проблему чи ситуацію. Такі, отримані раніше знання, Ю. Шрейдер назвав тезаурус, саме від них залежить здатність суб'єкта до сприйняття і осмислення отриманої інформації [4].

Основний акцент для вирішення питань забезпечення інформацією системи управління фінансово-економічною безпекою підприємства, зробимо на семантичний прагматичний критерії.

На сучасному етапі розвитку поняття інформації найчастіше застосовується для характеристики іншої важливої ринкової категорії — ризику, основною причиною виникнення якого є невизначеність, тобто це неусувна якість ринкового середовища, пов'язана з тим, що на ринкові умови здійснює свою одночасну дію невимірне число чинників різної природи і спрямованості, що не підлягають сукупній оцінці [5].

Для успішного функціонування підприємством у цілому, фінансово-економічною безпекою зокрема, з усього розмаїття інформації, розкриємо поняття економічної інформації. Не зупиняючись на критичній оцінці різноманітних визначень економічної інформації, які пропонуються вітчизняними та зарубіжними економістами, розділимо точку зору вчених які підкреслюють, що «економічна інформація, тобто економічні дані, відображають через систему натуральних, трудових та вартісних показників, характер планової та фактичної виробничо-господарської діяльності, причинні взаємозв'язки між системою управління та об'єктами управління» [6].

Спільні якісні характеристики, які визначають ступінь корисності економічної інформації для будь-яких управлінських завдань наведені на рис. 2.1.

Виходячи з вищенаведеного визначення поняття економічної інформації, зрозуміло, що вона відрізняється різноманітністю. Тому, інформація повинна бути цілеспрямованою і орієнтованою на відповідні завдання управління. Оцінювати ступінь

Рис. 2.1. Основні особливості економічної інформації
Джерело: розробка автора

корисності економічної інформації можна тільки стосовно до потреб конкретних завдань в певних умовах місця і часу, тобто оцінка має сенс тільки в межах даної інформаційної системи, даного конкретного завдання.

На думку дослідників, загальною, універсальною шкали оцінок корисності інформації в будь-яких інформаційних системах на основі сучасних уявлень отримати неможливо. Корисність економічної інформації — це задоволення певних вимог інформаційних запитів користувачів при прийнятті ними рішень в конкретних умовах (ситуації).

Вирішення питань інформаційного забезпечення управління підприємствами неможливо без використання комп'ютерних технологій. Незважаючи на те, що комп'ютер практично є у кожного працівника підприємства, рівень інформованості керівництва в організації не зазнає помітних змін.

Керівники підприємств різних рівнів зазнають труднощів з виявленням своїх інформаційних потреб і раціональних шляхів доступу до інформаційних ресурсів для виробітки ефективних управлінських рішень. Такий стан інформаційного забезпечення підприємств є прямим наслідком порушення відомих принципів інформатизації, сформульованих засновником інформатизації управління академіком В. М. Глушковым:

1. *Автоматизація документообігу.* Створюється можливість вирішувати принципово нові управлінські завдання, недоступні не тільки для звичайних (не автоматизовано) систем управління, а й для ЕОМ без автоматизованого документообігу ... Тільки на цьому шляху підводиться міцна сучасна база для необмеженого вдосконалення організаційного управління.

2. *Інтегральна інформаційна база.* Суть даного принципу полягає в тому, що створюється єдина для всіх управлінських завдань первинна база даних з мінімумом надмірності (необхідним для підтримки збереження і цілісності бази). На цю базу замикається система обліку, що здійснює її постійну оперативну актуалізацію.

3. *Одноразове введення даних.* Для реальної реалізації як цього, так і попереднього принципу потрібна ретельна

координація та узгодження робіт між організаціями — генераторами інформації.

4. *Динамічна цілісність*. Повинна забезпечуватися коректність будь-яких модифікацій інформаційної бази і взаємна відповідність будь-яких її частин і локальних реалізацій. При цьому внесення тих чи інших змін в будь-яку з частин інтегральної бази повинно автоматично ініціювати людиномашинні процедури відповідних змін у всіх інших, залежних від неї базах даних.

5. *Системна єдність*. Створення широкомасштабної інформаційної системи вимагає обов'язкової опрацювання та узгодження всіх її елементів.

6. *Типовість (універсальність і уніфікація)*. Суть цього принципу полягає в тому, що багато індивідуальних особливостей конкретних автоматизованих робочих місць, схильні до частих змін, не повинні жорстко закладатися в програмне забезпечення, а виносяться в зовнішні легко модифікуються текстові файли, які використовуються для оперативної настройки досить універсальних типових програм.

7. *Модульність побудови* технічного, програмного та інформаційного забезпечення, що дозволяє порівняно легко адаптувати систему до мінливих умов, виробляти її «помодульне» розвинення і вдосконалення [7].

Ці принципи згодом були розвинені, доповнені у відповідності зі зрослими технічними можливостями сучасної об'єктно-орієнтованої технології програмування багатозадачних операційних середовищ типу MS Windows. Вони дозволяють прискорити процес обміну даних, відомостями між різними структурними підрозділами, прискорити документообіг, контролювати рух матеріалів і інших засобів і багато іншого. Сучасна проблема неефективного інформаційного забезпечення управління підприємствами криється не в обмеженості технічного і програмного забезпечення, а в вмілої постановці, по можливості, формалізації самих управлінських завдань, чіткого визначення джерел збору (отримання) вихідної інформації. Для цього, перед усім, необхідно визначитися з досліджуваним

«модулем» інформаційного забезпечення. У нашій роботі таким «модулем» є фінансово-економічна безпека підприємств будь-якої галузевої приналежності і стосовно специфіки портової діяльності.

Завдання забезпечення ФЕБ необхідно сформулювати виходячи з загальні характеристики цієї категорії, яку надав в своїх роботах І. А. Бланк, яка полягає в тому, що вона виступає основним та найважливішим структурним елементом економічної безпеки підприємства; являє собою систему кількісних та якісних індикаторів фінансового стану підприємства, що відображає реальний рівень захищеності його фінансових інтересів; створює фінансові передумови сталого розвитку підприємства сьогодні та в майбутньому [8].

Головна *мета* фінансово-економічної безпеки підприємства в тому, щоб забезпечити його стабільне і максимально ефективне функціонування в даний час і високий потенціал розвитку в майбутньому [9].

Управління фінансовою безпекою підприємства передбачає наступні дії: захист фінансових інтересів суб'єкта господарювання; управління його фінансовою діяльністю; попередження виникнення і розвитку загроз фінансової безпеки, зниження ступеня їх негативного впливу; управління фінансовими ризиками; облік альтернативних шляхів забезпечення безпеки підприємства шляхом застосування фінансових інструментів і методів фінансового аналізу; оцінка фінансового стану підприємства з використанням порогових значень показників; аналіз негативних фінансових наслідків для підприємства з точки зору зміни його платоспроможності, рентабельності і прибутковості; аналіз ринку цінних паперів з точки зору стану привабливості цінних паперів підприємства, залучення їм фінансових коштів на інвестиції та розвиток; захист від агресивного придбання акцій підприємства конкурентами і можливого встановлення контролю над ним; аналіз інвестиційних проектів; аналіз ділових пропозицій підприємству з точки зору ділової етики та ін. [10].

Концептуальна модель фінансово-економічної безпеки підприємства наведено на рис. 2.2.

Проведені дослідження показують, що не існує єдиної точки зору відносно переліку і ступені деталізації завдань ФЕБ, тому проаналізувавши різні точки зору, ми пропонуємо такий перелік узагальнюючих функціональних завдань ФЕБ:

- забезпечення високої фінансової ефективності роботи, фінансової сталості та незалежності підприємства;
- забезпечення стійкості грошових розрахунків і основних фінансово-економічних параметрів;

Рис. 2.2. Концептуальна модель обліково-аналітичного
забезпечення ФЕБ

Джерело: розробка автора

- ефективне використання різних джерел фінансування;
- нейтралізація негативного впливу дій конкурентів;
- ефективна організація безпеки комерційних інтересів;
- досягнення високої ефективності фінансового менеджменту;
- досягнення необхідного рівня інформаційного забезпечення роботи всіх підрозділів і відділів підприємства;
- досягнення високої конкурентоспроможності підприємства [10, 11, 12].

Поняття «економічна ефективність» є складною категорією економічної науки. Досі не існує єдиної визначеної системи класифікації і конкретних показників, на основі яких можна провести детальний аналіз економічної ефективності різноманітних суб'єктів господарської діяльності. Відповідно до цього доцільно розділити усі визначення ефективності виробництва зарубіжними та вітчизняними вченими відповідно до таких критеріїв: ефективність як результативність, ефективність як комплексне поняття, ефективність як мінімізація витрат і ресурсів [13].

На наш погляд, найбільш широким є визначення ефективності як комплексного показника, що задовольняє теоретиків і практиків, внутрішніх і зовнішніх користувачів. Виходячи з цього, підкреслюємо взаємозв'язок завдань фінансово-економічної безпеки з загальними завданнями функціонування підприємства. Тому і інформаційне забезпечення підприємства в цілому і ФЕБ, окремо, повинно бути єдиним, тобто при формуванні інформаційного забезпечення використовується вищенаведений принцип акад. В. М. Глушкова щодо створення інтегральної інформаційної бази, основою побудови якої є чітко організована система обліку, яка відображає всю його виробничо-господарську діяльність.

Ядром економічної інформації є облікова інформація, на яку припадає майже 90% її обсягу [14].

Облікові дані відображають фактичний стан виробничо-господарської діяльності підприємства і є інформаційною моделлю виробництва. Крім відображення дійсного стану об'єкта, на облікову інформацію покладається й ретроспективна

функція, що потребує тривалого зберігання цієї інформації (у вигляді форм бухгалтерської звітності).

Система господарського обліку представляє собою сукупність оперативного, статистичного та бухгалтерського обліку.

Для формування методологічної бази раціонального інформаційного забезпечення в багатьох роботах різного рівня проведено класифікація інформації, яка використовується при прийнятті управлінських рішень. На нашу думку, заслуговує особливий інтерес, розподіл такої інформації на внутрішню та зовнішню групи, які утворюються з планово-облікових та позаоблікових даних [6].

Враховуючи різноманітність облікової інформації можна виділити такі її види (табл. 2.1).

Виходячи з сутності перелічених видів облікової інформації можна зробити висновок про визначальну роль бухгалтерської інформації для забезпечення прийняття управлінських рішень тому що вона є практично єдиним джерелом економічної інформації для управління підприємством.

Бухгалтерія знаходиться на стику інформаційних потоків різних підрозділів, і практично тільки вона може формувати інформацію про реальний стан справ господарюючого суб'єкта. У сучасних умовах розвитку бізнесу істотно зростає роль звітних даних як джерела достовірної і об'єктивної інформації про фінансово-господарської діяльності.

Прямуючи шляхом впровадження міжнародних стандартів формування фінансової звітності, національне бухгалтерське законодавство надає можливість підприємствам самостійно приймати рішення про встановлення облікової політики. Господарюючі суб'єкти повинні вести облік та складати звітність, виходячи з самостійно розробленої, залежно від особливостей діяльності та умов господарювання облікової політики, а не тільки на підставі норм, регламентованих державою. Необхідно чітко усвідомити, що підприємство, використовуючи різні методи бухгалтерської оцінки фактів господарського життя в абсолютно однакових господарських ситуаціях, може представити в бухгалтерській звітності зовсім різні результати

Таблиця 2.1

Характеристика облікової інформації

Вид обліку	Види облікової інформації	Характеристика	Інформаційна функція
Опера- тивний	Оперативно- технічна	є результатом безперерв- ного спостереження, ре- єстрації і узагальнення первинної інформації за окремими операціями та процесами господарської діяльності	використовуєть- ся в оперативному управлінні під- приємством
Статис- тичний	Статистич- на	документована інфор- мація, що дає кількісну характеристику масових явищ та процесів, які від- буваються в економічній, соціальній, культурній та інших сферах життя су- спільства	застосовують для макроекономіч- ного аналізу й управління
Бух- галтер- ський	Бухгалтер- ська	це система безперервного в хронологічному порядку систематизація на рахун- ках, групуванні в балансі відображення усіх фактів господарської діяльності на підставі первинних об- лікових документів	забезпечення ін- формацією про фінансовий стан і діяльність під- приємства для потреб внутріш- ніх і зовнішніх користувачів

Джерело: розробка автора

господарсько-фінансової діяльності. Цей факт знецінює зна-
чення бухгалтерської фінансової звітності для зовнішніх ко-
ристувачів, хоча й існують його об'єктивні передумови [15].

Структура облікової політики пов'язана з виділенням
системних складових: організаційної, методичної, технічної,
кожна з яких складається з об'єктів облікової політики та від-
повідних елементів.

Під «обліковою політикою» розуміється будь-яка норма або позиція підприємства з організації та ведення бухгалтерського обліку, щодо якої є альтернативні варіанти.

Елемент облікової політики — це можливі методичні прийоми, способи та процедури, що обираються з числа загальноприйнятих, з урахуванням особливостей діяльності підприємства.

Кожне підприємство обирає елементи облікової політики, виходячи з особливостей своєї діяльності.

Основою інформаційного забезпечення функціонування системи фінансово-економічної безпеки суб'єкта господарської діяльності портової галузі може бути система багатоцільового бухгалтерського обліку, який є базою всього інформаційного забезпечення, у поєднанні з аналітичною системою та спеціальними методами безпеки, які дають можливість розробити важелі гармонізації економічних та соціальних відносин з зовнішніми та внутрішніми суб'єктами діяльності з метою недопущення виникнення загроз, що впливають на фінансово-економічну безпеку підприємства.

Варіативність принципів, методів та процедур щодо окремих об'єктів обліку та їх елементів дозволяють підприємству здійснити самостійний вибір методів обліку та принципів оцінки, виходячи з економічної доцільності та обліково-технічних можливостей підприємства. Така альтернативність вибору значно розширює здатність підприємства пристосовуватися до змін зовнішнього економічного середовища.

Грунтуючись на характеристиці облікової інформації, можна прийти до логічного висновку, що з усього її різноманіття, в якості інформаційної бази розробки альтернативних варіантів управлінських рішень, їх підтримки, корегування найважливіше значення має бухгалтерська інформація. Це підтверджується розглядом класичних етапів раціонального рішення проблем (рис. 2.2).

Перший крок на шляху вирішення проблеми — визначення або діагноз, повний і правильний. Для виявлення причин виникнення проблеми необхідно зібрати і проаналізувати внутрішню і зовнішню (щодо організації) інформацію [16].

Рис. 2.3. Етапи раціонального рішення проблеми
Джерело: [16]

Виділимо, в першу чергу той факт, що для раціонального рішення проблеми, у тому числі і забезпечення ФЕБ підприємства, необхідно зібрати достовірну інформацію, яку и надає облікове забезпечення для ретельної оцінки фінансового стану підприємства з метою упередження його банкрутства; оцінки фінансової надійності партнерів підприємства; ідентифікації ризиків і пов'язаних з ними потенційних загроз. забезпечення комерційної таємниці підприємства.

Отже, з одного боку облікове забезпечення інформаційної складової фінансової безпеки підприємства є інформаційною платформою в оцінці стану, рівня, динаміки, зіставлення та порівняння фінансової безпеки, а з іншого — це вид професійної діяльності у галузі управління фінансово-економічною безпекою суб'єкта господарювання. Механізм облікового забезпечення фінансової безпеки підприємства здійснюється через інформаційну безпеку, шляхом збирання інформації, узагальнення її, надання користувачам з метою оцінки рівня та стану фінансової безпеки підприємства.

Наведемо структурну модель облікового забезпечення фінансової безпеки підприємства (рис. 2.4).

Рис. 2.4. Модель облікового забезпечення фінансової безпеки підприємства

Джерело: розробка автора

Забезпечення взаємодії структурних підрозділів здійснюється за допомогою системи облікового забезпечення, яка відображає реагування суб'єкта господарювання на зміни внутрішнього та зовнішнього середовища. Система облікового забезпечення, на нашу думку, є сукупністю взаємопов'язаних обліків (бухгалтерського, фінансового, управлінського, податкового), що утворюють єдину цілісність.

Система облікового забезпечення є складовою загальної інформаційної системи управління. Її мета полягає у забезпеченні безперервності цього процесу і використанні його результатів для формування рекомендацій щодо прийняття управлінських рішень.

Ключовим джерелом обліково-аналітичної інформаційної системи є звітність, яка інформує користувачів про стан і перспективи розвитку підприємства з урахуванням ризиків і ступеня невизначеності. Бухгалтерська звітність, в Україні за останні десятиліття трансформувалася і особливо в останні роки відповідно до МСФЗ, що не могло не вплинути структуру і зміст обліково-аналітичної інформації.

Системи обліку містять конфіденційну інформацію і інформацію, до якої мають доступ робітники відповідних функціональних підрозділів підприємства. В будь-якому випадку в умовах широкого використання сучасних комп'ютерних

технологій, необхідно забезпечити захист облікової інформації від несанкціонованого доступу.

Додаткові функції персонального захисту даних шляхом авторизації із застосуванням провідних технологій і новітнього обладнання, дозволяють налагодити системний, неперервний, об'єктивний зв'язок із зовнішніми та внутрішніми суб'єктами інформації. Управлінський персонал отримує можливість керувати компанією на відстані, що суттєво позначається на оперативності генерації рішень і виконанні завдань. Актуалізація інформаційної системи забезпечує пошук і використання нових механізмів для просування компанії на світові ринки, реалізації інвестиційного потенціалу та формування ефективного інноваційного середовища [17].

На облікове забезпечення інформаційної складової фінансової безпеки підприємства впливає систематизованість облікової діяльності, своєчасність обліку (будь-яка операція повинна бути задокументована в момент її здійснення, а якщо це неможливо, то відразу після завершення операції), точність і об'єктивність обліку, повнота обліку (облік повинен охоплювати всі сторони господарської діяльності), економічність і раціональність обліку (при достатній повноті та своєчасності облік має здійснюватися при мінімальних витратах), врахування галузевих особливостей діяльності підприємства, організаційно-правова форма функціонування, обсяг і ступінь диверсифікації фінансово-господарської діяльності та інші фактори.

Як було встановлено раніше, облікова інформація є різноманітною і деталізованою з точки зору систематизації на рахунках, групуванні в балансі відображення усіх фактів господарської діяльності на підставі первинних облікових документів. Якщо говорить про кінцевий продукт, який дає система обліку, то їм є фінансова звітність, підготовлена для зацікавлених осіб.

Таким чином, бухгалтерські (фінансові) звіти є базою їх досконалого аналізу. Без аналітичної обробки, інформація фінансових звітів є статичною.

На основі формальних методів, використовуючи, наприклад, поза організацією аналіз ринку, а всередині неї — комп'ютерний

аналіз фінансових звітів, можна отримати дані, які будуть основою управлінських рішень [16].

Тому з інформаційної точки зору ми повинні розглядати облікову та аналітичну системи не окремо, а взаємопов'язану — обліково-аналітичну інформаційну систему управління підприємством, і як ФЕБ, в першу чергу.

Як зазначили науковці інформаційно-аналітична діяльність має різні тлумачення. Серед не вирішених частин загальної проблеми є розробка концепції управлінської аналітики, обґрунтування її структури, функції, напрями розвитку [17].

Обліково-аналітична інформація — інформація, узагальнена на рахунках бухгалтерського обліку для цілей складання звітності, характеризує поточний стан досліджуваного об'єкта і дозволяє прогнозувати його ймовірний розвиток [18].

Дослідники стверджують, що інформаційно-аналітичні структури повинні забезпечувати можливість:

а) одержання регулярної аналітичної й оглядової інформації з найважливіших аспектів зовнішнього управлінського середовища;

б) підготовки аналітичних і прогнозних матеріалів з актуальних проблем стану й розвитку управлінського об'єкта;

в) розробки ситуаційних моделей вирішення перспективних проблем;

д) оперативного одержання оптимального обсягу інформації в непередбачених і надзвичайних ситуаціях [19].

В процесі формування обліково-аналітичного інформаційного забезпечення ФЕБ можна виділити етапи (рис. 2.5).

Таким чином, обліково-аналітична інформаційна система ФЕБ складається з вхідних даних, вихідних даних і кінцевих результатів, що надходять в систему управління підприємством. Тобто вона являє собою комплексну систему для управління внутрішніми і зовнішніми фінансовими ресурсами підприємства, метою якого є організація потоків інформації між усіма його внутрішніми підрозділами та інформаційна підтримка зв'язків з іншими об'єктами, що впливають на його господарську діяльність.

Використання інформаційної системи управління фінансовими ресурсами підприємства, а значить, всіма аспектами його діяльності може дати величезні переваги, збільшити швидкість реакції на зміни зовнішнього середовища, підвищити якість обслуговування клієнтів, скоротити операційні витрати.

Раціональна організація процедури моніторингу, тобто спостереження, збору, реєстрації, аналізу результатів фінансово-господарської діяльності підприємств портової галузі повинна здійснюється на всіх рівнях управління ними.

Отже, підприємство буде мати обліково-аналітичну систему, яка забезпечує систематизацію інформації для прийняття ефективних управлінських рішень. Необхідною умовою прийняття обґрунтованих і ефективних управлінських рішень,

Рис. 2.5. Етапи формування обліково-аналітичного інформаційного забезпечення ФЕБ

Джерело: розробка автора

спрямованих на реалізацію стратегії розвитку підприємств портової галузі та надання їй стійкого і динамічного характеру, є ефективне обліково-аналітичне забезпечення підприємств. В свою чергу, використання ефективно функціонуючої обліково-аналітичної системи забезпечує ефективне функціонування діяльності підприємств портової галузі. Тому питання формування на підприємствах портової галузі обліково-аналітичної системи забезпечення є дуже актуальним.

Володіння достовірною і актуальною інформацією поряд з умінням ефективно використовувати адекватні методи її збирання, аналізу і надання є основою успішної діяльності.

Система обліково-аналітичного забезпечення повинна узгоджуватися з управлінським і фінансовим обліком, а також з внутрішньою системою економічної безпеки, яка ґрунтується на отриманні та обробці інформації, отриманої як з зовнішніх, так і з внутрішніх джерел з обов'язковим її визначенням, аналізом і прогнозуванням. Таким чином, обліково-аналітичне забезпечення являє собою єдність систем обліку, аналізу та аудиту, об'єднаних інформаційними потоками для управління економічними процесами при реалізації напрямків сталого розвитку та варіантів їх фінансування [15].

Метою обліково-аналітичного забезпечення повинно бути поєднання процедур бухгалтерського обліку і економічного аналізу та формування інформації такого характеру: історичного, узагальнюючого результати діяльності; аналітичного, що передуює прийняттю обґрунтованого управлінського рішення [20].

Суб'єкт управління, виробляючи управлінські рішення, передає їх об'єкту управління, часто для одержання ефективного результату в процесі управління необхідна як усна, так і письмова взаємодія між суб'єктом і об'єктом, однак для більшості процесів управління важлива наявність інформації, закріпленої на матеріальному носії.

Таким чином, результат управління залежить від того, наскільки продумано, систематично і професійно відбувається інформаційна взаємодія між суб'єктом і об'єктом управління.

Для забезпечення оперативності і оптимальності управлінських рішень рішуча роль відводиться визначенню об'ємів необхідної інформації, що визначається сутністю вирішуваних завдань.

Приймаючи до уваги коло завдань забезпечення ФЕБ, необхідно підкреслити їх взаємозв'язок і взаємозалежність з іншими управлінськими завданнями. Тому обліково-аналітичне інформаційне забезпечення ФЕБ є складовою частиною загального (інтегрованого) інформаційного забезпечення підприємства.

При цьому, необхідно чітко визначити інформаційної потреби системи управління ФЕБ. Збільшення кількості інформації не обов'язково підвищує якість рішення. Як вказує Рассел Акофф, керівники страждають від надлишку не стосується до справи. Тому в ході спостережень важливо бачити відмінності між релевантною і недоречною інформацією і уміти відділяти одну від іншої. Релевантна інформація (relevant — відноситься до справи) — це дані, що стосуються тільки конкретної проблеми, людини, мети і періоду часу [16].

Оскільки релевантна інформація — основа рішення, природно домагатися, по можливості, її максимальної точності і відповідності проблемі. Для реалізації цього завдання необхідно знати коло показників і конкретні джерела інформації для їх розрахунку. Концептуальна модель обліково-аналітичного забезпечення ФЕБ надає комплекс таких показників (рис. 2.2). Їх перелік може відрізнятися у різних науковців, але в будь-якому разі вони характеризують фінансовий стан підприємства (рис. 2.6).

Найбільшу перевагу приділяють аналізу фінансового стану з використанням фінансових коефіцієнтів, оскільки вони дають високу точність результату за умови їх правильної інтерпретації. Відомо понад 200 відносних аналітичних показників, які можна розраховувати на основі фінансової звітності. Тому при виборі показників, що будуть розраховуватися, в першу чергу необхідно керуватися завданнями і цілями, які потрібно вирішити за допомогою такої оцінки [21].

Рис. 2.6. Групування показників оцінки ФЕБ

Джерело: розробка автора

Треба підкреслити, що інтерпретація фінансових коефіцієнтів неоднозначна. Для остаточних висновків необхідно використовувати комплексний підхід, оцінювати аналітичні показники в динаміці, зіставляти із нормативними значеннями чи середніми показниками (по галузі, регіону, найкращим підприємствам тощо). Тому при визначенні ступеня ФЕБ, ці показники ці показники стають своєрідними «індикаторами».

Взаємозв'язок фінансових показників і основних загроз фінансової безпеки стивідорної компанії представлятиме наступним чином:

1. Загроза втрати ліквідності компанії, яка відстежується за допомогою коефіцієнта поточної ліквідності.

2. Загроза втрати фінансової самостійності компанії, відображена коефіцієнтом автономії і значенням плеча фінансового важеля.

3. Загроза зниження ефективності діяльності компанії, втрати його прибутковості і здатності до самоокупності та розвитку. Для її недопущення рекомендується використовувати показники рентабельності активів і рентабельності власного капіталу.

4. Загроза старіння об'єктів основних засобів за рахунок «проїдання» амортизаційного фонду. Її відстеження можливо за рівнем інвестування амортизації.

5. Загроза нарощування боргів по причині уповільнення інкасації дебіторської заборгованості, яка відстежується за показником її оборотності.

6. Загроза використання неефективної кредитної політики в частині дебіторської та кредиторської заборгованості, коли наявні прострочені зобов'язання покупців тягнуть за собою збільшення боргів компанії перед кредиторами. Така загроза виявляється за допомогою співвідношення оборотності кредиторської та дебіторської заборгованостей.

7. Загроза неплатоспроможності компанії — відбивається показником достатності грошових коштів.

8. Загроза скорочення прибутковості та ринкової вартості компанії — відкривається при визначенні показника середньозваженої вартості капіталу в зіставленні з рентабельністю активів підприємства.

Як було раніше встановлено, що управління фінансовою безпекою підприємства повинно забезпечувати стабільну захищеність його пріоритетних збалансованих фінансових інтересів від ідентифікованих реальних і потенційних загроз зовнішнього і внутрішнього характеру [8].

Зовнішні загрози являють собою форму вираження суперечностей фінансових інтересів із фінансовим середовищем функціонування підприємства, що відображає реальну або потенційну можливість прояву деструктивного впливу різних факторів і умов на їхню реалізацію в процесі фінансового розвитку, і яка призводить до прямого або непрямого економічного збитку [8].

Таким чином, важливе завдання — визначення зовнішніх факторів, які впливають на ФЕБ.

Зовнішні фактори, що включають в себе загальноекономічні, правові, політичні, соціальні, культурні, екологічні умови, формуються в навколишньому середовищі функціонування суб'єкта господарювання, впливати на які він не може.

Підприємства портової галузі в сучасних умовах більше, ніж підприємства інших галузей економіки, залежать від зовнішніх факторів, тому що на їх функціонування впливає в більшій мірі не національне зовнішнє середовище, але зовнішнє середовище інших держав. Тому, з точки зору забезпечення ФЕБ підприємства портової галузі, найбільший інтерес представляє

інформація о зовнішніх факторах, яку можна підрозділити на групи:

1. Показники, що відображають загальноекономічний розвиток країни, публікуються органами державної статистики.

2. Показники, що характеризують кон'юнктуру фінансового ринку і базуються на публікаціях періодичних комерційних видань, даних фондових та валютних бірж.

3. Показники, що характеризують діяльність контрагентів і конкурентів, сформовані за даними публічної фінансової звітності.

4. Нормативно регулюючі показники, що ґрунтуються на державних нормативно-правових актах [22].

З першого погляду, перелічена інформація відрізняється достовірністю, доступністю, однак при цьому — великими обсягами, різноманітністю, що вимагає значних витрат часу на її пошук, оновлення, ускладнює алгоритм прийняття управлінського рішення. Тому ця інформація частіше використовується не в повному обсязі, або взагалі, ігнорується користувачами.

Внутрішні чинники являють собою вплив як позитивних (творчих), так і внутрішніх негативних (руйнівних) процесів, які, як правило, є результатом здійснюваного управління господарською діяльністю суб'єкта. Тому домінуюче значення в інформаційному забезпеченні фінансово-економічної безпеки підприємства портової галузі, мають внутрішні фактори, отримати і врахувати які набагато легше. Крім того, ступінь впливу таких факторів безпосередньо залежить від успішності діяльності його управлінського складу.

Хотілося б звернути увагу на ще один момент, який характеризує особливість використання інформації. Традиційною ознакою групування економічної інформації є розміщення її джерел, тобто поділ на внутрішню і зовнішню. Але в умовах ринкових відносин до особливостей такого групування є наявність аутсайдерської і інсайдерської інформації.

Аутсайдерська інформація є публічною, доступною широкому загалу, відкритої, тому що вона друкується в засобах

масової інформації або в мережі інтернет. Джерело аутсайдерської інформації розташований поза фірми.

Інформація, яка не підлягає суспільного розголосу, яка відома певному колу осіб, і здатна вплинути на господарську і виробничу діяльність підприємства, а також вартість акцій та інших активів — інсайдерська інформація Сюди можна віднести: інформацію про підготовку зміни керівництва і нової стратегії, про підготовку до випуску нового товару і до впровадження нової технології, про успішні переговори про злиття компаній або йде скуповування контрольного пакета акцій; деталізація матеріалів фінансової звітності, прогнози, які свідчать про труднощі компанії; інформація про тендерній пропозиції (на торгах) та ін.

Джерело такої інформації знаходиться всередині підприємства. Володар такої інформації без сумніву отримує переваги при виробленні управлінських рішень по відношенню до інших учасників ринку [23].

Таким чином мова йде про наявність і захист комерційної таємниці. Згідно з Постановою КМУ № 611 від 09.08.1993, існує перелік відомостей, які не можуть бути ніким зараховані до комерційної таємниці:

- документи про платоспроможність;
- відомості про участь посадових осіб підприємства в інших організаціях, які займаються підприємницькою діяльністю;
- установчі документи, документи, що дозволяють займатися підприємницькою діяльністю та її окремими видами;
- державна звітність за всіма встановленими формами; дані, необхідні для перевірки розрахунку і сплати податків та інших обов'язкових платежів; документи про оплату податків і зборів
- відомості про чисельність і склад працюючих, їхню заробітну плату в цілому, за професіями, за посадами; про наявність вакансій;
- інформація про недотримання безпечних умов праці;
- інформація про реалізацію продукції, що завдає шкоди здоров'ю, а також про інші порушення законодавства і розміри завданих при цьому збитків.

Крім загальнозаконодавчого тлумачення терміну «комерційна таємниця», підприємцю необхідно особисто скласти і затвердити перелік інформації, який в його компанії підлягає нерозголошення з боку співробітників, а також ознайомити з ним співробітників, які володіють цими даними.

Зрозуміло, комерційна таємниця має як позитивний, так і негативний аспект (приховування тіньової економічної діяльності під виглядом комерційної таємниці, а також недобросовісну конкуренцію). Все перераховане вище підкреслює невизначеність середовища функціонування підприємства і ускладнює розробку ефективних рішень в частині забезпечення ФЕБ.

Основою формування фінансової безпеки підприємства є ідентифікація реальних і потенційних загроз внутрішнього і зовнішнього характеру його фінансовим інтересам.

В теорії і на практиці склалася певна система показників (індикаторів) для цілей діагностики фінансово-економічної безпеки, основними з яких є абсолютні і відносні показники, що характеризують ліквідність, платоспроможність, фінансову стійкість підприємства і ефективність використання ресурсів [7, 9, 20, 24]. Основна мета оцінки цих показників — зменшити (або ліквідувати) загрози ФЕБ.

Виходячи з цього, можна виділити «індикатори» фінансової безпеки стивідорної компанії, якими є граничні (порогові) значення наступних показників: коефіцієнта поточної ліквідності, коефіцієнта автономії, плеча фінансового важеля, рентабельності активів, рентабельності власного капіталу, показника розвитку підприємства, темпу зростання прибутку, темпу зростання виручки, темпу зростання активів, оборотності дебіторської заборгованості, оборотності кредиторської заборгованості, достатності грошових коштів на рахунках, середньозваженої вартості капіталу.

Показники фінансової безпеки повинні мати порогові значення, за якими можна судити про рівень фінансової стійкості підприємства. Однак порогові значення для кожного підприємства повинні вибиратися індивідуально і не бути постійними, для чого необхідно вести моніторинг обраних індикаторів.

Взаємозв'язок фінансових показників і основних загроз фінансової безпеки стивідорної компанії представлятиме наступним чином:

1. Загроза втрати ліквідності компанії, яка відстежується за допомогою коефіцієнта поточної ліквідності.

2. Загроза втрати фінансової самостійності компанії, відображена коефіцієнтом автономії і значенням плеча фінансового важеля.

3. Загроза зниження ефективності діяльності компанії, втрати його прибутковості і здатності до самоокупності та розвитку. Для її недопущення рекомендується використовувати показники рентабельності активів і рентабельності власного капіталу.

4. Загроза старіння об'єктів основних засобів за рахунок «проїдання» амортизаційного фонду. Її відстеження можливо за рівнем інвестування амортизації.

5. Загроза нарощування боргів по причині уповільнення інкасації дебіторської заборгованості, яка відстежується за показником її оборотності.

6. Загроза використання неефективної кредитної політики в частині дебіторської та кредиторської заборгованості, коли наявні прострочені зобов'язання покупців тягнуть за собою збільшення боргів компанії перед кредиторами. Така загроза виявляється за допомогою співвідношення оборотності кредиторської та дебіторської заборгованостей;

7. Загроза неплатоспроможності компанії — відбивається показником достатності грошових коштів.

8. Загроза скорочення прибутковості та ринкової вартості компанії — відкривається при визначенні показника середньозваженої вартості капіталу в зіставленні з рентабельністю активів підприємства.

З метою раціональної організації інформаційного забезпечення управління підприємствами портової галузі, вважаємо за доцільне, виділення першочергових пріоритетних факторів, а отже і джерел обліково-аналітичної інформації. Це стосується, в першу чергу, прямих явних і прихованих факторів

зовнішнього середовища, які чинять або можуть причинити негативний вплив на безпечний розвиток підприємства. Ступінь пріоритетності тих чи інших джерел на окремо взятому підприємстві визначається індивідуально, виходячи зі специфіки його функціонування.

Для підприємств портової діяльності до прямих факторів слід віднести економічні і політичні зміни в країні і в світі, стан і розвиток фрахтового ринку, контейнеризація, спеціалізація транспорту, поява судноплавних компаній світового масштабу, значне загострення міжнародної конкуренції, спектр послуг, що надаються, розвинена інфраструктура (транспортні підходи, складські площі, глибоководний причальний фронт та ін.), великий припортовий промисловий потенціал, висококваліфіковані кадри.

Такий поділ дає можливість сконцентрувати зусилля інформаційно-аналітичної складової економічної безпеки на тих джерелах інформації, своєчасна робота з якими дозволить надати необхідні висновки для прийняття нагальних оперативних управлінських рішень.

Висновки. Фінансово-економічна безпека підприємства є досить складною системою з певною структурою і механізмом відносин між її елементами. Мета системи — забезпечення стабільного і максимально ефективного функціонування підприємства в даний час і високий потенціал розвитку в майбутньому.

Система обліково-аналітичного забезпечення ФЕБ повинна бути складовою частиною інтегрованої системи управління підприємством, що включає різноманіття складових елементів системи і наявність взаємозв'язків між елементами. Для того слід застосовувати системний підхід, який розглядає підприємство як складний об'єкт, що складається з ряду підсистем, які мають різні цілі, завдання і призначені для різних користувачів інформації. Однак важливою рисою, їх об'єднує, є те, що їх інформація використовується для прийняття рішень на підприємстві.

Забезпечення фінансової безпеки підприємства ускладнюється впливом великої кількості внутрішніх і зовнішніх

загроз, що ускладнює моніторинг відповідної інформації. Для раціональної організації збору, передачі, аналізу та контролю інформації за фінансовою безпекою підприємства необхідно чітко визначення критеріїв і параметрів (кількісних і якісних порогових значень) фінансової системи підприємства, які визначаються галузевою специфікою підприємства.

В умовах невизначеності середовища функціонування підприємств, прийняття ефективних управлінських рішень забезпечення ФЕБ, неможливо без чіткої постановки завдань і відповідного програмного забезпечення їх вирішення на комп'ютерах. Є досвід сучасного вирішення подібних завдань. Наприклад, мова йде про мультиагентні системи прийняття рішень [25].

Алгоритми розрахунку показників фінансового стану підприємства повинні будуватися на основі принципів і правил МСФЗ. Розробка і реалізація ефективної обліково-аналітичної системи в умовах адаптації до МСФЗ в даний час є об'єктивною необхідністю підприємств, зацікавлених в отриманні інформації за міжнародними стандартами, на основі якої приймаються управлінські рішення внутрішніми і зовнішніми користувачами в частині забезпечення ФЕБ.

Список використаних джерел

1. Винер Н. Кибернетика, или управление и связь в животном и машине: пер. с англ И. В. Соловьева и Г. Н. Поварова; под ред. Г. Н. Поварова. Москва, Наука, 1983. 344 с.
2. Шеннон К. Работы по теории информации и кибернетике: Москва, ИИЛ, 1963 832 с.
4. Клевчик Л. Л. Прагматичні аспекти сутності економічної інформації. Інвестиції: практика та досвід. 2014. № 24. с. 108–111.
5. Литвиненко Т. М. Невизначеність ринкового середовища та шляхи її локалізації. Теоретичні та прикладні питання економіки. 2009. Вип. 19. С. 46–55.
6. Болух М. А. та ін. Економічний аналіз: навч. посіб.; за ред. М. Г. Чумаченка. Вид. 2-е. Київ, КНЕУ. 2003. 56 с.
7. Аноприенко А. Я. Семь принципов академика Глушкова. Информатизация региона в новых социально-экономических условиях: Межобласт. науч.-практ. конф. Донецк: 1993. С. 59–62. URL: <http://ogas.kiev.ua/>
8. Бланк И. А. Управление финансовой безопасностью предприятия. Київ: Эльга, Ника-Центр, 2004. 784 с.
9. Economics and management: theory and practice: collection of scientific articles. 2014. Т. 2. С. 286–291.
10. Ареф'єва О. В., Кузенко Т. Б. Економічні основи формування фінансової складової економічної безпеки. Актуальні проблеми економіки. 2009. № 1(91). С. 98–103.
11. Мойсеєнко І. П. Особливості формування фінансово-економічної безпеки підприємства. Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія Економічна. Збірник наукових праць. 2011. Вип. 1. С. 140–147.
12. Загорельська Т. Ю. До проблеми формування системи управління фінансовою безпекою на підприємстві. Вісник Донецького національного університету. Серія В. Економіка і право. 2009. Вип. 2. С. 243–248.
13. Бочарова Н. А. Визначення ефективності функціонування підприємства з позицій різних зацікавлених груп. Економіка транспортного комплексу. 2011. вип 18. С. 133–143.
14. Фаріон В., Фаріон Т. Роль облікової інформації в системі управління банком. Журнал європейської економіки. 2013. Том 12 (№ 1). С. 96–108.

15. Філіпова Л. Я. Професійні компетенції фахівців з документальних комунікацій: освітній аспект. Вісник Кн. Палати. 2009. С. 25–28.
16. Мескон М., Альберт М., Хедоури Ф. Основы менеджмента (Management). Москва. Дело, 1997. 704 с.
16. Сендзюк М. А. Інформаційні системи в державному управлінні: навч. посіб. Київ: КНЕУ, 2004. 339 с.
17. Новоселецький О. М. Моделювання стійкості функціонування підприємства з урахуванням ризику: автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.00.11. Київ, 2008. 18 с.
18. Поплаухина, Т. Д. Учетно-аналитическая информация в общей системе информационной совокупности. Молодой ученый. 2009. № 11. С. 153–156. URL: <https://moluch.ru/archive/11/820/> (дата звернення: 13.04.2020).
19. Николаев А. М. Организация процесса принятия управленческих решений в системе маркетинга промышленных предприятий. Вестник НГУ. Серия: Социально-экономические науки. 2009. Том 9, выпуск 4. С. 84–89.
20. Безродна Т. М. Обліково-аналітичне забезпечення управління підприємством: визначення сутності поняття. Вісник Східноукраїнського національного університету ім. В. Даля. 2008. № 10(128). Ч. 2. URL: http://www.nbuuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/VSU/2008_10_2/bezrodna.pdf
21. Яцук О. О. Фінансовий стан підприємства та методика його оцінки. Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Економіка і управління. Том 29 (68). № 3, 2018. С. 173–180.
22. Гнилицька Л. В. Обліково-аналітична інформація як визначальний чинник забезпечення економічної безпеки суб'єктів господарювання. Вісник Східноукраїнського національного університету ім. В. Даля, 2011. № 3 (157). С. 51–56.
23. Офіційний сайт Форекс: Инсайдерская информация URL: <https://forex365.ru/termins/insajderskaya-informaciya.html>
24. Ширяева Л. В., Онешко С. В., Чиж Л. П., Хотеева Н. В. та ін. Фінансові аспекти діагностики економічної безпеки підприємств портової галузі: монографія. О.: ІНТЕРПРІНТЕР, 2015. 172 с.
25. Zhuravlyova I. V., Lelyuk S. V. Management of enterprise financial security and its intellectual component based on creating multiagent decision support system. Актуальні проблеми економіки. 2014. № 7(157). С. 163–170.

Розділ 3.

ОСОБЛИВОСТІ ПОБУДОВИ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНОЮ БЕЗПЕКОЮ ПІДПРИЄМСТВ ПОРТОВОЇ ГАЛУЗІ

**Л. В. Ширяєва
С. В. Онешко**

В умовах непередбачуваності зовнішнього середовища та дії специфічних ринкових відносин, діяльність підприємств портової галузі вимагає розробки системи захисту їх економічних інтересів. З приводу цього, для виявлення загроз діяльності та підвищення ефективності роботи підприємства в цілому, актуальним є розробка системи управління фінансово-економічною безпекою.

Питанням розробки та побудови системи управління фінансово-економічною безпекою всіх видів промислових та комерційних підприємств, цікавляться як вітчизняні так і закордонні дослідники.

Система управління фінансово-економічною безпекою підприємства розглянуто в багатьох роботах, серед яких можливо виділити дослідження О. В. Васильєва, В. І. Мейти [1], О. В. Ареф'євої, Т. Б. Кузенко [2], Т. Г. Васильціва, В. І. Волошина, О. Р. Бойкевич, В. В. Каркавчука [3] та ін. Особливостями формування системи управління фінансово-економічною безпекою підприємств портової галузі присвячені роботи М. О. Бойко [4–6], Н. В. Дубовик [7], О. В. Корецької [8], Л. П. Чиж [9], Н. В. Ярової [10] та ін.

Підходи до формування системи управління фінансово-економічною безпекою підприємства досить різноманітні, відрізняються етапами, кількісними та якісними характеристиками, різноманітністю аналітичного інструментарію.

В дослідженні О. В. Васильєва, В. І. Мейти визначено, що «формування системи управління економічною безпекою підприємства — це складний та багатовимірний процес, від якого залежить його стійкий розвиток та захищеність від загроз і небезпек» [1, с. 144].

Немаловажної уваги заслуговує вибір методичного підходу до побудування системи управління економічною безпекою підприємства з урахуванням специфіки галузевої належності та відмінностей виробничо-господарської діяльності. Так, в роботі Л. П. Чиж, М. О. Бойко досліджені особливості формування системи управління економічною безпекою портового оператора, сформульовано, що «вибір підходу щодо побудови системи управління економічною безпекою портового оператора не є самоціллю, а важливим елементом формування цілісної концепції економічної безпеки, яка включає систему об'єктів, суб'єктів, організацію мір, шляхів забезпечення економічної безпеки на різних етапах і рівнях виробничо-фінансової діяльності» [9, с. 148].

Особливості діяльності підприємств портової галузі обумовлюють доцільність побудови системи управління фінансово-економічною безпекою з урахуванням чиннику ризику, що безпосередньо впливає на ефективність роботи підприємства.

Загальна система управління економічною безпекою на прикладі портового оператора в умовах ризику представлена М. О. Бойко, з'ясовано, що «для формування ефективної системи управління економічною безпекою, перш за все, необхідно попередньо ідентифікувати показники. Ідентифікація показників економічної безпеки та розробка алгоритму їх оцінки полягає у виявленні всіх видів можливих ризиків, пов'язаних із кожною конкретною операцією в морському порту» [4, с. 173].

Враховуючи особливості діяльності підприємств портової галузі та тенденції, що склалися на ринку портових послуг, при побудові системи фінансово-економічної безпеки необхідно виходити з наступного:

- підприємства портової галузі входять до підприємств підвищеного екологічного ризику (наявність ймовірності розливу нафтопродуктів, несанкціонованого викиду вихлопних

газів, стічних вод, небезпечних вантажів), звідси особливої важності набуває фінансова та екологічна складові фінансово-економічної безпеки за показниками можливих збитків, які напряму впливають на результати діяльності. Крім того, виникає необхідність адаптації вітчизняного законодавства в сфері природоохоронної діяльності морських портів до сучасних європейських вимог;

- існування відмітних особливостей управлінської складової економічної безпеки підприємств портової галузі від інших галузей, «яка полягає в складності системи управління портовим господарством та ефективності її роботи. Безпека цієї складової буде обумовлювати імідж порту, адже вона відповідає за дотримання підприємствами портової діяльності національного та міжнародного законодавства в сфері морського транспорту» [11, с. 120];
- специфічність функціонування підприємств портової галузі, яка проявляється у використанні значних виробничих потужностей, наявності значної частки непрямих витрат та складної системи ціноутворення в ринкових умовах господарювання;
- існування домінуючої частки розрахунків в іноземній валюті, що напряму впливає на присутність валютного ризику, пов'язаного з валютними коливаннями, які за останні роки в Україні є досить суттєвими;
- підвищена увага до запобігання відтоку грошових коштів у тіньовий сектор економіки, незахищеність матеріальних цінностей, можливість використання об'єктів транспорту для контрабанди;
- здійснення приватного інвестування в об'єкти портової інфраструктури державної форми власності на території морського порту на підставі договорів концесій, що акцентує увагу на контролі фінансових надходжень у вигляді концесійних платежів. Так, «при оцінці вартості майна, переданого у концесію, оцінці ризиків, що виникають у результаті передачі майна та створенням підприємств портової галузі за участю іноземних парт-

нерів, що є надзвичайно важливим в сучасному періоді для портових операторів» [9, с. 147];

- посилення ролі приватного сектора в діяльності підприємств портової галузі: поряд зі збільшенням економічної ефективності функціонування портового комплексу за рахунок поєднання інтересів усіх учасників процесу відбувається збільшення ймовірності виникнення ризикових фінансових операцій.

Врахування перелічених особливостей діяльності підприємств портової галузі дозволять сформуванати адекватну, адаптаційну та ефективну систему управління фінансово-економічною безпекою, з можливістю виявлення, відстеження та уникнення негативних ситуацій і тенденцій, швидко реагувати на зміни функціонування підприємств портової галузі під впливом загроз та кризових ситуацій. При цьому стратегічними цілями підприємств портової галузі залишаються: посилення вертикальної інтеграції з виходом на міжнародні ринки; стабілізація та подальше збільшення обсягів послуг з перевантаження; збільшення прибутковості діяльності; забезпечення фінансової стабільності підприємства; мінімізація ризику банкрутства; забезпечення позитивного впливу зовнішніх чинників; забезпечення достатнього рівня фінансування інвестиційних програм; мінімізація негативного впливу на навколишнє середовище.

Використання сучасних методів дослідження на підприємстві повинне забезпечити ефективну фінансово-господарську діяльність, реалізувати перспективну стратегію розвитку підприємства, що в свою чергу допоможе досягнути відповідного рівня фінансово-економічної безпеки.

Методологія і методика дослідження засновані на використанні діалектичної логіки і системного підходу до вивчення обліково-аналітичної інформації в системі забезпечення фінансово-економічної безпеки, прийомів аналізу і синтезу.

Загальна послідовність даного напрямку складається з трьох етапів. На I етапі відділ фінансово-економічної безпеки (спеціаліст) отримує та опрацьовує інформацію про ринок і пропонує ідеї для підрозділу стратегічного планування, який

на II етапі виконує аналіз її та оцінювання. На III етапі формується рівень запланованих індикаторів за допомогою яких визначається небезпечний стан для підприємства.

Вище керівництво визначає стратегію розвитку, а менеджер з фінансово-економічної безпеки розробляє відповідну стратегію для здійснення діяльності відповідно до ринкової ситуації і можливостей підприємства. Чим точнішими будуть прогнози та розрахунки, чим ближчими вони будуть до реального результату, тим більшого успіху досягне компанія. Для цього перш за все необхідно правильно вибрати методологію та технологію досліджень, джерела, види та обсяги інформації.

Результати проведеного аналізу наукової літератури вказують на існування окремих невирішених і маловивчених питань (рис. 3.1).

1. Визначення індикаторів фінансово-економічної безпеки та їх порогових значень для підприємств портової галузі. Механізм забезпечення фінансово-економічної безпеки бізнесу — це система організаційно-економічних і правових заходів щодо запобігання економічних загроз. Він включає в себе наступні елементи: об'єктивний і всебічний моніторинг

Рис. 3.1. Проблемні теоретичні аспекти управління фінансово-економічною безпекою підприємств портової галузі

Джерело: складено авторами

фінансово-господарської діяльності з метою виявлення і прогнозування внутрішніх і зовнішніх загроз в економічній безпеці, вироблення порогових значень економічних показників — індикаторів фінансово-економічної безпеки.

Граничним значенням індикаторів фінансово-економічної безпеки необхідно надати статус затверджених на рівні власників (акціонерів) кількісних параметрів, дотримання яких повинно стати неодмінним елементом планування економічних програм розвитку господарюючого суб'єкта.

Як критерії фінансово-економічної безпеки можливо використати показники, що характеризують стійкість підприємства та кількість ресурсів, необхідне для виконання поточних і прогнозованих завдань (фінансових — наявність грошових коштів, матеріальних — балансова вартість основних засобів та матеріально-виробничих запасів, інформаційних — рівень оперативності одержуваних відомостей; інтелектуальних — кількість висококваліфікованих фахівців)

Як результат аналітичної роботи можливо впровадити нову форму звітності, яка складається на підставі обліково-аналітичних даних. Ця форма повинна допомогти підприємству здійснювати внутрішній контроль зміни показників фінансово-економічної безпеки: «Звіт про зміни індикаторів фінансово-економічної безпеки».

При визначенні кількісних параметрів порогових значень індикаторів фінансово-економічної безпеки важливо правильно вибрати індикатор, вихідний для розрахунку. Головним пріоритетом здійснення фінансово-господарської діяльності є отримання максимально високого прибутку, що залишається в розпорядженні господарюючого суб'єкта. Однак цей показник не повинен стати вихідним при розрахунку порогового значення індикаторів фінансово-економічної безпеки, необхідно визначати рівень ризику.

2. Створення системи збору та обробки обліково-аналітичної інформації. Підприємства портової галузі з метою захисту від загроз фінансового та економічного характеру повинні створити блок управління фінансово-економічною безпекою.

Удосконалення обліково-аналітичного забезпечення стивідорної компанії викликано необхідністю в корені змінити підхід до процесу управління по окремих функціях управління, що сприяє швидкості оформлення вантажу та залученню транзитних вантажів у вітчизняні порти. У той же час, відсутність в портах єдиної системи оперативного обліку не дає можливості вказати, в яких службах, відділах і господарствах зосереджені необхідні для цього дані, й які при цьому документи повинні бути використані.

З метою досягнення найкращих фінансових результатів особливий акцент при формуванні обліково-аналітичного забезпечення стивідорної компанії робиться на витрати, як основного фактору підвищення результатів діяльності завдяки виявлення і мобілізації схованих резервів підприємства, раціонального використання всіх видів ресурсів, і, як наслідок, підвищення ефективності виробництва.

Інформаційна база для оперативного аналізу витрат містить первинні документи, рахунки бухгалтерського обліку, облікові реєстри, дані аналітичного обліку, при цьому саме останні мають найважливіше значення для аналізу загальних витрат портового оператора та формування собівартості переробки кожного виду вантажу як складової цих витрат.

3. Для злагодженої і стабільної роботи управління фінансово-економічної безпеки необхідно чіткий розподіл всіх функцій між посадовими особами. При цьому необхідно керуватися загальними вимогами, наведеними на рис. 3.2.

4. Розкриття взаємозв'язку інформаційних потоків та їх впливу на управління фінансово-економічною безпекою. Розкриття взаємозв'язку інформаційних потоків і їх впливу на умови забезпечення фінансово-економічної безпеки констатує необхідність первинного спостереження за поточною ситуацією і передбачення результатів фінансово-господарської діяльності в найближчій часом. В даній ситуації обліково-аналітичний аспект фінансово-економічної безпеки вирішується, перш за все, через оперативний облік і аналіз.

Оперативний облік розглядається як система спостереження за підприємницькою діяльністю господарюючого суб'єкта

Рис. 3.2. Загальні вимоги до розподілу функцій між посадовими особами при проектуванні системи фінансово-економічної безпеки
Джерело: складено авторами

з метою поточного управління і контролю. Можлива наступна поетапна організація оперативного обліку.

Отримана інформація доводиться до відома відповідних фахівців. На основі отриманих відомостей підводяться підсумки і робляться висновки. Далі проводиться оцінка отриманих відомостей і визначається їх значення для забезпечення фінансово-економічної безпеки господарюючого суб'єкта. При цьому безліч оперативно-аналітичних даних об'єднуються в одне ціле, формується єдина думка про рівень фінансово-економічної безпеки господарюючого суб'єкта та виробляються подальші заходи захисту фінансових, матеріальних, інформаційних та інтелектуальних ресурсів.

По-перше визначаються сфери ведення оперативного обліку, проведення контрольних процедур з метою виявлення критичних областей обліку. Далі виділяються відповідні ділянки оперативного обліку та розробляються методики ведення оперативного обліку по відповідних ділянках фінансово-господарської діяльності.

Можливо відкриття спеціальних рахунків оперативного обліку, на додаток до яких відкриваються субрахунки

з присвоєнням шифрів, тотожні синтетичними рахунками бухгалтерського обліку. Необхідно також визначити облікові документи та реєстри оперативного обліку.

Наступним етапом є організація відповідного документообігу.

Заключним етапом пропонується забезпечення контролю своєчасності та достовірності одержуваної інформації, створення механізму контролю за виконанням дій.

Робота інформаційно-аналітичного відділу управління фінансово-економічної безпеки будується в нерозривному зв'язку інформаційної та аналітичної складових при відносній їх самостійності. Інформаційна робота забезпечує формування необхідного масиву інформації про фінансово-господарську діяльність та одночасно створює основу для аналізу. Аналітична діяльність надає цілеспрямованість інформаційній роботі зі збору, накопичення, обробки та видачі інформації.

Основним результатом аналітичної роботи є розробка обґрунтованих висновків. Прогноз, заснований на актуальній та достовірній інформації, допомагає приймати своєчасні та правильні рішення, уникати помилок в роботі, непотрібного ризику.

Встановлення правил, обов'язкових для виконання суб'єктами господарювання з метою зміцнення фінансово-економічної безпеки бізнесу здійснюється начальником управління фінансово-економічної безпеки за погодженням з першим керівником і передбачає, перш за все, функціонування ефективної системи внутрішнього контролю.

Суб'єкти внутрішнього контролю першого рівня — це власники господарюючого суб'єкта, які здійснюють контроль безпосередньо чи опосередковано (за допомогою незалежних експертів, в тому числі зовнішніх аудиторів).

В обов'язки суб'єктів внутрішнього контролю другого рівня безпосередньо не входить контроль, але в силу виробничої необхідності вони виконують і контрольні функції.

Суб'єкти внутрішнього контролю третього рівня виконують контрольні функції для реалізації безпосередньо закріплених

за ними посадових обов'язків (працівники економічних служб, відділу кадрів, персонал, що обслуговує комп'ютерні системи, співробітники управління фінансово-економічної безпеки).

В обов'язки суб'єктів внутрішнього контролю четвертого рівня входить тільки здійснення контролю (співробітники відділу внутрішнього контролю).

Таким чином, обліково-аналітичні аспекти фінансово-економічної безпеки розкриваються і вирішуються через процедури первинного спостереження, аналізу звітності та прогнозування результатів фінансово-господарської діяльності з метою вдосконалення управління господарюючим суб'єктом і на їх основі регулювання і стандартизації правил ведення бухгалтерського обліку, формування звітних даних.

У вітчизняній літературі останнім часом розглядаються проблеми формування окремих показників фінансової звітності. Проте ряд аспектів, що стосуються трансформації і використання показників фінансової звітності, вимагають більш глибокого опрацювання. Так, лише деякі автори розглядають окремі питання взаємозумовленості облікової інформації та фінансово-економічної безпеки, не розглядаючи їх в системі. В основному дослідження стосуються вирішення організаційних питань, правових і технічних аспектів забезпечення фінансово-економічної безпеки.

На основі системи критеріїв та індикаторів розробляється і реалізується стратегія фінансово-економічної безпеки бізнесу господарюючого суб'єкта. Як критерії фінансово-економічної безпеки рекомендуються показники, що характеризують стійкість підприємств портової галузі (прибуток, що залишається після сплати всіх обов'язкових платежів; рентабельність; показники вантажообігу і витрат; відносні рівні особистих доходів персоналу) і кількість ресурсів, необхідних для виконання поточних і прогнозованих завдань (фінансових — наявність грошових коштів; матеріальних — балансова вартість основних засобів та матеріально-виробничих запасів; інформаційних — рівень оперативності одержуваних даних; інтелектуальних — кількість висококваліфікованих фахівців).

В управління фінансово-економічної безпеки входять служба безпеки, обліково-аналітичний відділ та відділ внутрішнього контролю. Для раціональної організації роботи управління фінансово-економічної безпеки необхідно провести такі підготовчі заходи:

- розробка оптимального документообігу, затвердження форм внутрішньої звітності;
- розстановка кадрів на окремих ділянках і строга регламентація обов’язків і відповідальності виконавців;
- складання загального плану роботи управління фінансово-економічної безпеки і індивідуальних планів-графіків, встановлення їх взаємної узгодженості.

Для злагодженої і стабільної роботи управління фінансово-економічної безпеки необхідно чіткий розподіл всіх функцій між посадовими особами. В структуру управління фінансово-економічної безпеки входить інформаційно-аналітичний відділ. На наш погляд, даний відділ і повинен виконувати функції системи збору, обробки та узагальнення обліково-аналітичної інформації. Розвиваючи раніше відомі методологічні характеристики оперативного обліку, ми пропонуємо новий перелік відмітних якостей даного виду обліку:

- оперативність і швидкість отримання облікових даних;
- своєчасність відображення здійснюваних господарських операцій безпосередньо в ході їх здійснення;
- використання в повсякденному поточному керівництві і управлінні підприємством;
- застосування натуральних, трудових і грошових вимірників;
- вільна форма представлення даних (усно або письмово), що залежить тільки від того, як найбільш доцільно реалізувати комунікаційну функцію;
- простота отримання даних шляхом спостереження, ведення спеціальних графіків, використання сигнальних листків;
- приблизність, відносність і ймовірність одержуваних цифр;

- вибірковість інформаційної сукупності;
- зміна складу масиву інформації;
- безперервність у часі виходячи з постійної потреби підприємства в даних оперативного обліку.

В системі оперативного обліку створюється інформаційний банк даних, в якому з часом накопичується зайва і застаріла інформація. При цьому завжди існує потреба в додатковій інформації, її новому прочитанні і адаптації до постійно мінливого вимогам управління фінансово-економічною безпекою. Певною мірою недолік даних заповнюється за рахунок оперативного аналізу.

Взаємозв'язок інформації та аналізу виражається в тому, що в процесі аналізу здійснюється контроль оперативних даних, які, в свою чергу, служать вихідною базою для проведення аналізу. Необхідно зауважити, що перевірка вихідних даних завжди вважалася одним з важливих етапів організації аналітичної роботи. В умовах зміцнення фінансово-економічної безпеки бізнесу контролюючий характер аналізу значно посилюється. Отже, оперативний аналіз як інформаційна функція є невід'ємним елементом професійної діяльності управління фінансово-економічної безпеки.

З метою забезпечення фінансово-економічної безпеки бізнесу оперативний аналіз являє собою систему повсякденного вивчення прогнозованих даних, які фіксуються на рахунках оперативного обліку, інформації про фактичний стан об'єкта і відхиленнях від прогнозів для забезпечення сталого та ефективного функціонування господарюючого суб'єкта.

Методика оперативного аналізу включає етапи, наведені на рис. 3.3.

Як зазначалося раніше, в сучасних умовах розвитку бізнесу особливе значення для господарюючого суб'єкта має отримання фінансового результату у вигляді прибутку. Отже, в оперативному аналізі в першу чергу виявляються всі фактори, що сприяють зростанню прибутку або викликають його зниження.

Міжнародний досвід показує, що для забезпечення системного аналізу прибутку використовуються наступна аналітична

Рис. 3.3. Етапи методики оперативного аналізу
фінансово-економічної безпеки

Джерело: складено авторами

інформація: обсяг послуг; ставка маржинального доходу на 1 т вантажообігу; сума постійних витрат. Виходячи з того, що витрати на проведення заходів по забезпеченню фінансово-економічної безпеки не повинні перевищувати одержуваного від них ефекту, ми вважаємо, що в оперативному аналізі прибутку економічно не виправдано проводити більш детальні розрахунки. Пропонуємо для оперативного аналізу прибутку, з метою забезпечення фінансово-економічної безпеки суб'єкта господарювання, видом діяльності якого є послуги з перевантаження, застосовувати інші фактори.

В процесі їх систематизації можна виділити фактори першого рівня пов'язано з: об'ємом наданих послуг, середнім рівнем акордних ставок, середнім рівнем витрат при перевантаженні (перевезення) 1т вантажу. Вплив факторів другого рівня пов'язані з: розміром податку на прибуток, фінансовими санкціями фіскальних органів, доходами і витратами, що виникають в результаті форс-мажорних обставин. Відсутність за цими показниками фактичних даних за аналізований період не забезпечує господарюючому суб'єкту гарантії від несприятливого впливу зовнішніх загроз в результаті виникнення надзвичайних

ситуацій. Тому фахівці інформаційно-аналітичного відділу повинні завжди передбачати і рекомендувати керівництву заходи, що забезпечують певний запас фінансово-економічної безпеки на випадок виникнення форс-мажорних обставин.

Інший важливий показник — це рентабельність господарюючого суб'єкта. Існує маса показників рентабельності, розрахованих як відношення суми прибутку до будь-якої величини. В оперативному аналізі господарюючого суб'єкта, що займається послугами, особлива увага приділяється рентабельності обігу.

Основним результатом аналітичної роботи є розробка обґрунтованих прогнозів. Прогнозування розвитку фінансово-господарської діяльності є виявлення тенденцій її розвитку, отримання попереджувальної інформації. Виходячи з тимчасових особливостей, оперативним аналізом пропонується короткостроковий прогноз, який будується на зборі, систематизації та аналізі ознак назрівання той або іншої події. Прогноз, заснований на актуальній та достовірній інформації, допомагає приймати своєчасні та правильні рішення, уникати помилок в роботі, непотрібного ризику.

Особливо ефективні результати оперативного аналізу, якщо він поєднується з системою внутрішнього контролю.

Внутрішньогосподарський (внутрішній) контроль здійснює свої функції через систему внутрішнього контролю. Система внутрішнього контролю має такі елементи: належну систему бухгалтерського обліку, контрольну середу і окремі засоби контролю.

З метою забезпечення фінансово-економічної безпеки необхідно встановлення правил, обов'язкових для виконання суб'єктом господарювання, ці функції здійснюється начальником управління фінансово-економічної безпеки за погодженням з першим керівником.

В системі внутрішньогосподарського контролю важливим є аналіз інформаційних потоків, який допомагає зрозуміти механізм роботи господарюючого суб'єкта. Мета аналізу інформаційних потоків — виявлення місць дублювання, надлишку або нестачі інформації, причин її збоїв і несвоечасність

отримання. Найбільш поширений і один з самих практичних методів аналізу інформаційних потоків — складання графіків інформаційних потоків.

Перерозподіл обов'язків працівників, які мають необхідну кваліфікацію і допуск до певного виду активів та інформації знижує ризик зловживань. Необхідно створювати умови, при яких ті чи інші відхилення ставлять будь-якого працівника або підрозділ господарюючого суб'єкта в не вигідне становище і спонукають їх до врегулювання проблемних ситуацій.

У структурі управління фінансово-економічної безпеки начальник відділу внутрішнього контролю несе відповідальність за розробку і фактичне втілення системи внутрішнього контролю. Від нього залежить, щоб системи внутрішнього контролю відповідала розмірам і специфіці діяльності господарюючого суб'єкта, функціонувала регулярно і ефективно.

Система внутрішнього контролю питань фінансово-економічної безпеки повинна включати фактори ризику несумлінних дій: фальсифікація фінансової звітності, незаконне привласнення активів, корупційні порушення (рис. 3.4).

З метою забезпечення фінансово-економічної безпеки системи внутрішнього контролю повинна вирішувати такі завдання:

- спостереження за процесами, що відбуваються у фінансово-господарській діяльності з тим, щоб будь-які впливи не були несподіваними і не спричинили за собою фатальних наслідків;
- здійснення аналізу та оцінки стійкості функціонування господарюючого суб'єкта;
- визначення ступеня достовірності та оперативності отримання обліково-аналітичних даних;
- контроль виконання заходів і рекомендацій, розроблених за підсумками аналізу зміни індикаторів фінансово-економічної безпеки.

Таким чином, методика організації системи внутрішнього контролю в межах управління фінансово-економічної безпеки знаходить своє практичне втілення шляхом реалізації таких заходів, як вибір і затвердження начальника

відділу внутрішнього контролю; формування штату, що включає аудиторів-ревізорів; довгострокове і короткострокове планування; організація контрольно-ревізійних процедур.

Правильна організація системи внутрішнього контролю і високу якість динамічних процесів в ній, забезпечує ефективність роботи відділу внутрішнього контролю, а, отже, і управління фінансово-економічною безпекою.

Ф А К Т О Р	Фальсифікація фінансової звітності	Фактор: домінуюча позиція підприємства у окремому галузевому сегменті Наслідки: зниження дохідності при зміні ситуації на ринку
		Фактор: недостатня надійність внутрішнього контролю Наслідки: залежність фінансового благополуччя керівництва від результатів діяльності підприємства
		Фактор: здійснення міжнародних операцій у різних юрисдикціях Наслідки: натиск на керівництво (з боку власників, інвесторів, кредиторів) у зв'язку зі завищеними очікуваннями
Р И Р И З	Незаконне привласнення активів	Фактор: нераціональний розподіл зобов'язань та повноважень Наслідки: очікуване звільнення робітників
		Фактор: слабкий контроль за робітниками, відповідальними за активи Наслідки: зміни в системі оплати праці
		Фактор: ненадійні міри захисту грошових коштів, запасів Наслідки: наявність фінансових обставин у робітників, що мають доступ до активів
И К У	Корупційні порушення	Фактор: незабезпечення керівництвом дотримання вимог щодо протидії корупції Наслідки: діяльність у країнах та регіонах з високим рівнем корупції, діяльність у галузях з високим ступенем державного регулювання
		Фактор: відсутність процедур внутрішнього контролю, направлених на протидію корупції Наслідки: здійснення операцій з суттєвими сумами по державним контрактам

Рис. 3.4. Фактори ризику системи внутрішнього контролю фінансово-економічної безпекою підприємств портової галузі

Джерело: складено авторами

Список використаних джерел

1. Васильєв О. В., Мейта В. І. Формування системи управління економічною безпекою промислових підприємств. Економічний аналіз. 2013. Т. 14(2). С. 138–145.
2. Ареф'єва О. В., Кузенко Т. Б. Планування економічної безпеки підприємств: монографія. К.: Вид-во Європ. ун-ту, 2004. 169 с.
3. Васильців Т. Г., Волошин В. І., Бойкевич О. Р., Каркавчук В. В. Фінансово-економічна безпека підприємств України: стратегія та механізми забезпечення: монографія; за ред. Т. Г. Васильціва. Львів: ВИДАВНИЦТВО, 2012. 386 с.
4. Бойко М. О. Система управління економічною безпекою портового оператора в умовах ризику. Економіка та управління підприємствами, регіонами і країнами в умовах ризиків: матер. міжнар. наук.-практ. конф. 27–28 листопада 2014 року: тези допов. Чернігів, 2014. С. 170–174.
5. Бойко М. О. Методичний підхід до оцінки ефективності управління економічною безпекою портового оператора. Економічні інновації. 2016. № 61. С. 36–49.
6. Бойко М. О. Система управління економічною безпекою портового оператора в умовах ризику. Економіка та управління підприємствами, регіонами і країнами в умовах ризиків: матер. міжнар. наук.-практ. конф. 27–28 листопада 2014 року. Чернігів, 2014. С. 170–174.
7. Дубовик Н. В. Особенности обеспечения экономической безопасности предприятий морского транспорта. Развитие методов управления та господарювання на транспорті. Одеса, 2009. Вип. 32. С. 21–40.
8. Корецька О. В. Теоретичні підходи до управління фінансово-економічною безпекою підприємств портової галузі. Глобальні та національні проблеми економіки. 2017. Вип. 7. С. 225–229.
9. Чиж Л. П., Бойко М. О. Особливості формування системи управління економічною безпекою портового оператора. Молодий вчений. 2016. 6(33). С. 145–149.
10. Яровая Н. В., Омельчук Е. С. Организация экономической безопасности предприятий портовой деятельности. Развитие методов управления та господарювання на транспорті. 2010. № 31. С. 92–114.
11. Маляр С. Б. Функціональні складові економічної безпеки підприємства портової діяльності. Вісник економіки транспорту і промисловості. 2010. С. 115–128.

Розділ 4.

ВИБІР КОНЦЕПТУАЛЬНОГО ПІДХОДУ ДО СТВОРЕННЯ СИСТЕМИ ФІНАНСОВО- ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВ ПОРТОВОЇ ГАЛУЗІ

**Л. В. Ширяєва
О. В. Корецька**

Україна, визначивши головною метою свого розвитку побудову розвинутої ринкової економіки, повинна здійснити структурну перебудову в усіх галузях народного господарства, включаючи транспорт та його підгалузі.

Підприємство портової галузі як відкрита система, незмінно реагуючи на зовнішні імпульси, вимагає регулювання процесів, що протікають у системі, шляхом прийняття ефективних управлінських рішень. Особливості економіко-правового середовища, які проявляються у взаємовідносинах держави і підприємств морського комплексу, зумовлюють зміни в організації їх діяльності [1, с. 7].

Реформування портової галузі підвищує рівень фінансових ризиків для підприємств, що входять до морегосподарського комплексу. Фактором виникнення і постійного посилення уваги до цієї проблеми є процеси, що протікають в українській економіці, які охопили всі сфери і привели до необхідності постійного моніторингу рівня безпеки.

Підприємства портової галузі як соціально-економічна система характеризується двома тенденціями існування: функціонування та розвиток. У процесі функціонування підприємств вирішується головне завдання — забезпечення необхідного рівня життєздатності на основі збереження цілісності і сутнісних характеристик підприємства як суб'єкта господарювання. Ефективне функціонування сприяє подальшому розвитку

підприємства, проблеми функціонування обумовлюють прийняття адекватних рішень щодо орієнтирів розвитку. Таким чином, функціонування є одночасно основою і передумовою розвитку. Водночас у ході розвитку можуть істотно змінюватися або навіть скасовуватися певні процеси і сфери функціонування транспортного підприємства. У сучасних умовах результати функціонування і розвитку окремих підприємств морського комплексу зумовлені особливостями процесів, характерних для внутрішнього і зовнішнього середовища.

Інтенсивність зміни економічної складової зовнішнього середовища підприємства при наявності кризових явищ, виводить на перший план проблеми концепції управління фінансово-економічною безпекою (ФЕБ).

Для формування ефективної системи управління фінансово-економічної безпеки розглянутих підприємств необхідно систематизувати показники фінансової безпеки, розробити алгоритм їх оцінки, який пов'язаний із забезпеченням захисту його пріоритетних фінансово-економічних інтересів від внутрішніх та зовнішніх загроз.

Проведений аналіз літературних джерел дав змогу виявити проблемні питання, що полягають в неоднозначності трактувань термінів «економічна безпека», «фінансова безпека», і основні тенденції у формуванні сучасного поняття «фінансово-економічна безпека».

Зарубіжними та вітчизняними науковцями проведено достатньо досліджень з питань економічної та фінансової безпеки підприємств. Основні аспекти визначення сутності поняття економічної безпеки, фінансової безпеки як її складової, відповідних загроз, індикаторів, а також системи критеріїв і параметрів досліджено у наукових працях таких вітчизняних та зарубіжних вчених, як, зокрема О. І. Барановський [2, 3], М. П. Денисенко [4], С. М. Ілляшенко [5], В. І. Мунтіян [6].

Мета даного підрозділу у розгляді концепції управління фінансово-економічною безпекою підприємств портової галузі, аналізу наявних та пошуку нових теоретичних підходів до її управління.

В сучасних умовах у всіх галузях народного господарства необхідно здійснювати структурну перебудову. Морський транспорт особливо виділяється у міжнародній транспортній сфері. На нього припадає велика частка зовнішньоторговельних перевезень.

Серед складних системних і комплексних економічних категорій фінансова та економічна безпеки підприємства мають велике значення. Економічна безпека є найбільш повноцінною характеристикою спроможності підприємств до життєздатності та передумов розвитку, динамічної економічної стійкості і конкурентоспроможності. Фінансова безпека засвідчує забезпеченість, захищеність та ефективність політики формування, використання і розвитку другого за важливістю (після праці) чинника виробництва — капіталу, — виступаючи таким чином найбільш важливою функціональною складовою економічної безпеки [7, с. 226].

Таким чином, можна сформулювати наступне визначення фінансово-економічної безпеки: це універсальна категорія, яка визначає стан захищеності, обумовлює фактори загроз та їх масштаби, вибір ефективних заходів протидії (операційні коригування, зміна бізнес-процесів або їх параметрів, стратегічні організаційні зміни, комбінування фінансового і страхового захисту, управління структурою капіталу, резервне фінансування), а також рівень використання фінансово-економічного потенціалу, що забезпечує можливість нівелювати негативний вплив економічних загроз.

В умовах нестабільності, дестабілізуючої ситуації в країні, пріоритетним для підприємств є зосередження своєї діяльності на формування комплексної політики в області облікового забезпечення фінансової безпеки як головної складової економічної безпеки, реалізація заходів, спрямованих на запобігання доступу до даних бухгалтерського обліку, фінансової звітності, на запобігання шкоди активам підприємства.

Відповідно до Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» [8] та Національного положення (стандарт) бухгалтерського обліку [9] — «облікова

політика — це сукупність принципів, методів і процедур, що використовуються підприємством для складання та подання фінансової звітності».

Таким чином, підприємства повинно відображати достовірну інформацію про свою діяльність, самостійно обирати методи, принципи, процедури бухгалтерського обліку.

Забезпечення якісною обліково-економічною інформацією — головна мета облікової політики, яка затверджується наказом керівника підприємства.

Для цього потрібно провести роботу з визначення процедур організації та ведення обліку, який має відповідати інтересам та особливостям діяльності підприємства.

Згідно з міжнародними стандартами формування фінансової звітності, законодавство надає можливість самостійно приймати рішення про встановлення облікової політики кожному підприємству. При цьому вони повинні вести облік та складати звітність по самостійно розробленій політики, а не тільки на підставі державних норм.

Отже, можливо підкреслити, що механізм облікового забезпечення фінансово-економічної безпеки підприємства здійснюється через інформаційну безпеку, шляхом збирання та узагальнення інформації, надання її користувачам з метою оцінки рівня та стану фінансово-економічної безпеки.

На стан фінансово-економічної безпеки впливає низка загроз.

Загрози фінансовим інтересам — це форма вираження їх протиріч з фінансовим середовищем функціонування підприємства.

Надзвичайної актуальності на сьогоднішній момент набула проблема виявлення загроз фінансово-економічної безпеки та пошук шляхів їх усунення.

На даний час підприємствам портової галузі постійно доводиться долати кризові ситуації в галузі, а це призводить до збільшення числа загроз їх діяльності. Гостро стоїть проблема забезпечення їх функціонування, так як їх діяльність пов'язана з широким діапазоном можливостей та ризиків.

В економічній літературі існує багато визначень поняття «загроза». Розглянемо деяких з них (табл. 4.1).

Таблиця 4.1

Визначення поняття «загроза»

Автор	Визначення
В.Ф. Гапоненко [10, с. 93]	Розвиток подій, в наслідок яких збільшується можливість або з'являється вірогідність порушення нормального функціонування підприємства та заподіяння збитків
А. Пекін [11, с. 23]	Найбільш конкретна і безпосередня форма небезпеки або сукупність умов і чинників, що створюють небезпеку інтересам різних суб'єктів
О.М. Підхормий [12, с. 120]	Потенційні або реальні дії фізичних чи юридичних осіб, що порушують стан захищеності суб'єкта підприємницької діяльності та здатні призвести до припинення його діяльності або фінансових й інших витрат

Джерело: Систематизовано авторами за джерелами [10, 11, 12]

Розглянувши декілька понять «загроза», можливо відзначити, що в кожному з них відображена, так чи інакше, небезпека нанесення фінансово-економічній безпеці шкоди, у вигляді збитків, перешкод в досягненні цілей.

Отже, загроза — це чинник, який створює значну небезпеку стійкому функціонуванню економічної системи взагалі. Поняття загроза і небезпека близькі за своїм змістом.

В науковій літературі, на сьогоднішній день, немає єдиного трактування сутності загрози фінансово-економічній безпеці підприємств портової галузі. На наш погляд, Єврошенко В. М. та Горячева К. С. дали найбільш вдале визначення загрози фінансової безпеці. Вони вважають, що загрози фінансовій безпеці підприємства — це наявне чи потенційно можливе явище чи чинник, яке створює небезпеку для реалізації фінансових інтересів підприємства [13, с. 56].

На основі опрацьованих наукових джерел, з метою їх ідентифікації, пропонуємо узагальнену класифікацію загроз

фінансово-економічної безпеки підприємств портової галузі
(табл. 4.2).

Таблиця 4.2

**Класифікація загроз фінансово-економічній безпеці
підприємств портової галузі**

Класифікаційні ознаки	Види загроз
За місцем виникнення	Внутрішні та зовнішні
За сферою походження	Економічні, виробничі, соціальні, законодавчі
За джерелом виникнення	Об'єктивні, суб'єктивні
За можливістю реалізації	Реальні, потенціальні
За тривалістю дії	Тимчасові, постійні
За ступенем важливості наслідків	З високим ступенем важності, значним ступенем важності, середнім ступенем важності, низьким ступенем важності
За суб'єктами загроз	Загрози з боку кримінальних структур, загрози з боку недобросовісних конкурентів, загрози з боку контрагентів, загрози з боку власних працівників, загрози з боку держави

Джерело: Систематизовано авторами за джерелами [13, 14].

Розглянута в табл. 4.2 класифікація загроз дозволяє сформувати систему забезпечення фінансово-економічної безпеки підприємств портової галузі, на яких вона повинна бути створена для вирішення питань, пов'язаних з ідентифікацією загроз та вибором найбільш ефективних механізмів їх нейтралізації.

Основні завдання системи забезпечення фінансово-економічної безпеки підприємств:

- прогнозування, виявлення та оцінка реальних загроз;
- організація діяльності щодо попередження потенційних загроз та діяльності з реагування на загрози, які вже виникли.

Але, відсутність методик виявлення загроз, складає певні труднощі в впровадженні фінансово-економічної безпеки. Або

тільки при наявності обґрунтованої стратегії можливо ефективно управління фінансово-економічною безпекою. Обґрунтована стратегія повинна постійно оцінювати стан безпеки та коригуватися в процесі її реалізації, а підприємство повинно бути готовим адаптувати її до обставин і умов, які можуть виникнути в майбутньому.

При розробці стратегії необхідно враховувати зовнішні та внутрішні загрози. Працівники фінансового відділку, враховуючи нестабільну ситуацію на Україні, в умовах невизначеності та нестачі інформації, повинні постійно проводити моніторинг ринку галузі і швидко реагувати на зміну ситуації на ринку взагалі. Це дозволить своєчасно скоригувати стратегію управління і уникнути кризових явищ.

Стратегія забезпечення фінансово-економічної безпеки підприємств портової галузі базується на сукупності наступних елементів, серед яких — стратегічний аналіз, стратегічне планування, контролінг, бюджетування і аудит.

Стратегічний аналіз передбачає комплексне дослідження позитивних та негативних факторів, які можуть вплинути на економічне та фінансове становище підприємства у перспективі, а також шляхів досягнення стратегічних цілей підприємства. Для здійснення стратегічного аналізу стану фінансової безпеки підприємства використовують SWOT-аналіз, PEST-аналіз і SNW-аналіз, методи експертних оцінок, метод розробки сценаріїв розвитку подій [15, с. 420].

Стратегічне планування безпосередньо пов'язане з діяльністю підприємства у так званому довгостроковому періоді, оскільки зміна потенціалу передбачає планування розміру підприємства, структури виробництва, виробничої потужності, структури капіталу, а також організаційної структури, юридичної форми і системи управління підприємством у цілому. Основна мета стратегічного планування полягає у створенні потенціалу для виживання підприємства в умовах динамічної зміни зовнішнього середовища. В результаті такого планування підприємство ставить перспективні цілі й розробляє шляхи їхнього досягнення [16, с. 123].

Розробка стратегії забезпечення фінансово-економічної безпеки, розробка стратегічних планів — є наслідками стратегічного планування.

У процесі забезпечення фінансово-економічної безпеки лежить застосування контролінгу.

Контролінг фінансово-економічної безпеки — це систематична робота, яка спрямована на формування інформаційної бази, моніторингу фінансово-економічної безпеки, для своєчасного виявлення загроз та прийняття оперативних управлінських рішень по їх нейтралізації.

Бюджетуванням у фінансово-економічній безпеці підприємств морської галузі — є управлінська технологія, яка передбачає розробку в цілому по підприємству та окремим його структурним підрозділам, застосування якої забезпечить належний рівень фінансово-економічної безпеки підприємства. Результатом бюджетування є фінансовий план (бюджет), в якому визначено необхідний для реалізації немічених заходів обсяг фінансових ресурсів, а також джерела їх надходження [17, с. 68].

Процес підготовки бюджету забезпечення фінансово-економічної безпеки включає наступні етапи: складання бюджету планового періоду; виконання бюджету в цілому на підприємстві і окремих підрозділах; контроль за виконанням бюджету з використанням моніторингу.

Що стосується аудиту фінансово-економічної безпеки підприємств портової галузі, то це комплексна, систематична, незалежна і періодична перевірка стану зовнішнього і внутрішнього фінансового середовища, правильності визначення і реалізації фінансових інтересів, цілей, стратегій забезпечення фінансово-економічної безпеки підприємств в цілому і по його окремим підрозділах [15, с. 354–356].

Таким чином, фінансово-економічна безпека є складним та багатогранним поняттям, про це свідчить різноманіття наукових підходів до її сутності, тлумачень, класифікації загроз.

Для нейтралізації загроз та попередження зниження рівня фінансово-економічної безпеки підприємств, необхідно прибігти до наступних заходів:

- розробка та впровадження системи постійного моніторингу фінансового стану підприємств портової галузі, для своєчасного діагностування кризових явищ і ознак банкрутства;
- забезпечення сталого економічного розвитку підприємств, збереження певного рівня ліквідності та платоспроможності, необхідної для підтримки фінансової стійкості підприємств в поточному періоді;
- нейтралізація негативного впливу «недружних» структур, дій конкурентів та впливу кризових явищ в цілому в економіці країни;
- запровадження ефективної системи обліку фінансових потоків і підвищення системи контролю;
- запобігання випадкам халатності на підприємствах, шахрайства, навмисним діям персоналу в стосунках з контрагентами та іншим фінансовим порушенням;
- контроль допустимого рівня боргового навантаження, використання позикових коштів за оптимальною вартістю.

Це все допоможе створити необхідний запас міцності фінансовій системі та забезпечить усунення загроз як зовнішніх так і внутрішніх.

Таким чином, до економічних загроз підприємств портової галузі можна віднести проблеми неплатежів, низьку рентабельність перевезень, недостатність кваліфікованих кадрів, нестабільність вантажопотоків, перевагу фактичного від сталійного часу обробки судна, тривалий час збереження вантажів, нерозвиненість транспортних комунікацій, знос технологічного устаткування та основних виробничих фондів, складність комплексу послуг. В свою чергу для забезпечення фінансово-економічної безпеки необхідні підтримка нормального фінансового стану та забезпечення фінансової стійкості у майбутньому.

На основі проведеного дослідження понять «економічна безпека» та «фінансова безпека» можна зазначити, що фінансова безпека є найважливішою складовою економічної безпеки підприємств, оскільки від неї залежить вся діяльність підприємства, тому їх можна розглядати невід’ємно одна від одної.

Проблеми управління фінансово-економічною безпекою підприємства (ФЕБП) пов'язані з невизначеністю та нестабільністю у зовнішньому та у внутрішньому середовищі підприємства на фоні інтенсивного розвитку кризових явищ.

Управління фінансово-економічною безпекою підприємства здійснюється відповідно до його концепції. Концепція визначається як система ідей, поглядів, установок, які пронизані єдиним задумом, що містить шляхи вирішення виявлених проблем.

Концепція фінансово-економічної безпеки підприємства є основою для розроблення стратегії фінансово-економічної безпеки та прийняття управлінських рішень у цій сфері.

Управління фінансово-економічною безпекою має здійснюватися за певними принципами та правилами. Головними є: системність побудови, взаємозв'язок з загальною системою менеджменту, інтегрованість із системою управління економічною безпекою підприємства, спрямованість на стратегічні цілі фінансово-економічного розвитку підприємства, об'єктивність, комплексний характер управлінських рішень, безперервність, оперативність та динамічність управління, варіативність підходів до розроблення окремих управлінських рішень, принцип неперервності моніторингу зовнішнього середовища підприємства, адекватність реагування на окремі загрози фінансовим інтересам, гнучкість управління (адаптивність сформованої системи фінансової безпеки), ефективність управлінських рішень, що приймаються, законність управлінських рішень, стимулювання та відповідальність персоналу і керівництва за стан фінансової безпеки підприємства [18, с. 54].

Базуючись на принципах управління фінансово-економічною безпекою підприємства, можна сформулювати загальну концепцію управління станом фінансово-економічної безпеки.

Концепція управління фінансово-економічною безпекою підприємства передбачає, що «керівництво підприємства повинне сформулювати систему його пріоритетних інтересів, виявити інтереси взаємодіючих з ним суб'єктів господарювання й обрати такі форми і засоби погодження цих інтересів, щоб результати

взаємодії підприємства з цими суб'єктами забезпечили його прибуткову роботу» [2].

Визначальним під час розроблення концепції фінансово-економічної безпеки або управління фінансово-економічною безпекою є засіб захисту інтересів будь-якого економічного об'єкта: держави, підприємства, галузі, компанії.

Концепція повинна сфокусувати в собі: мету, завдання забезпечення безпеки, шляхи і методи їх досягнення, які б не тільки відповідали сучасному стану економічної науки, але й узгоджувалися б із загальносвітовими тенденціями розвитку науки і суспільних відносин [19].

Таким чином, управління фінансово-економічною безпекою — це сукупність взаємопов'язаних процесів планування, організації, мотивації і контролю, які забезпечують безпеку будь-якого підприємства.

Для процесів планування необхідно проводити діагностику усіх видів ризику. На основі проведення діагностики та визначення сукупності загроз (ризиків) можна сформувати практичні рекомендації щодо мінімізації втрат від їх впливу [7, с. 227].

Концепція управління фінансово-економічною безпекою підприємства полягає в оперативному управлінні, яке приводить до збільшення власного капіталу шляхом:

- планування параметрів;
- оперативного контролю фактичних показників;
- оперативного виявлення та оцінки відхилень «факт-план».

В основі концепції управління фінансово-економічною безпекою підприємства лежать наступні принципи:

а) у глобальній економіці фінансово-економічна безпека оцінюється швидкістю збільшення економічних показників, в першу чергу, власного капіталу (вона повинна бути не нижчою за ту, що у конкурентів);

б) необхідна умова управління фінансово-економічною безпекою — наявність математичної моделі економічного об'єкта. Математична модель повинна забезпечувати аналітичне формулювання залежності цілі від шкідливих впливів (загроз), які

знижують фінансово-економічну безпеку. Проблема побудови адекватної математичної моделі — це проблема розкладу мети на параметри бізнесу, що описують як загрози, так і засоби захисту від них;

в) для оцінки фінансово-економічної безпеки використовуються показники ефективності, уразливості та живучості бізнесу;

г) управління фінансово-економічною безпекою — це управління бізнесом з номінальними параметрами, що забезпечують номінальну швидкість збільшення власного капіталу [1, с. 87].

Управління фінансово-економічною безпекою підприємства направлено на виконання трьох завдань:

а) встановлення системи фінансових інтересів підприємства, які потребують захисту в процесі функціонування підприємства, зокрема пошук ефективних методів максимізації ринкової вартості підприємства;

б) ідентифікація та прогнозування внутрішніх і зовнішніх загроз реалізації фінансових інтересів підприємства;

в) забезпечення ефективної нейтралізації загроз фінансової безпеки підприємства [22].

Можна виділити ряд проблем, вирішення яких дозволить посилити економічну безпеку підприємств портової галузі, а саме проблема не платежів, низької рентабельності перевезень, недостатність кваліфікації кадрів.

В цілому ж підвищення ефективності процесу управління системою фінансово-економічної безпеки підприємств портової галузі пов'язане з вирішенням основних завдань:

- визначенням індикаторів рівня фінансово-економічної безпеки підприємств портової галузі, методики її оцінки та прогнозування змін рівня фінансовою безпекою в майбутньому;
- вибір підприємством стратегії управління фінансово-економічної безпеки (під стратегією безпеки приймається сукупність найбільш значущих рішень, спрямованих на забезпечення програмного рівня безпеки функціонування підприємства) [20].

Амельницька А. під механізмом управління в складі системи управління пропонує розуміти сукупність методів, принципів, форм, способів, важелів та заходів, пов'язаних з процесом їх взаємодії [21].

Процес управління фінансовою безпекою підприємства можна розділити на наступні етапи:

а) розробка системи пріоритетних фінансових інтересів. Система фінансових інтересів повинна включати стратегію розвитку підприємства, його місію. Система фінансово-економічної безпеки підприємства вибудовується відповідно до обраної стратегії, в рамках якої розробляється політика. Політика безпеки являє собою систему поглядів, рішень і дій в сфері безпеки, які створюють умови для досягнення цілей бізнесу;

б) аналіз загроз фінансово-економічної безпеки підприємства. Цей етап включає виділення загроз фінансовій безпеці підприємства, оцінка ймовірності їх настання, розрахунок розміру можливих збитків від реалізації очікуваних або реальних загроз, а також дослідження приватних чинників, що призвели до настання збитків;

в) оцінка рівня фінансово-економічної безпеки підприємства. Стандартно процес оцінки рівня фінансово-економічної безпеки підприємства повинен включати наступні кроки:

- 1) вибір критерію ефективності фінансово-економічної безпеки, який характеризує ступінь наближення підприємства в безпечний стан, з нашої точки зору, визначення критеріїв найбільш складне завдання;
- 2) в залежності від обраної методики, побудова безлічі показників (індикаторів) фінансової безпеки; визначення граничних значень показників (індикаторів) для індикаторного підходу;
- 3) моніторинг обраних показників і оцінка відхилень від порогових значень. У багатьох випадках використовується інтегральний показник рівня фінансової безпеки підприємства;

г) розробка комплексу заходів щодо забезпечення фінансової безпеки та рекомендацій щодо впровадження їх на практиці;

- д) бюджетне планування реалізації розробленого комплексу заходів щодо забезпечення фінансової безпеки підприємства;
- е) реалізація запланованих заходів в процесі здійснення господарської діяльності підприємства;
- ж) контроль за ходом реалізації намічених заходів щодо забезпечення достатнього рівня фінансової безпеки підприємства;
- з) оперативне управління системою фінансової безпеки підприємства за допомогою механізму зворотного зв'язку, яке проявляється в коригуванні існуючої або створення нової системи заходів щодо забезпечення достатнього рівня фінансової безпеки [22, с. 137].

Вибір системи критеріїв повинен враховувати галузеву приналежність підприємства, але при цьому необхідно зважати на те, що підприємства портової галузі дуже різняться за своєю структурою, ресурсів, умов ведення бізнесу. Складність організаційної системи ускладнює процес ефективного управління безпекою, що може відбитися на функціонуванні підприємства. Структура підприємства володіє певною стійкістю, хоча може бути модифікована. На форми і методи, організацію процесу управління впливають масштаб діяльності підприємства, складність основного виробничого процесу та інші фактори.

Портові оператори в певних аспектах ближче до підприємств виробничої сфери, для яких пріоритетними завданнями є забезпечення доступу до господарських ресурсів і технологій, для транспортно-експедиторських компаній головне це доступ і робота з інформацією, хоча серед них також досить компаній зі складною структурою.

Для підприємств портової галузі необхідно розділити особливості оцінки в залежності від виду послуг, що надаються (табл. 4.3).

Необхідно відзначити, що для будь-якого підприємства головною умовою досягнення певного рівня фінансово-економічної безпеки є ефективна діяльність, і увагу, перш за все, сконцентовано на релевантних індикаторах. Крім того, при оцінці рівня фінансово-економічної безпеки повинен враховуватися етап життєвого циклу підприємства.

Таблиця 4.3

**Специфіка оцінки та способи забезпечення фінансово-
економічної безпеки підприємств портової галузі**

Вид діяльності	Основні індикатори рівня безпеки	Підходи до оцінки	Напрями забезпечення ФЕБ
Стивідорні компанії (портові оператори)	Фондовіддача Ліквідність Тривалість фінансового циклу Рівень інноваційної активності	Використання індикаторного і ресурсо-функціонального підходу	Забезпечення завантаження потужностей за умови підвищення рівня якості послуг, що надаються при скороченні тимчасового інтервалу. Модернізація технологічної бази. Забезпечення доступу до інвестиційних ресурсів
Судноплавні компанії	Показники доступу до джерел фінансування, ефективності капіталовкладень, платоспроможності	Інвестиційний підхід, характеристика рівня реалізації проєктів	Збільшення обсягів фінансування, кількість проєктів, поліпшення використання механізмів, ефективність використання інвестицій
Транспортно-експедиторські компанії	Ліквідність, захищеність інформації, рівень інтеграції в економічну систему і кооперації з підприємствами інших секторів	Оцінка рівня якості та відповідності послуг стандартам, обсяг послуг Моніторинг рівня відхилення фактичних значень діяльності підприємств від планових	Підвищення якості бізнес-процесів відповідно до стандартів

Джерело: [22, с. 138]

На різних етапах життєвого циклу і в залежності від економічної ситуації в державі перед підприємством виникають

певні небезпеки. Оскільки фінансово-економічні результати діяльності підприємства є одними з джерел формування ресурсної бази підприємства (поряд з позиковими коштами), то в умовах кризи ці кошти інвестицій можуть виявитися недостатніми і привести до ліквідації підприємства.

Підприємства на ранніх стадіях життєвого циклу характеризуються високим рівнем ризику, поступовим нарощуванням економічного і ресурсного потенціалу. Стадія життєвого циклу впливає на характер і рівень ризиків, що безпосередньо загрожує його життєздатності. Тому необхідно визначити завдання і принципи забезпечення економічної безпеки підприємства, відповідно до загроз його фінансово-господарської діяльності.

Особливу роль в ефективності управління фінансово-економічною безпекою відіграє час розроблення, прийняття і реалізації відповідного управлінського рішення. Суб'єкти управління впливають на об'єкти управління за допомогою певних засобів, способів, прийомів — методів управління. У зв'язку з цим в роботі виникла необхідність розгляду наявних теоретичних підходів до управління ФЕБП.

У практиці управління використовують три основні групи методів:

а) адміністративні (організаційно-розпорядчі) — методи, які передбачають прямий вплив на об'єкт управління, базуються на використанні адміністративної влади, створюють передумови для використання економічних методів (накази, розпорядження, інструкції, правила тощо);

б) економічні — методи, які характеризуються непрямим впливом на об'єкт управління через його економічні інтереси шляхом матеріального стимулювання;

в) соціально-психологічні — методи, які доповнюють адміністративні та економічні методи, а також базуються на закономірностях функціонування людської психіки.

У практиці управління фінансово-економічною безпекою підприємства усі три групи методів використовуються комплексно. Перераховані методи розкривають шляхи протидії

реальним та потенційним небезпекам, ризикам, загрозам у визначений термін та у конкретних умовах.

Існує загальний підхід до управління.

Під управлінням безпекою розуміють організовані дії, які забезпечують узгодженість функціонування усіх служб, підрозділів і співробітників з метою усунення різноманітних загроз діяльності фірми [23, с. 51].

Проаналізувавши існуючі теоретичні підходи до управління ФЕБП на основі функціонально-процесійного підходу ми розробили методичний підхід, який на відміну від існуючого, застосовано на принципі нерозривності процесу створення та споживання продукції підприємств портової галузі (рис. 4.1).

Отже прийняття ефективних управлінських рішень вимагає регулювання процесів, які відбуваються в системі підприємств портової галузі.

Таким чином, проаналізувавши існуючі теоретичні підходи до управління ФЕБП на основі функціонально-процесійного підходу ми розробили методичний підхід, який на відміну від існуючого, з'єднано з суб'єктно-об'єктним підходом управління фінансово-економічною безпекою підприємства, який слід розглядати як цілеспрямований вплив відповідного суб'єкта (чи суб'єктів) на визначені об'єкти, що здійснюється для досягнення певних цілей управління або стану об'єкта управлінського впливу.

Можливо зазначити, що з урахуванням методологічного підходу, управління фінансово-економічною безпекою підприємства — це система принципів і методів розроблення і реалізації управлінських рішень, пов'язаних із забезпеченням захисту його пріоритетних фінансово-економічних інтересів від внутрішніх та зовнішніх загроз [24, с. 74].

Згідно з функціонально-процесійним підходом, управління фінансово-економічною безпекою підприємства — це безперервний процес виконання управлінських функцій, насамперед функцій організації, планування, аналізу, мотивації та контролю.

Вибудовування відповідної стратегії безпеки також залежить від розміру і типу підприємства, кількості зайнятих

Рис. 4.1. Методичний підхід до управління ФЕБ підприємств портової галузі

Джерело: розроблено авторами на підставі [7, с. 228]

працівників, виду діяльності, характеру конфіденційної інформації тощо.

Під стратегією фінансово-економічної безпеки розуміють також розрахований на довгий період часу план (програму) дій по її забезпеченню [25]. Виділяють три види стратегій безпеки:

а) миттєва стратегія, згідно з якою система безпеки підприємства реагує на несподівані реальні загрози його діяльності. Тоді, з одного боку, спеціально створені підрозділи на підприємстві для уникнення несподіваних загроз в короткостроковому періоді можуть послабити дію цих загроз, а з іншого — можуть виникнути ситуації, коли підприємство несе збитки в довгостроковому періоді;

б) попереджувальна стратегія, згідно з якою підприємство завчасно проводить роботи по виявленню та прогнозуванню впливу і наслідків потенційних загроз. Працівники (підрозділу), які займаються цими проблемами, цілеспрямовано проводять роботу щодо забезпечення сприятливих умов діяльності підприємства;

в) компенсаційна стратегія, згідно з якою підприємству вигідніше компенсувати втрати від настання загроз безпеки, ніж утримувати в штаті працівників служби безпеки. Ця стратегія допустима в тому випадку, коли збитки від потенційних загроз невеликі або неможливо реалізувати попередні дві стратегії.

Для портових операторів (стивідорної діяльності) найбільш оптимальною є попереджувальна стратегія. Для успішного управління фінансово-економічною безпекою підприємства необхідна ефективна система управління фінансами, яка здатна забезпечувати компроміс між інтересами розвитку підприємства, наявністю достатнього рівня коштів і забезпеченням платоспроможності підприємства. У цьому випадку основними стратегічними цілями діяльності підприємства є: максимізація прибутку; оптимізація структури капіталу та забезпечення фінансової стійкості підприємства; забезпечення інвестиційної привабливості підприємства; поліпшення конкурентних позицій підприємства на ринку [6].

Підтримка фінансової гнучкості портових операторів при наявності великої питомої ваги постійних витрат вимагає постійного моніторингу фінансових ризиків на перспективу.

Невеликі транспортно-експедиторські підприємства можуть використовувати як миттєву, так і компенсаційну стратегії. Хоча в умовах кризи, збитки можуть істотно змінити рівень фінансової стійкості або привести до банкрутства. Для того, щоб досягти заданих цільових установок в забезпеченні фінансово-економічної безпеки підприємства необхідно, щоб кожен параметр системи фінансово-економічної безпеки відповідав заданим критеріям. Таким чином, згідно з теоретично-методичним підходом управління ФЕБ — це система принципів і методів розроблення і реалізації управлінських рішень, пов'язаних із забезпеченням захисту його пріоритетних фінансово-економічних інтересів від внутрішніх та зовнішніх загроз.

Удосконалення структури управління необхідно починати з узагальнення результатів діяльності, які характеризують ефективність роботи підприємств портової галузі та взаємозв'язок з підприємствами інших галузей, далі необхідно здійснити постановку нових завдань, які відповідають ринковим потребам. На наступному етапі намічаються шляхи реалізації цих завдань, в результаті чого пропонуються програма проведення необхідних досліджень і перелік конкретних робіт, для здійснення яких передбачається залучення фахівців, які мають досвід в управлінні підприємствами саме портової галузі [24, с. 27–32].

Для вирішення цього завдання пропонуємо використовувати оптимальні методи. В цьому випадку можливі два основні підходи до вирішення поставленого завдання. Перший — це витратний підхід. Другий — підхід, заснований на максимізації якісних характеристик управління ФЕБ.

За витратного підходу необхідно розглядати період функціонування підприємства. Отже, критерій рішення задачі оптимізації структури управління ФЕБ належить до завдань динамічного прогнозування.

За другого варіанта у вигляді інтегрованої якісної характеристики управління ФЕБ за j -го варіанта її структурного

підрозділу здійснюється величиною удосконалення системи. Недолік цього підходу — складність встановлення взаємозв'язку зміни системи управління і витрат на управління. З огляду на недоліки вищеназваних підходів реалізується третій варіант, який полягає в комбінації обох викладених вище варіантів, що заснований на мінімізації витрат на управління ФЕБ за обмеження на зміни системи безпеки.

Розроблений методичний підхід управління ФЕБП відповідає наступним заходам: створення системи узгодження інтересів підприємств портової галузі; діагностика фінансово-економічної стійкості підприємства; розробка захисту реалізації стратегічних планів розвитку; розробка процедур технологічного контролю та моніторингу підприємств.

У подальшому розвитку щодо вивчення підходів до управління ФЕБП необхідно приділити увагу стратегічним напрямкам управління фінансово-економічною безпекою підприємств портової галузі.

Для цього необхідно обґрунтувати місце фінансово-економічної безпеки в процесі стратегічного планування та серед інших стратегій.

Розвиток українських підприємств портової галузі обумовлено деякими об'єктивними обставинами, серед яких значне місце займає нестабільність зовнішнього та внутрішнього середовища, які перешкоджають досягненню стратегічних цілей, реалізації економічних інтересів підприємств, використання його конкурентних переваг на ринку транспортних послуг.

Таким чином, удосконалення системи фінансово-економічної безпеки є визначним напрямком зростання стійкості, спроможності та ефективності управління підприємствами портової галузі. Тому підприємства повинні перебувати у постійному пошуку ефективних управлінських рішень щодо зміцнення та забезпечення власної фінансово-економічної безпеки на високому рівні. Це дозволить набути важливих характеристик якості, а саме вміння пристосуватися до несподіваних змін зовнішнього середовища, формування запасу

фінансово-економічної міцності, який необхідно мати даному підприємству, здатності до виживання та саморозвитку.

Вважаємо за доцільне розробити концептуальні підходи до функціонування і розвитку системи управління фінансово-економічною безпекою підприємств портової галузі, які б стали передумовами реалізації ефективних управлінських рішень у цій сфері. При цьому, ідентифікація методів управління ФЕБП, визначення загроз, як зовнішніх так і внутрішніх, набуває значної ваги.

Поняття «стратегія» можливо трактувати як:

- 1) мету управління (ідеальну модель підприємства, в якій реалізується бачення його керівників, власників); позицію на ринках (передусім конкурентну участь на ринках, захоплення нових ринків); зразок (джерело прагнення підприємства наблизитися до еталона);
- 2) запланований майбутній результат, напрям розвитку, перспективне уявлення про майбутній стан підприємства, маневр у конкурентній боротьбі;
- 3) визначення основних довгострокових цілей і завдань, ухвалення курсу дій, розподілу ресурсів, необхідних для виконання поставлених завдань;
- 4) загальний всебічний план досягнення цілей;
- 5) довгостроковий курс розвитку підприємства, спосіб досягнення цілей;
- 6) комплекс прийнятих рішень стосовно розміщення ресурсів і досягнення довгострокових конкурентних переваг на цільових ринках;
- 7) узагальнену програму діяльності, спрямовану на досягнення підприємством мети завдяки ефективному розподілу, координації та використанню ресурсів [26].

При стратегічному управлінні фінансово-економічною безпекою підприємств портової галузі необхідно враховувати:

- 1) циклічність та особливості розвитку вітчизняної економіки, від цього залежить вибір інструментів, методик, моделей та інструментів безпеки підприємств в загалі;
- 2) при виборі стратегічних пріоритетів розвитку підприємств виникає необхідність використання системного,

ситуаційного та цільового підходів, це дозволяє визначити перспективи у розвитку та врахувати зовнішні ризики;

- 3) моделі і інструменти стратегічного управління, які перевірені практикою.

Зниження рівня фінансово-економічної безпеки відбувається зі збільшенням рівня ризику, тому необхідно приділити увагу діяльності по зниженню рівнів ризиків, а це потребує здебільшого моніторингу зовнішнього середовища. Для цього підприємство повинне виділити значні фінансові ресурси.

У даному випадку доцільно обирати стратегію «інституціоналізації та послідовного зміцнення». Згідно з якою підприємству потрібно здійснити комплекс заходів інституційного та організаційного характеру. Вони передбачають створення відповідних внутрішніх нормативних документів, що регламентують діяльність підприємства з безпеки в загалі, та надати певні повноваження вже існуючим відділам, або створити відповідну структуру, відділ чи службу. Ця стратегія передбачає здійснення постійного моніторингу зовнішнього та внутрішнього середовища функціонування на предмет виявлення чинників впливу на складові безпеки, вжиття заходів по недопущенню потенційних загроз:

- стратегію «сегментованого забезпечення» доцільно обирати, коли стан безпеки низький, а фінансові можливості підприємства середні. Ця стратегія передбачає, передбачає виділення коштів на безпеку за найбільш важливими аспектами діяльності з метою недопущення критичних змін у життєдіяльності підприємства;
- стратегію «делегування функцій» доцільно обирати, коли фінансові можливості обмежені та стан безпеки низький. Ця стратегія передбачає надання повноважень з безпеки вже існуючим службам та відділам підприємствам галузі.

Виключення може складати підприємство, яке володіє достатніми фінансовими ресурсами та функціонує в умовах незначного ризику, тоді воно може, при настанні загроз, обрати стратегію, спрямовану на швидке реагування. В такому

випадку, політика фінансово-економічної безпеки підприємства передбачає моніторинг середовища, як внутрішнього так і зовнішнього, для швидкого реагування та вживання заходів щодо ліквідації загроз:

- на реалізацію стратегії «раптового реагування» необхідно звернути увагу у разі, коли стан фінансово-економічної безпеки та фінансові можливості господарювання підприємства портової галузі середні. Ця стратегія поведінки дозволяє при середніх фінансових можливостях здійснювати контроль стану безпеки за головними функціональними складовими та негайно реагувати на загрози, що виникають. Проте, ймовірна ситуація, при якій підприємство може зазнати деяких втрат, а виділені засоби здатні послабити або запобігти дії загрозам;
- стратегію «часткового врахування», підприємство може використовувати у ситуації коли немає достатніх фінансових ресурсів на політику безпеки та діє в умовах середнього рівня ризику. Ця стратегія передбачає здійснення заходів для запобігання лише найбільш істотних ризиків при цьому діяльність підприємства зводиться до часткового врахування витрат, які пов'язано із реалізацією загроз;
- стратегія «системного планового забезпечення» підприємства можуть використовувати за прийняттого стану фінансово-економічної безпеки з великими фінансовими можливостями. А це передбачає виділення достатньої кількості ресурсів, як фінансових, так і матеріальних і трудових, які необхідні для планування основних показників роботи, також повноцінного моніторингу, контролю та забезпечення безпеки за кожною функціональною складовою в умовах низької ймовірності настання загрози.

Виявлено, що стратегія «системного планового забезпечення» є найкращою, тому що при найменшому зростанні загроз гарантується найповніша системна сукупність заходів управління безпекою. Узагальнено охарактеризовані нами підходи до обрання підприємствами портової галузі стратегічних рішень у сфері фінансово-економічної безпеки (рис. 4.2).

Рис. 4.2. Підходи до обрання підприємствами портової галузі стратегічних рішень у сфері фінансово-економічної безпеки

Джерело: розроблено авторами

Отже, вдосконалити методологічний апарат політики забезпечення фінансово-економічної безпеки підприємств портової галузі дозволяє розгляд переліку типів стратегічних підходів до управління та вибір необхідного. Це підвело до висновку про необхідність визначення місця фінансово-економічної безпеки в системі стратегічного управління.

Необхідно зауважити, що при забезпеченні фінансово-економічної безпеки підприємств портової галузі необхідно виділяти цілі, суб'єкти, об'єкти, засоби та терміни досягнення. Очевидно, що для встановлення цілей необхідно використання комплексного підходу, що враховує: потреби підприємства стосовно з огляду як на зовнішнє, так і внутрішнє середовище; бажаний стан індикаторів за функціональними складниками

безпеки; перебіг нормальних за інтенсивністю та економічною ефективністю технологічних процесів у портовій сфері.

Предметом діяльності підприємств в сфері фінансово-економічної безпеки є:

- детермінація і моніторинг чинників;
- формування системи управління та політики перетворень.

Моніторинг чинників спрямовано на усунення або пом'якшення негативного впливу цих чинників у рамках стратегії забезпечення фінансово-економічної безпеки підприємств.

Слід підкреслити, що фінансово-економічна безпека підприємств портової галузі може трактуватися одночасно з двох позицій — статичної та динамічної. Статистична визначається як результат діяльності підприємства на певну дату, а динамічна — у короткостроковій та довгостроковій перспективі.

Отже, з огляду на це, в основу управління фінансово-економічною безпекою ППД повинен бути закладений стратегічний підхід, як такий що дозволяє детермінувати перспективні заходи і методи управління підприємствами з огляду на досягнення стратегічних цілей його розвитку.

У нашому випадку стратегічною метою слід визначити зміцнення фінансово-економічної безпеки підприємств портової галузі.

Зауважимо, що концепція стратегічного управління формує основу стратегічного мислення і проявляється через низку характерних особливостей у її реалізації, зокрема:

1. Ґрунтується на інтегральній взаємодії системного, ситуаційного та цільового підходів до функціонування підприємств, оскільки застосування лише одного із окреслених підходів не дозволяє досягти заданих цілей та результатів.

2. Орієнтує на дослідження середовища, в якому здійснює діяльність підприємство. Це дозволяє формувати відповідні такому середовищу системи та механізми стратегічного управління.

3. Акцентує увагу на необхідності формування та використання баз стратегічної інформації. Аналіз, інтерпретація та їх

використання для формування стратегічних цілей та прийняття рішень дозволяє детермінувати зміст та можливу послідовність дій щодо змін на підприємствах завдяки зменшенню невизначеності ситуації.

4. Дає можливість формувати прогнози щодо наслідків потенційних рішень, впливаючи на ситуацію через перерозподіл усіх видів ресурсів підприємств, налагодження ефективних взаємозв'язків та розроблення принципів стратегічної поведінки персоналу.

5. Передбачає застосування певних інструментів та методів розвитку підприємств (цілей, «дерева цілей», стратегій, «стратегічного набору», стратегічних планів, проектів і програм, стратегічного планування та контролю тощо) [27, с. 52–56].

Слід підкреслити, що при реалізації фінансово-економічної стратегії враховуються наступні найбільш важливі чинники, а саме: рівень фінансово-економічної безпеки та її характеристика; стан життєвого циклу розвитку підприємства; загрози в межах внутрішнього та зовнішнього середовища та їх зміни; фінансові можливості підприємств портової галузі та ситуація на ринку транспортних послуг.

Між заходами по стратегії управління фінансово-економічною безпекою і існуючим станом і життєвим циклом підприємства існує тісний зв'язок. Тому необхідно враховувати життєвий цикл даного підприємства портової галузі, який формується під впливом розвитку портової галузі взагалі, технологій перевантажувальних процесів на цьому підприємстві, організаційних форм бізнесу, персоналу, який постійно вивчає внутрішні та зовнішні процеси, які відбуваються всередині та за межами даного підприємства. Також, вибір стратегії управління фінансово-економічної безпеки багато в чому залежить від конкурентних позицій підприємств портової галузі.

Список використаних джерел

1. Ширяєва Л. В., Онешко С. В., Чиж Л. П., Хотєєва Н. В. та ін. Фінансові аспекти діагностики економічної безпеки підприємств портової галузі: монографія. О.: ІНТЕРПРІНТ, 2015. 172 с.
2. Барановський О. І. Фінансова безпека. К.: Фенікс, 1999. 338 с.
3. Барановський О. І. Фінансова безпека в Україні (методологія оцінки та механізми забезпечення): монографія. К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2004. 759 с.
4. Денисенко Л. О., Шацька С. Є. Концептуальні засади класифікації бізнес-процесів, як основи формування бізнес-системи організації. Ефективна економіка. 2012. № 11. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1558>
5. Ильяшенко С. Н. Составляющие экономической безопасности предприятия и подходы к их оценке. Актуальні проблеми економіки. 2003. № 3 (21). С. 12–19.
6. Мунтіян В. І. Економічна безпека України: монографія. К.: КВІЩ, 1999. 462 с.
7. Корецька О. В. Теоретичні підходи до управління фінансово-економічною безпекою підприємств портової галузі. Глобальні та національні проблеми економіки. 2017. Вип. 7. С. 225–229.
8. Закон України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» від 16.07.1999 р. № 996-XIV в редакції від 02.04.2020р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-14>
9. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» від 07.02.2013р. № 73 в редакції від 23.07.2019р. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/20336-13>
10. Гапоненко В. Ф., Гапоненко В. Ф., Безпалько А. А., Власков А. С. Экономическая безопасность предприятия: подходы и принципы. М.: Ось-89, 2006. 208 с.
11. Пекін А. Економічна безпека підприємств як економіко-правова категорія. Економіст. 2007. № 8. С. 23–25.
12. Підхормий О. М., Микитюк Н. О., Вознюк І. П. Типологія загроз фінансовій безпеці суб'єктів підприємницької діяльності. Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку. Львів: Вид-во НУ «Львівська політехніка», 2007. С. 119–123.
13. Єрмошенко М. М., К. С. Горячева Фінансова складова економічної безпеки: держава і підприємство: монографія. К.: НАУ, 2010. 232 с.

14. Васильців Т. Г., Волошин В. І., Бойкевич О. Р., Каркавчук В. В. Фінансово-економічна безпека підприємств України: стратегія та механізми забезпечення: монографія; за ред. Т. Г. Васильціва. Львів: ЛКА, 2012. 386 с.

15. Гаркуша Н. М., Цуканова О. В., Горошанська О. О. Моделі і методи прийняття рішень в аналізі та аудиті: навчальний посібник. К.: Знання, 2011. 582 с.

16. Кіндрацька Г. І. Стратегічний менеджмент: навчальний посібник. 2-ге вид., переробл. і доповн. К.: Знання, 2010. 406 с.

17. Ареф'єв В. О. Стратегія забезпечення фінансової безпеки підприємства як запорука його ефективного та стабільного функціонування. Вісник економіки транспорту і промисловості. 2010. № 29. С. 65–68.

18. Кириченко О. А., Лаптев С. М., Пригунов П. Я., Захаров О. І. та ін. Управління фінансово-економічною безпекою: навчальний посібник; за ред. В. С. Сідака. К.: Дорадо-Друк, 2010. 345 с.

19. Бондаренко О. М. Оцінка економічної безпеки авіакомпанії: автореф. дис. ... канд. екон. наук: спец. 08.07.04 «Економіка транспорту і зв'язку». К.: Нац. авіац. Ун-т., 2004. 19 с.

20. Ігнатенко А. В., Кабанов В. Г., Харченко О. І. Механізми нейтралізації фінансових ризиків українських підприємств в умовах глобалізації. Актуальні проблеми економіки. 2009. № 5(95). С. 136–143.

21. Амелницька О. В. Управління виробничо-господарською діяльністю локальних електричних мереж: автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.00.04 «Економіка та управління підприємствами». Донецьк: Донец. нац. ун-т, 2008. 20 с.

22. Корецкая О. В., Хотеева Н. В. Основы управления финансово-экономической безопасностью транспортных предприятий. Економіка: реалії часу. 2016. № 4 (26). С. 135–141.

23. Сідак В. С. Забезпечення інформаційної безпеки в країнах НАТО і ЄС. К.: Видавництво КНТ, 2007. 179 с.

24. Донець Л. І., Ващенко Н. В. Економічна безпека підприємства: навчальний посібник. К.: Центр учбової літератури, 2008. 280 с.

25. Котлубай О. М. Теорія: методологія розвитку транспортно-технологічної системи перевезення вантажів: монографія. О.: УПРЕЕД НАН України, 2012. 200 с.

26. Ансофф И. Стратегическое управление; под ред. Л. И. Евенко; сокр. пер. с англ. М.: Экономика, 1999. 520 с.

27. Виханский В. С. Стратегическое управление: Учебник. М.: Изд-во МГУ, 1995. 252с.

Розділ 5.

ВИБІР ТА ОЦІНКА ПОКАЗНИКІВ ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВ ПОРТОВОЇ ГАЛУЗІ

О. В. Корецька

Останнім часом фінансово-економічна безпека (ФЕБ) викликає все більшу зацікавленість підприємств при реалізації принципово нових підходів до вибору та оцінки її показників. При розгляді фінансово-економічної безпеки будь-якої економічної системи будь-якого рівня необхідно виходити з її здатності протистояти небезпекам і загрозам для досягнення поставлених цілей. А це неможливо без оцінки показників фінансово-економічної безпеки підприємств, а саме підприємств портової галузі.

Показники фінансово-економічної безпеки виконують функцію оцінки фінансового стану підприємств, його стійкості, надійності, потенціал зростання.

В плані забезпечення фінансово-економічної безпеки, для успішної діяльності, підприємства портової галузі мають виконати дві принципові умови:

- 1) оцінити існуючий стан, характер загроз і виробити науково-обґрунтовану лінію поведінки. Такий аналіз слід проводити одночасно по двох пов'язаних напрямках, що враховують зовнішні (прямі і непрямі) і внутрішні загрози.
- 2) виробити механізм практичного проведення обраної політики в житті.

Механізм економічної та фінансової політики підприємств портової галузі, спрямований на забезпечення його фінансово-економічної безпеки, повинен складатися з:

- моніторингу факторів, що визначають загрози фінансово-економічній безпеці;

- розробки критеріїв і параметрів (порогових, граничних значень) фінансово-економічної безпеки;
- вжиття заходів щодо забезпечення фінансово-економічної безпеки [1].

Показники фінансово-економічної безпеки можуть бути об'єднані в дві групи наступним чином:

- показники, які характеризують здатність суб'єкта господарювання до сталого розвитку. У цю групу повинні входити індикатори, що визначають порогові значення за обсягом виробництва та його структуру, частці нових видів вантажів в загальному обсязі вантажопереробки підприємств основної портової діяльності та ін.;
- показники, які характеризують стійкість фінансових ресурсів суб'єкта господарювання.

Проаналізувавши наукову літературу, можливо відмітити, що у науковій літературі вже давно вдавалися до спроб кількісного оцінювання рівня економічної безпеки підприємства. Це призвело до появи таких підходів: індикаторного, ресурсно-функціонального, забезпечення програмно-цільового управління розвитком підприємства, наявності чистого прибутку, рівня розширеного відтворення ресурсів та майна підприємства, ефективності маркетингової орієнтації підприємств портової галузі (рис. 5.1).

Індикаторний підхід полягає у встановленні рівня фінансово-економічної безпеки в результаті порівняння фактичних показників діяльності підприємства з індикаторами.

Ресурсно-функціональний підхід полягає у встановленні рівня ФЕБ за допомогою оцінювання ефективності використання фінансових ресурсів.

Програмно-цільовий підхід базується на інтегруванні показників, які визначають рівень ФЕБ на основі експертних оцінок.

Підхід на основі теорії економічних ризиків полягає у визначенні збитку, що порівнюється з величиною прибутку, доходу та майна.

При індикаторному підході рівень фінансово-економічної безпеки визначається за допомогою так званих індикаторів

Рис. 5.1. Підходи до оцінки фінансово-економічної безпеки підприємств портової галузі

Джерело: систематизовано автором за джерелами [2, 3]

[2]. Вони розглядаються як порогові значення показників, що характеризують діяльність підприємств портової галузі. Оцінювання фінансово-економічної безпеки підприємств встановлюється, виходячи з порівняння фактичних показників його діяльності з індикаторами. Тому, у цьому випадку виникає необхідність постійного коригування системи показників, що є індикаторами фінансово-економічної безпеки підприємств, а це спричиняє по-перше — залучення фахівців високої кваліфікації, по-друге — збільшення трудомісткості управлінських робіт.

При ресурсно-функціональному підході оцінка рівня фінансово-економічної безпеки підприємств здійснюється на основі оцінки стану використання корпоративних ресурсів за спеціальними критеріями [3].

Інтеграція показників із використанням будь-якого з відомих підходів, у тому числі за допомогою частки значущості показників, як це пропонує Е. Олейников, призводить до зниження точності й достовірності оцінки.

В. А. Забродський запропонував використовувати для оцінки фінансово-економічної безпеки підприємств підхід, що відображає принципи та умови програмно-цільового управління і розвитку. Відповідно до нього оцінка фінансово-економічної безпеки підприємств ґрунтується на інтеграції сукупності показників, що визначають її рівень. При цьому використовується декілька рівнів інтеграції показників і такі методи їх аналізу, як кластерний та багатовимірний [4].

Цей підхід, як правило, відрізняється високим рівнем складності та проводиться з використанням методів математичного аналізу і якщо в дослідницькій роботі отримає достовірні результати, то в практичній діяльності використання дуже ускладнене.

Крім того, оцінка стійкості сукупного інтегрального показника при заданій області його зміни є складною.

Також, дещо необґрунтованим із запропонованих в економічній літературі підходів до оцінки рівня фінансово-економічної безпеки підприємств є підхід, згідно з яким в якості критерію використовується наявність прибутку. У випадку, коли підприємства не отримали прибуток або й зазнало збитків, не можна стверджувати про дотримання інтересів підприємств а, отже, й перебування в економічно безпечній зоні.

І навпаки, в цьому випадку перед підприємствами реально постає загроза банкрутства. Прибуток підприємств, виступаючи абсолютною величиною, може розглядатися як передумова для висновку про наявність у підприємств фінансової безпеки.

Таким чином, виходячи з цього, можна зробити висновок, що наявність прибутку свідчить про позитивні результати використання ресурсів підприємств, тобто дозволяє йому відшкодувати витрати на придбання і продаж товарів, вносити необхідні платежі до бюджетів різних рівнів і, принаймні, забезпечити просте відтворення.

Отже, можливо відмітити, що отримання підприємством прибутку свідчить про узгодження до певної міри його інтересів із інтересами суб'єктів зовнішнього середовища. Проте абсолютна величина чистого прибутку підприємства не дозволяє встановити рівень цього узгодження і, відповідно, вжити необхідні

заходи. До того ж, абсолютна величина прибутку підприємств не дозволяє встановити міру інтенсивності експлуатації його активів, тобто встановити «ціну» отримання прибутку.

Безумовним є те, що при оцінці фінансово-економічної безпеки підприємств портової галузі можуть використовуватися результати порівняння величини отриманого чистого прибутку з вибраними для цієї мети базами порівняння, наприклад із величиною витрачених ресурсів. У цьому разі, відповідність прибутку підприємств витратам діяльності і величині використаного капіталу встановлюється за допомогою показників рентабельності витрат і загального капіталу, що дозволяє оцінити ефективність господарської діяльності підприємств портової галузі і, до певної міри, його фінансову стійкість.

Але, показники рентабельності витрат і загального капіталу, хоч і є за своєю природою більш інформативними, також не дозволяють встановити, наскільки повно дотримані інтереси підприємств, хоча це і можна, проте досить неточно, встановити шляхом порівняння величини цих показників із показниками аналогічних підприємств в портової галузі.

Ретроспективний стан фінансово-економічної безпеки підприємств портової галузі відображає ефективність їх діяльності, оскільки показники рентабельності витрат і капіталу, які використовуються при розрахунку, відображають попередній стан підприємства. Також ефективність діяльності на враховує ринкових позицій.

Існуюча неточність способу обумовлена складнощами встановлення аналогічності підприємств, оскільки вона не може виникати з таких ознак, як їх галузева приналежність, вид діяльності або величина експлуатованого капіталу, а також різноманітністю інтересів підприємств портової галузі і різною мірою значущості однаково сформульованого інтересу для аналогічних, підприємств.

Арсенал методичних підходів до оцінки рівня фінансово-економічної безпеки підприємств є доволі широким та дозволяє визначати характеристики як функціональних складових безпеки, так і різних напрямів його діяльності. Крім того, описані

методи можуть застосовуватися не диференційовано, а разом у межах процесу управління фінансово-економічною безпекою підприємств основної портової діяльності.

Можливо зазначити, що в економічній літературі також можна виділити підхід, згідно з яким для оцінки рівня фінансово-економічної безпеки підприємств пропонується використовувати порівняння величини інвестицій підприємств портової галузі з обсягом засобів, спрямованих на забезпечення фінансово-економічної безпеки.

Вищенаведені теоретичні підходи до оцінки рівня фінансово-економічної безпеки підприємств, їх переваги, недоліки, особливості застосування зведемо у таблиці 5.1.

Спираючись на табл. 5.1 можливо обґрунтувати схему взаємозв'язку основних блоків системи управління фінансово-економічною безпекою підприємств, в якій можливо виділити наступні блоки:

- 1) блок оцінки та аналізу рівня фінансово-економічної безпеки підприємств портової галузі, з використанням моделей формування системи показників фінансової безпеки підприємства, комплексної оцінки рівня фінансово-економічної безпеки, формування режимів функціонування підприємства;
- 2) блок діагностики загроз, в якому використовуються моделі прогнозування рівня фінансово-економічної безпеки, оцінки сфер життєдіяльності та визначення домінуючих загроз;
- 3) блок формування реакції підприємства, який передбачає використання моделей визначення пріоритетних напрямів відновлення фінансово-економічної безпеки, руху потоків підприємства та локалізації загроз фінансово-економічній безпеці підприємств.

Узагальнюючи вище наведене, можливо зробити наступні висновки у контексті вдосконалення методики оцінки рівня фінансово-економічної безпеки підприємства:

- економічно необґрунтованим є розрахунок узагальнюючого показника рівня безпеки (оскільки за його

Таблиця 5.1

**Підходи до оцінки рівня фінансово-економічної
безпеки підприємства**

Методичний підхід	Переваги	Недоліки	Особливості застосування
Індикаторний: Шлемко В. [5], Бендіков М. [6], Гусев В. [7]	Можливість використання великої кількості показників та більшості сфер діяльності підприємств	Відсутність методичної бази визначення величини індикаторів, необхідність постійного її уточнення; відсутність висновку про інтегральний стан безпеки	Потребує систематичного збору та моніторингу великої кількості показників фінансово-господарської діяльності та може використовуватися на етапі оцінки й аналізу рівня безпеки
Забезпечення програмно-цільового управління розвитком підприємства: Забродський В. [4]	Використання багато вимірного аналізу, що підвищує обґрунтованість оцінки	Складність проведення аналізу та оцінки стійкості сукупного інтегрального показника при заданій області його змін	Доцільно використовувати при групуванні індикаторів безпеки та виокремленні локальних груп джерел загроз економічної безпеки підприємства
Інвестиційний: Геєць В. [10]	Дозволяє зробити висновок щодо доцільності окремих заходів посилення економічної безпеки	Недостатньо враховує рівень безпеки більшості (крім інвестиційної) функціональних складових економічної безпеки	Доцільно використовувати при розробці заходів у межах блоку «формування адаптивної реакції» підприємств
Оцінки та управління ризиками: Грунін О. [11]	Дозволяє визначити рівень ризику як ймовірності небезпеки діяльності підприємства	Не приділяється належна увага оцінці економічної ефективності діяльності підприємства та використанню ним ресурсного забезпечення як передумов його економічної безпеки	Варто використовувати при діагностиці загроз економічній безпеці підприємства

Продовження табл. 5.1

Наявності чистого прибутку: Бланк І. [12]	Простота оцінки	Неврахування не-економічних функціональних складових безпеки (силової, інформаційної, інституційно-правової та ін.) й прогнозування ризиків	Доцільно використовувати для підприємств, які знаходяться в передкризовому стані
Ймовірності банкрутства підприємства: Бланк І. [12] (тести Альтмана Е., Таффлера Р., універсальна дискримінантна функція Терещенка О., коефіцієнт Бівера В.)	Дозволяє оцінити ймовірність банкрутства як основного індикатора безпеки	Не враховує окремі складові економічної безпеки, а також тривалість перебування підприємства у предбанкрутному стані	Доцільно використовувати для підприємств, які знаходяться в передкризовому стані
Оцінки вартості підприємства з використанням дохідного підходу (Міщенко С. [13])	Забезпечує постійний моніторинг стану безпеки з урахуванням платоспроможності і ризику діяльності	Непрямий характер зв'язку між зміною ринкової вартості підприємства та рівнем його економічної безпеки	Доцільно застосовувати при здійсненні операцій купівлі-продажу підприємства, бізнесу, акцій та ін.

Джерело: узагальнено автором з використанням [4–13]

використання надто високим є рівень суб'єктивності встановлення вагового значення як окремих показників-індикаторів, так і функціональних складових); більш прийнятним є визначення не інтегрального показника рівня безпеки, а узагальнюючого стану входження підприємства в фінансово-економічно небезпечну зону;

- недостатньо обґрунтованим є використання однотипних показників для оцінки рівня безпеки різних (за розмірами, видами діяльності, рівнем безпеки) підприємств;

- недостатньо вдалим є принцип розрахунку рівня безпеки як міри відхилення фактичних показників його фінансово-господарської діяльності від критичних (з огляду на безпеку) та від оптимальних. Основою оцінки рівня безпеки повинне бути вивчення лише стану небезпеки діяльності підприємства.

Отже, з метою усунення цих недоліків можна запровадити методичний підхід до оцінки рівня фінансово-економічної безпеки підприємств портової галузі, при якому діапазон значень рівня безпеки поділений на окремі рівні та стан «потрапляння» підприємств на той чи інший рівень визначається перевищенням фактичних значень окремих показників його діяльності над критичними обмеженнями індикаторів, які є неоднаковими для всіх рівнів, а підібрані виключно з урахуванням того

Таблиця 5.2

Характеристика станів фінансово-економічної безпеки підприємств

Послідовність оцінки і стани безпеки	Характеристики станів безпеки підприємства	Пріоритетні функціональні складові	Показники-індикатори та їх порогові значення
Критичний	Найвищою є ймовірність припинення діяльності	Силова, фінансова, інституційно-правова	Дохід фактичний ($>$ доходу у точці беззбитковості); прибуток (≤ 0)
Передкритичний	Обсяги доходу є меншими або відповідають точці беззбитковості	Фінансова, інформаційна, маркетингова	Коефіцієнт поточної ліквідності (< 1); коефіцієнт фінансування (≤ 1); коефіцієнт швидкої ліквідності ($\leq 0,6$); коефіцієнт автономії ($< 0,5$); коефіцієнт абсолютної ліквідності ($< 0,2$); коефіцієнт покриття (≤ 1); рентабельність доходу (≤ 0); коефіцієнт забезпечення власними коштами (менше середньогалузевого)

Продовження табл. 5.2

Низький	Забезпечується мінімально прийнятний рівень рентабельності власного капіталу	Фінансова, інформаційна, техніко-технологічна	Коефіцієнт рентабельності власного капіталу, фондовіддача, коефіцієнт оборотності товарних запасів, коефіцієнт оборотності оборотних активів (менше середньогалузевого); коефіцієнт зносу основних засобів, коефіцієнт довгострокового залучення позикових коштів (більше середньогалузевого)
Задовільний	Існує суттєва невідповідність забезпечення персоналом належного професійно-кваліфікаційного рівня, недостатньою є якість товарів	Інституційно-правова, інтелектуально-кадрова, маркетингова, техніко-технологічна	Коефіцієнт відношення продуктивності праці до середньої ЗП(<1); рентабельності, фондоозброєність (менше середньогалузевого); плинність кадрів (більше середньогалузевого)
Прийнятний	Підприємство своєчасно реалізує превентивні заходи в системі ризик-менеджменту з помірними (прийнятними) втратами, розвивається і покращує ефективність фінансово-господарської діяльності	Економічна безпека	Коефіцієнт відношення відвернутих втрат до суми ймовірного збитку внаслідок неправомірних дій та витрат на охорону (<1)

Джерело: [2, 10, 12]

рівня безпеки, який вони характеризують. Офіційна методика Міністерства економіки України передбачає поділ шкали безпеки на п'ять рівнів, тому доцільно аналогічно розглядати п'ять рівнів (табл. 5.2).

З таблиці 5.2 ми бачимо, що критичному рівню безпеки відповідає найнижчий стан, при якому найвищою є ймовірність

припинення діяльності підприємства. Найвищому (прийнятному) рівню безпеки відповідає такий стан функціонування підприємства, при якому проводиться достатньо ефективна фінансово-господарська діяльність із невисокою ймовірністю настання зовнішніх та внутрішніх загроз.

Проведений аналіз існуючих методичних підходів до оцінки фінансово-економічної безпеки підприємств портової галузі дозволив визначити, що на теперішній момент ці методики не задовольняють аналітичним потребностям підприємств та потребують їх удосконалення.

Безумовним є те, що при оцінці фінансово-економічної безпеки підприємств портової галузі можуть використовуватися результати порівняння величини отриманого чистого прибутку з вибраними для цієї мети базами порівняння, наприклад із величиною витрачених ресурсів.

Розглянувши методи оцінки фінансово-економічної безпеки, ми встановили, що при оцінці ФЕБ підприємств портової галузі неможливо виділити один метод оцінки, але незважаючи на певну новизну теоретико-методологічних основ безпеки, окремі методи оцінки стану фінансово-економічної безпеки підприємств портової галузі стали досить часто вживаними (методи експертної оцінки, аналізу та обробки сценаріїв, оптимізації, багатовимірною статистичного аналізу, теорії штучних нейронних мереж, теоретико-ігрові методи).

Питання оцінки показників фінансово-економічної безпеки підприємств, а саме індикаторний підхід розглядався в працях таких вчених: М. А. Бендикова [6], Д. О. Ковальова [8], В. Л. Тамбовцева [14], О. М. Барановського [15], І. А. Ігнатьєвої [16]. В даному випадку, при оцінці показників фінансово-економічної безпеки підприємств використовуються показники-індикатори — порогові значення показників, які характеризують діяльність підприємств у різних галузях, у тому числі і портової, що відповідають певному рівню фінансово-економічної безпеки. Рівень фінансово-економічної безпеки підприємства встановлюється за результатами порівняння фактичних показників діяльності підприємств портової галузі з індикаторними.

У сучасному економічному словнику індикатор (від лат. *indico* — вказую) визначається як орієнтуючий економічний показник, вимірник, що дозволяє певною мірою передбачити, в якому напрямку слід очікувати розвиток економічних процесів.

Оцінку показників фінансово-економічної безпеки підприємств портової галузі необхідно здійснювати на основі детального аналізу загроз негативних впливів на фінансову та економічну безпеку і можливих збитків підприємства за реалізації цих негативних впливів, а також існуючої на підприємствах системи аналізу і оцінювання всебічних результатів його фінансово-господарської діяльності [17].

Оцінити фінансово-економічну безпеку підприємств можливо за такими напрямками:

- аналіз фінансової звітності підприємств (дослідження показників ліквідності, рентабельності, структури прибутку та витрат тощо);
- аналіз конкурентоспроможності підприємств портової галузі;
- аналіз перевантажувальній продукції підприємств;
- аналіз кваліфікації та потенціалу персоналу, системи управління підприємствами;
- аналіз теперішньої та прогнозованої вартості капіталу;
- аналіз поставок і клієнтури підприємств;
- аналіз кредитної політики суб'єктів господарювання;
- аналіз динаміки цінних паперів підприємства тощо.

Індикаторний аналіз дозволяє виявити тенденції зміни показників фінансово-економічної безпеки, на базі яких аналітики можуть приймати рішення про необхідність вжиття заходів з відновлення та забезпечення економічної і фінансової стабільності функціонування підприємств портової галузі.

Індикатори фінансово-економічної безпеки мають наступні властивості:

- у кількісній формі відображати загрози фінансово-економічній безпеці;
- мають високу чутливість і мінливість і тому володіють високою сигнальною здатністю попереджати суб'єкти

- господарювання про можливі небезпеки у зв'язку зі зміною ринкового середовища, державного регулювання, економічної політики, що проводиться державою;
- індикатори фінансово-економічної безпеки характеризують діяльність аналізованого суб'єкта не відокремлено, а лише в комплексі, тобто взаємодіють між собою.

Виявлено, що саме для побудови системи оцінки фінансово-економічної безпеки саме взаємодія індикаторів фінансово-економічної безпеки є найбільш важливою. Взаємодія індикаторів існує завжди, але тільки за певних умов зміни зовнішніх факторів ринкового середовища і внутрішніх факторів об'єкта що оцінюється, які характеризують наростання небезпеки вона виходить за встановлені граничні параметри, межі, набуває екстремальний характер і свідчить про порушення, відхилення і небезпеку у виробничій та фінансовій сферах діяльності суб'єктів господарської діяльності.

Таким чином, тільки аналіз інформації про чисельні параметри такої взаємодії дає можливість визначити економічні наслідки прийнятих господарсько-економічних рішень, оцінити значимість тих чи інших загроз для фінансово-економічної безпеки функціонування підприємства [18].

Але, рівень точності індикатора в цьому випадку є проблемою, яка полягає в тому, що в даний час відсутній методична база визначення індикаторів, що враховують особливості діяльності підприємства, обумовлені, зокрема, його галузевою приналежністю, формою власності, структурою капіталу, існуючим організаційно-технічним рівнем.

Згідно індикативного підходу оцінку стану фінансово-економічної безпеки підприємства необхідно проводити за певною системою основних показників. Ці показники повинні відображати галузеву специфіку та умови діяльності підприємства. До них необхідно відносити: виробничі, фінансові та соціальні показники (рис. 5.2).

До виробничих доцільно віднести наступні складові показники: динаміку вантажопереробки (зростання, спад, стабільний стан, темпи зміни); реальний рівень завантаження виробничих

Рис. 5.2. Розподіл показників ФЕБ підприємств портової галузі при індикаторному підході

Джерело: систематизовано автором

потужностей; темпи оновлення основних виробничих фондів (реновації); стабільність виробничого процесу (ритмічність, рівень завантаженості протягом певного часу; оцінка конкурентоспроможності; вікова структура і технічний ресурс парку перевантажувальних машин і устаткування).

До основних індикаторів фінансової складової віднесено наступні якісні та кількісні показники: обсяг «портфеля» замовлень (загальний обсяг передбачуваних обсягів переробки вантажів); фактичний і необхідний обсяг інвестицій (для підтримки і розвитку наявного потенціалу; рівень інноваційної активності (обсяг інвестицій в нововведення); рівень рентабельності інвестиції, фондівіддача, прострочена заборгованість (дебіторська і кредиторська), частка забезпеченості власними джерелами фінансування обігових коштів, сировини, матеріалів енергоносіїв для виробництва.

Дискурсивним є питання щодо методичної бази визначення індикаторів, які враховують особливості діяльності підприємств основної портової діяльності, динаміку зовнішнього оточення портів, складу показників-індикаторів, визначення для них порогових значень. У результаті, при недостатньо точному встановленні кількісних значень індикаторів, неправильно може бути витлумачений і рівень фінансово-економічної безпеки, що в свою чергу може призвести до неадекватних управлінських рішень у сфері забезпечення відповідного рівня фінансово-економічної безпеки.

В одній із праць [19] серед індикаторів фінансово-економічної безпеки виділено: індекси обсягів вантажопереробки, динаміку прибутку, розмір заборгованості, частку на ринку, показники рентабельності, розміри капіталовкладень та довгострокових кредитів.

До основних індикаторів фінансово-економічної безпеки підприємства у працях [19] віднесено такі якісні та кількісні показники: величина портфеля замовлень; фактичний та необхідний обсяг інвестицій; рівень інноваційної активності; рівень рентабельності виробництва; фондівдача виробництва; прострочені дебіторська і кредиторська заборгованості; частка забезпеченості власними джерелами фінансування оборотних коштів, матеріалів, енергоносіїв для виробництва.

Більшість дослідників вважає, що оцінювання фінансово-економічної безпеки підприємства не повинно зводитися лише до аналізу фінансового стану підприємств. Враховуючи специфіку системи безпеки підприємства портової галузі, для оцінювання її рівня необхідно використовувати особливі прийоми визначення стану фінансово-економічної безпеки підприємства та її загроз. Для цього і застосовують індикаторний метод оцінювання рівня фінансово-економічної безпеки — використання критичних порогових значень фінансових показників.

Загалом усі індикатори фінансово-економічної безпеки підприємств можна поділити на такі групи:

- а) показники платоспроможності (ліквідності);
- б) показники фінансової стійкості;
- в) показники ділової активності;
- г) показники рентабельності [20].

Першим і найбільш узагальнюючим показником фінансово-економічної безпеки є показник економічної дієвості. Він характеризує здатність підприємств досягати поставлені завдання і виконувати власну місію в стратегічному аспекті. Якщо підприємство здатне виконувати поставлені завдання, воно може забезпечити опір загрозам і небезпекам, які надходять за рахунок зовнішніх і внутрішніх факторів.

Ступінь економічної дієвості визначається індексами як за окремими напрямками, так і в цілому по підприємству і визначаються співвідношенням фактичних параметрів досягнення мети до планових:

$$I_g = G_f / G_p, \quad (5.1)$$

де I_g — індекс дієвості;

G_f — фактичне досягнення мети;

G_p — планове визначення мети.

Але найбільш конкретне уявлення про стан фінансово-економічної безпеки підприємств дають фінансово-економічні характеристики. Серед них варто особливо виділити такі, як фінансова стабільність, платоспроможність, маневреність, ліквідність.

Отже, для визначення рівня фінансової безпеки підприємств необхідно побудувати деякий узагальнений (інтегральний) індикатор, який враховуватиме всі розглянуті вище показники (платоспроможності, фінансової стійкості, ділової активності, рентабельності).

Як відомо, невід'ємним елементом оцінки фінансово-економічної безпеки є вибір критерію.

Для оцінки фінансово-економічної безпеки підприємств портової галузі пропонуємо використовувати коефіцієнт витрат забезпечення фінансово-економічної безпеки, що визначається як відношення витрат на організацію і функціонування служби безпеки до отриманого прибутку за період, що досліджується. Отже, шляхом порівняння цих показників реально дослідити рівень безпеки.

Одним з основних критеріїв, що визначають вантажопотоки та фінансовий стан портів — є портові тарифи, які показують статистичні данні, помилка у розмірі ціни на транспортні послуги лише на один відсоток призводить до відчутних втрат, а в умовах жорстокої конкуренції ці втрати можуть встановити два-три відсотка.

Але, плани перевезень, які дають мінімум витрат, не відповідають планам, які дають максимум прибутку, тому для

забезпечення фінансово-економічної безпеки необхідно знайти оптимальне значення витрат та прибутку. Ці витрати складаються з витрат на транспортних засобів, що виконують перевезення від пунктів споживання, в які доставлявся вантаж за планом, до пунктів виробництва, з яких буде вивозиться вантаж за планом і витрат на зберігання вантажів, не вивезених в пункти споживання вчасно. Тому, при плануванні перевезень необхідно приймати до відому роботу самих пунктів виробництва і споживання, і як наслідок, поява нових запитів в пунктах споживання і запасів в пунктах виробництва.

У теорії і на практиці робиться чимало спроб використовувати не один, а безліч показників оцінки фінансово-економічної безпеки. Однак між окремими показниками завжди виникають протиріччя, якщо вони не становлять єдності, вираженого будь-яким одним показником. Система показників повинна характеризувати ступінь вирішення кожного поставленого загального і приватного завдання стосовно до всіх ланок аналізованого суб'єкта. При цьому обов'язково необхідно дотримуватися внутрішньою єдністю показників, їх підпорядкованістю.

Єдність критерію оцінки разом з тим не передбачає наявності і використання лише одного універсального показника, придатного для оцінки безпеки будь-якого підприємства портової галузі. Вимога єдності критеріїв означає, що повинен бути обраний єдиний основний критерій — цільовий показник.

Оцінка показників фінансово-економічної безпеки підприємств портової галузі повинно базуватися на наступних принципах:

- відповідність параметрів оцінювання змісту процесів у системі фінансово-економічної безпеки;
- комплексність, тобто врахування всіх чинників, що впливають на загрози фінансово-економічної безпеці підприємства;
- виділення головних елементів наявних або потенційних небезпек і загроз;
- періодичність оцінювання рівня фінансово-економічної безпеки підприємства;

- можливість застосування необхідних запобіжних, попереджувальних, профілактичних та корегуючих заходів щодо виявлених або потенційних загроз [21].

Проведення оцінювання ефективності діяльності функціональних підрозділів підприємств щодо запобігання можливим негативним впливам на фінансово-економічну безпеку з використанням даних про витрати на неї та розміри відверненої і заподіяної шкоди дає об'єктивну картину результативності діяльності досліджуваних функціональних підрозділів у портової галузі.

Оцінка показників фінансово-економічної безпеки, як правило, зводиться до детального аналізу за кожною складовою, проте загальний висновок зробити досить складно. Аналіз літературних джерел дозволив зробити висновок, що існують визначені розбіжності між авторами щодо оцінки рівня фінансово-економічної безпеки, вони пов'язані як із вибором критеріїв оцінки, так й із застосуванням різних процедур згортки інформаційної інформації.

Можливо проводити узагальнюючу оцінку фінансово-економічної безпеки підприємств портової галузі на підставі зіставлення граничних (критичних і нормальних) та фактичних значень індикаторів. При цьому експрес-оцінка рівня безпеки проводиться на основі графічного аналізу, що дозволяє виділити зони: нормального рівня безпеки, критичного рівня, передкризову. Однак, як індикатори рівня безпеки підприємств можуть виступати нормовані значення показників, розраховані на базі нормативних (граничних) значень вихідних показників [23]. Нормування проводиться щодо значення показника:

$$x_i = (P_{i\phi}/P_{in})^b, \quad (5.2)$$

де $P_{i\phi}$, P_{in} — відповідно фактичні та нормативні значення i -го показника;

b — показник ступеня (для показника типу «мінімум» дорівнює 1, для показника типу «максимум» дорівнює — 1).

Отже, критичні значення вихідних показників становляться, виходячи з умови мінімально допустимого рівня

безпеки, перевищення якого означало б перехід підприємств в економічно-небезпечну зону. Цей підхід дає можливість провести аналіз різнорідних чинників, що визначають стан підприємств і тенденції його розвитку. Отже, оцінка показників фінансово-економічної безпеки підприємств портової галузі на базі спеціальних показників та їх порогових значень дає керівному складу оціночний апарат для визначення надійності, стабільності та стійкості діяльності підприємств по окремим складовим. Загальний стан фінансово-економічної безпеки, що включає в себе виробничу, фінансову, інвестиційну, технологічну безпеки дає можливість на базі одного інтегрального (узагальнюючого) показника мати індикатор (сигнал) щодо необхідності втручання чи не втручання до поліпшення фінансово-економічного стану підприємства.

Узагальнюючи вищенаведене, можливо зробити наступні висновки у контексті вдосконалення методики оцінки рівня фінансово-економічної безпеки підприємства:

- економічно необґрунтованим є розрахунок узагальнюючого показника рівня безпеки (оскільки за його використання надто високим є рівень суб'єктивності встановлення вагового значення як окремих показників-індикаторів, так і функціональних складових); більш прийнятним є визначення не інтегрального показника рівня безпеки, а узагальнюючого стану входження підприємства в економічно небезпечну зону;
- недостатньо обґрунтованим є використання однотипних показників для оцінки рівня безпеки різних (за розмірами, видами діяльності, рівнем безпеки) підприємств;
- недостатньо вдалим є принцип розрахунку рівня безпеки як міри відхилення фактичних показників його фінансово-господарської діяльності від критичних (з огляду на безпеку) та від оптимальних. Основою оцінки рівня безпеки повинне бути вивчення лише стану небезпеки діяльності підприємства.

Таким чином, з метою усунення цих недоліків можна запровадити методичний підхід до оцінки показників фінансово-

економічної безпеки підприємств портової галузі, при якому діапазон значень рівня безпеки поділений на окремі рівні та стан «потрапляння» підприємств на той чи інший рівень, який визначається перевищенням фактичних значень окремих показників його діяльності над критичними обмеженнями індикаторів, які є неоднаковими для всіх рівнів, а підібрані виключно з урахуванням того рівня безпеки, який вони характеризують.

Список використаних джерел

1. Козаченко А. В., Пономарев В. П. Методические основы оценки уровня экономической безопасности предприятия. Региональные перспективы. № 2–3 (9–10). С. 104–106.
2. Нагорна І. І. Організаційно-економічний механізм у забезпеченні стійкої економічної безпеки промислових підприємств: автореф. дис. канд. екон. наук: спец. 08.00.04. Одеса, 2008. 22 с.
3. Ячменьова В. М., Остапчук О. І. Економічна безпека туристичного бізнесу АРК. Культура народів Причорномор'я. 2006. № 88. С. 134–138.
4. Забродський В. А., Кизим М. О. Власність, економічна безпека і держава. Економічна кібернетика. 2000. № 3–4. С. 58–63.
5. Шлемко В. Т., Бінько І. Ф. Економічна безпека України: сутність і напрямки забезпечення: монографія. К.: НІСД, 1997. 143 с.
6. Бендигов М. Экономическая безопасность промышленного предприятия (организационно-методический аспект). Консультант директора. 2000. № 2. С. 7–13.
7. Гусев В. С., Демин В. А., Кузин Б. И. Экономика и организация безопасности хозяйствующих субъектов. СПб: Очарованный странник, 2001. 288 с.
8. Ковальов Д. І., Сухорукова Т. Економічна безпека підприємства. Економіка України. № 10. С. 48–53.
9. Плетнікова І. Л. Визначення рівня і забезпечення економічної безпеки залізниці: автореф. дис. канд. екон. наук: спец. 08.07.04. Харківська держ. академія залізничного транспорту / Ірина Леонідівна Плетнікова. Х., 2001. 15 с.

10. Моделирование экономической безопасности: держави, регіону, підприємства: монографія / В. М. Геець та ін.; за ред. В. М. Гееця. Х.: «ІНЖЕК», 2006. 239 с.
11. Грунин О. Экономическая безопасность организации. СПб.: Питер, 2002. 160 с.
12. Бланк И. А. Управление финансовой безопасностью предприятия. К.: Эльга, Ника-Центр, 2004. Вып. 10. 784 с.
13. Мищенко С. Н. Система обеспечения экономической безопасности организации: автореф. дис. канд. экон. наук: 08.00.05. Ростов н/д: б.и., 2004. 197 с.
14. Тамбовцев В. Л. Объект экономической безопасности России. Вопросы экономики. 1994. № 12. С. 45–54.
15. Барановський О. І. Фінансова безпека в Україні (методологія оцінки та механізми забезпечення): монографія. К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2004. 759 с.
16. І. А. Ігнат'єва та ін. Механізми нейтралізації фінансових ризиків українських підприємств в умовах глобалізації. Актуальні проблеми економіки. 2009. № 5(95). С. 136–143.
17. Орлов П. І., Духов В. Є. Основи економічної безпеки фірми: навчальний посібник. Х.: Прометей-Прес, 2004. 284 с.
18. Подлужная Н. А. Выбор критерия экономической безопасности предприятия. Наукові праці ДонНТУ. 2002. № 46. С. 10–13.
19. Козак Л. С., Федорук О. В. Теоретичне обґрунтування та оцінка рівня економічної безпеки підприємства в системі антикризового управління. Вісник Хмельницького національного університету. 2010. № 2. Т. 1. С. 68–72.
20. Економіка підприємства: підручник; за заг. ред. Й. М. Петровича 2-ге вид., виправл. Львів: «Магнолія 2006», 2007. 580 с.
21. Барановський О. І., Грещак М. Г. та ін. Фінансова безпека. К.: Фенікс, 1999. 338 с.
22. Економіка підприємства: підруч.; за заг. ред. С. Ф. Покропивного. 2-ге вид., перероб. та доп. К.: КНЕУ, 2000. 528 с.

Розділ 6.

ФАКТОРИ ВПЛИВУ ФІНАНСОВОГО РИЗИКУ НА ОЦІНКУ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ СТИВІДОРНОЇ КОМПАНІЇ

**М. О. Бойко
Ю. С. Геврек**

Діяльність будь-якої компанії пов'язана з наявністю різноманітних видів ризиків, що обумовлено дії різного ступеню факторів у ринкових умовах господарювання. Окремою групою існуючих ризиків є фінансові ризики, які виникають у сфері фінансових відносин компанії та напряду впливають на розмір фінансового результату у вигляді прибутку, вірогідністю фінансових втрат у вартісному виразі.

Дослідженню фінансового ризику у літературних джерелах присвячено чимало робіт, зокрема О. Б. Жихор, Ю. С. Балясна, [1], П. А. Вінницький, О. Ю. Шокало [2], Д. Ф. Дберменжі [3], Я. І. Невмержицький [4], Г. О. Партин, О. А. Бурба [5], О. Ю. Полякова, Л. А. Гольцяєва [6], М. Woods and К. Dowd [7], R. Williams [8], N. A. Doherty [9], A. Bansal, R. J. KaufFman, R. M. Mark, E. Peters [10] та ін.

В свою чергу питаннями економічної безпеки та її взаємозв'язку з фінансовими ризиками займалися науковці Г. М. Азаренкова, І. Ю. Бондаренко, Г. С. Азаренков [11], Т. Г. Васильців, В. І. Волошин, О. Р. Бойкевич, В. В. Каркавчук [12], О. Б. Жихор, Ю. С. Балясна [13], Ю. Б. Кракос, Р. О. Разгон [14], О. Ю. Полякова, Л. А. Гольцяєва [6], Л. В. Ширяєва, С. В. Онешко, Л. П. Чиж, Н. В. Хотєєва та ін. [15], О. Ф. Яременко [16].

Взаємозв'язок економічної безпеки та фінансового ризику очевидний — якщо економічна безпека характеризується станом достатньої фінансової захищеності від внутрішніх та

зовнішніх загроз системного та несистемного характеру [17], то фінансовий ризик характеризує ймовірність отримання збитків у результаті здійснення господарської діяльності, насамперед операційної та інвестиційної діяльності [4].

Таким чином, стабільне успішне функціонування та динамічний розвиток у всіх сферах та специфічних видах діяльності стивідорних компаній ґрунтується на запобіганні ризиків та фінансових втрат від використання наявних ресурсів.

Актуальність управління фінансовими ризиками як суб'єктивно об'єктивною категорією, яка не лише спричиняє збитки, а й за ефективного керівництва дає додаткові вигоди, стрімко зростає, адже без урахування ризику неможливо здійснювати будь яку фінансову та комерційну діяльність [2, с. 168].

Серед класифікаційних ознак фінансового ризику найбільш розповсюджені такі: податковий, валютний, інфляційний, кредитний, депозитний, портфельний, зменшення фінансової стійкості, ліквідності, неплатоспроможності, процентний, інвестиційний, втраченої вигоди [1, 3].

Вид діяльності компанії та її специфічні галузеві особливості впливають на трактування та оцінку фінансового ризику. Так, для підприємств портової діяльності «загроза діяльності може виходити від конкурентів, від власних прорахунків в плануванні і управлінні, від помилок у підборі кадрів. У будь-якому випадку важливим є не уникнення ризику взагалі, а передбачення і зниження ризику до мінімального рівня» [18, с. 79].

Стивідорна діяльність є частиною господарської діяльності порту в цілому та її основним суб'єктом господарської діяльності, вона спрямована на отримання доходу в грошовій або іншій формі, є регулярною та постійною, супроводжується фінансовими ризиками.

На теперішній час для стивідорних компаній поза увагою залишається питання удосконалення методики оцінки фінансового ризику, як у теоретичному, так і у практичному аспектах, зокрема, така оцінка обумовлена:

- ймовірністю наявності фінансових наслідків, пов'язаних з існуванням домінуючої частки розрахунків в іноземній

- валюти, що напряду впливає на присутність валютного ризику, пов'язаного з валютними коливаннями, які за останні роки в Україні є досить суттєвими [19, с. 191];
- інфляційних процесів, у результаті яких відбувається подорожчання ресурсів (матеріалів, палива та ін.), які впливають на чистий прибуток компанії;
 - кредитних ризиків, пов'язаних з тим, що клієнт може не виконати свої зобов'язання перед стивідорною компанією у визначені строки, що спричинить виникнення фінансових збитків;
 - посилення ролі приватного сектора в діяльності підприємств портової діяльності: поряд зі збільшенням економічної ефективності функціонування портового комплексу за рахунок поєднання інтересів усіх учасників процесу відбувається збільшення ймовірності виникнення ризикових фінансових операцій [20, р. 259];
 - ризиків зміни процентних ставок, які виникають у випадку кредитного фінансування будівництва гідротехнічних споруд та об'єктів портової інфраструктури, придбання перевантажувального обладнання;
 - наявністю тенденцій до зниження фінансової стійкості державних стивідорних компаній України.

Таким чином важливого значення має визначення напрямків удосконалення методики оцінки фінансового ризику на прикладі стивідорних компаній.

Визначення фінансового ризику компанії у літературних джерелах формулюється неоднозначно, у деяких випадках суперечливо.

Фінансові ризики створюють можливість втрат, що виникають внаслідок недосягнення фінансової мети. Ризик відображає невизначеність валютних курсів, процентних ставок, ціни на товари, ціни на акції, кредитна якість, ліквідність, і доступ організації до фінансування. Ці фінансові ризики не обов'язково залежать один від одного. Наприклад, часто обмінні ставки та процентні ставки сильно пов'язані, і ця взаємозалежність

повинна бути визнається, коли менеджери проектуєть системи управління ризиками [7, с. 5].

Фінансовий ризик включає проблеми, які інвестиційна фірма створює для себе чи інших людей у результаті свого фінансового стану. Зокрема, такий ризик виникає, коли фірма не має достатньої фінансової сили для підтримки своєї діяльності на торгових ринках, враховуючи зобов'язання, які вона бере на себе або для своїх клієнтів [8].

У контексті фінансових послуг ризик визначається як «відсутність прогнозованості результатів», що впливає на сукупність фінансові операції та позиції, які сукупно формують діяльність фірми [9, с. 15].

Таким чином, ризик включає можливість як приємних сюрпризів, так і несприятливих результатів для бізнесу. Оскільки прогнозування є сприяючи доступності інформації для керівника, технологія управління ризиками (RMT) може бути використаний для проактивного оцінювання ризику в фінансові операції, де результати регіональних кредитних операцій, залучення до обраних фінансових операцій ринки та інструменти та позиції, які займають торговці, є невизначеними і можуть змінюватися з дня на день. Ризик управління, з іншого боку, — це управління ресурсами та зобов'язаннями фірми з метою максимізувати свою цінність, беручи до уваги вплив, який можуть передбачити непередбачувані результати чи події виконання [10, с. 1].

Важливий аспект оцінки фінансового ризику — необхідність визначення даних про об'єкт на базі незначної та релевантної інформації, що дозволяє уникнути несуттєвих ознак і параметрів та прискорити процес прийняття управлінських рішень при найменших вартісних витратах та витратах часу.

Оцінка фінансового ризику на результати діяльності пов'язана з галузевими особливостями компанії. Розглянемо ці особливості для стивідорних компаній.

На теперішній час на території порту надають послуги та виконують роботи на замовлення судно- та вантажовласників значна кількість суб'єктів господарювання: стивідорні,

експедиторські, агентські, шипчандлерські, сюрвейерські, логістичні компанії. Ефективність результатів діяльності стивідорних компаній з позиції управлінського аспекту фінансового ризику пов'язана з новими умовами ринкових трансформацій та методів господарювання, а також з урахуванням міжнародної економічної інтеграції та загальною транспортною стратегією.

Розвиток теоретичних і методичних основ оцінки фінансового ризику стивідорних компаній і розроблення практичних рекомендацій щодо їх удосконалення є актуальним та потребує подальшого дослідження у напрямках:

- аналізу та систематизації сучасних теоретико-методичних підходів до визначення сутності «фінансовий ризик»;
- розширення системи класифікації існуючих ознак фінансового ризику;
- уточнення понятійно-категорійного апарату, зокрема «ризик упущеної вигоди», який напряму пов'язаний з недостатньою організацією внутрішнього контролю фінансових ризиків на підприємстві;
- визначення впливу факторів на рівень фінансового ризику;
- оцінки особливостей фінансового аналізу як інструменту управління фінансовими ризиками;
- обґрунтування напрямків удосконалення системи управління фінансовими ризиками у діяльності стивідорних компаній;
- розробки методичних основ оцінки фінансового ризику стивідорних компаній, які враховують специфіку її діяльності;
- розробки економічного інструментарію оцінки та прогнозування фінансового ризику стивідорних компаній.

Вирішення актуального наукового завдання, яке полягає в теоретико-методичному та економіко-організаційному забезпеченню оцінки та управління фінансовими ризиками стивідорних компаній дозволить:

- удосконалити понятійно-категорійний апарат; класифікацію існуючих ознак фінансового ризику, ризиків

- упущеної вигоди; методичні основи оцінки фінансового ризику стивідорних компаній; систему управління ними;
- розвинути методичні підходи до оцінки доцільності застосування ризиково-орієнтованого фінансового контролю; економічного інструментарію оцінки та прогнозування фінансового ризику стивідорних компаній; технології фінансового аналізу в частині управління фінансовими ризиками.

Актуальність зазначених напрямків підтверджується наявністю за останні роки негативними тенденціями діяльності державних стивідорних компаній України:

- тенденція до зменшення загальних обсягів переробки вантажів стивідорними компаніями України;
- втрата чистого доходу від реалізації через недоотримання переробки запланованих обсягів вантажів та зменшення курсу американського долара, який є основою при закладанні у фінансовий план;
- неефективність використання активів, в тому числі грошових коштів;
- тенденція до зниження фінансової стійкості, фінансових доходів, прибутку від курсових різниць;
- наявність неприбуткових підрозділів соціальної сфери;
- обмежені інвестиційні можливості.

На наш погляд, найбільш суттєвими факторами з позиції впливу фінансового ризику є втрата чистого доходу від реалізації, нестабільність курсу валют та зниження фінансової стійкості.

Втрата чистого доходу від реалізації через недоотримання переробки запланованих обсягів вантажів пов'язана, у першу чергу, зі зменшенням кількості суднозаходів та вантажопереробки практично за всіма видами вантажами та зміни номенклатури вантажів у бік менш доходних. Наприклад, для ДП «Маріупольський морський торговельний порт (МТП)» зменшення доходної ставки за 2018 рік, яка склала 180,8 грн/т, що на 12,6% менше плану 2018 року [21].

Наявність сильного впливу фактору фінансового ризику для стивідорних компаній пов'язана з нестабільністю курсу

американського долару. Цінова політика стивідорних компаній ґрунтується на основі ст. 21 Закону України «Про морські порти України», згідно якої, послуги, що надаються у морському порту, крім спеціалізованих, є вільними та визначаються договором між суб'єктом господарювання, який надає відповідні послуги, та їх замовником [22].

З 15.07.2014 р. за вільними тарифами стягується плата за комплекс робіт, пов'язаних з обробленням зовнішньоторговельних, транзитних, каботажних вантажів, зберіганням вантажів, збори і плата за послуги, що надаються суднам. Так, у фінансовому плані доходи за виконання навантажувально-розвантажувальних робіт, за зберігання вантажів, по швартовному збору та за роботу буксирів відрізняються від фактично отриманих за рахунок коливання курсу валюти (рис. 6.1).

Отже, доходи від реалізації заплановані у 2017 році по курсу 27,2 грн/дол США, на 2018 рік по курсу 29,3 грн/дол США. Фактично середньозважений курс долару за 2017 рік склав 26,59 грн/дол США, а за 2018 рік 27,2 грн/дол США.

Рис. 6.1. Аналіз курсу долару США, закладеного у фінансовий план державних стивідорних компаній України, грн/дол США

Джерело: складено з використанням [21, 23]

Відхилення фактичного курсу у бік зменшення від запланованого становить у 2017 році 2,1 грн/дол США (7,7%) та у 2018 році 0,61 грн/дол США (2,3%). Фінансові втрати від таких коливань очевидні та вимірюються тисячами доларів.

Наприклад, у ДП «МТП «Южний» зменшення доходів від основної діяльності в результаті зміни фактичного курсу долару США в звітному періоді 2018 року склало 129'032 тис грн [21].

Фінансовий ризик напряду пов'язано із забезпеченням фінансової стійкості компанії, яку можна оцінити через коефіцієнт автономії, який розраховується як відношення власного капіталу до загальної суми активів. За останні роки спостерігається тенденція до зниження фінансової стійкості державних стивідорних компаній України (табл. 6.1), що є сигналом для визначення чинників, які впливають на дану ситуацію, наслідків ризикових операцій та оптимальної структури джерел формування активів.

Рівень фінансової незалежності спостерігається по ДП «Бердянський морський торговельний порт (МТП)», ДП «Ізмаїльський МТП» та ДП «Маріупольський МТП». Зниження фінансової незалежності особливо швидкими темпами відбулося по ДП «Білгород-Дністровський МТП», ДП «Стивідорна компанія «Ольвія» та ДП «Херсонський МТП».

Стосовно ДП «Ренійський МТП» необхідно зазначити наявність сильної залежності від зовнішніх джерел формування активів та підвищення даної залежності. Так, у 2017 році перевищення притягнутих джерел перевищувала власний капітал на — 2984,0 тис грн., а у 2018 році на 22415,0 тис грн. Наявність такої заборгованості обумовлена довгостроковими та поточними зобов'язаннями при значному збільшенні останніх. Співвідношення довгострокових та поточних зобов'язань складає 1/3 у 2017 році та 1/4 у 2018 році. Позитивним моментом є значення показника автономії, яке вище рекомендованого по всім державним стивідорним компаніям України за винятком ДП «Ренійський МТП».

Визначення чинників, які впливають на рівень фінансової стійкості повинно ґрунтуватися на оцінці наявних фінансових

Таблиця 6.1

**Рівень фінансової стійкості державних стивідорних
компаній України**

Державна стивідорна компанія	2017	2018	Відхилення	
			абсо- лютне	віднос- не
ДП «Бердянський морський торговельний порт»	0,95	0,95	0,00	0,00
ДП «Білгород-Дністровський морський торговельний порт»	0,88	0,80	-0,08	-9,1
ДП «Ізмаїльський морський торговельний порт»	0,84	0,88	0,04	4,8
ДП «Маріупольський морський торговельний порт»	0,94	0,97	0,03	3,2
ДП «Миколаївський морський торговельний порт»	0,96	0,94	-0,02	-2,1
ДП «Морський торговельний порт Усть-Дунайськ»	0,95	0,91	-0,04	-4,2
ДП «Морський торговельний порт Чорноморськ»	0,90	0,86	-0,04	-4,4
ДП «Одеський морський торговельний порт»	0,99	0,98	-0,01	-1,0
ДП «Морський торговельний порт «Южний»	0,75	0,76	0,01	1,3
ДП «Ренійський морський торговельний порт»	—	—	—	—
ДП «Стивідорна компанія «Ольвія»	1,00	0,92	-0,08	-8,00
ДП «Херсонський морський торговельний порт»	0,93	0,82	-0,11	-11,83

Джерело: складено з використанням [21]

ризиків втрати незалежності від зовнішніх джерел фінансування активів. Таку оцінку можливо зробити з використанням факторного аналізу, моделей, які вимагають всебічного врахування факторів невизначеності та пов'язані з особливостями

функціонування стивідорних компаній в умовах існуючих фінансових ризиків.

Наприклад, математичні підходи до моделювання та обробки нечітких даних на основі експертних оцінок, нечітких множин є обґрунтованими та дають можливість вирішувати широке коло задач управління, враховувати нечіткість даних, мультиплікативний вплив факторів невизначеності, вплив ризиків та суб'єктивних рішень, підвищуючи адекватність отримуваних рішень як кількісно, так і якісно. Основними перевагами використання нечітко-множинного підходу є можливість адаптування до конкретних мінливих умов, можливість ранжувати компанії за рівнями та можливість описати кількісно та якісно інформацію про об'єкти. Недоліком цього підходу є суб'єктивний характер визначення значимості показників, відсутність методичної бази для їх визначення, потрібність систематичного збору та моніторингу великої кількості показників діяльності.

Також можливо застосування методів аналізу й обробки сценарію, оптимізації, теоретико-ігрові методи, програмно-цільовий метод тощо. Перелічені методи поки що не отримали детального теоретичного обґрунтування та широкого практичного використання при оцінці фінансового ризику стивідорних компаній.

Наслідки ризикових операцій на розмір фінансового результату стивідорних компаній можуть бути суттєвими, тому доцільно складати карту ризиків та здійснювати вибір суттєвих ризиків. Основна мета даного процесу полягає в отриманні на виході переліку ризиків, які розташовані у порядку зменшення суттєвості. Приклади складання карти ризиків приводяться у роботах [7, 24]. Оціночні ризики можуть бути після цього визначені пріоритетними, використовуючи матрицю ймовірності / впливу, таку як показано на рисунку 6.2.

Різноманітність ситуацій пов'язані з видами ймовірності ризику (табл. 6.2).

При складанні карти ризиків необхідно враховувати наступні нюанси:

- якщо діяльність компанії включає декілька напрямків — на кожен напрямок складається окрема карта ризиків;

Рис. 6.2. Матриця вірогідності / впливу
Джерело: [7, с. 8]

- якщо компанія має дочірні компанії, то складаються карти як для дочірніх компаній, так і для головної компанії;
- ризики крупних проектів розглядаються окремо.

Реакція керівництва стивідорної компанії на наявність фінансових ризиків може бути за різними варіантами (рис. 6.3).

Таблиця 6.2

Ситуації ймовірності настання ризику

Ймовірність	Ймовірність настання
Ризик не проявиться	5
Ризик, скоріше всього, не проявиться	10
Ймовірність проявлення та не проявлення ризику однакова	50
Ризик, скоріше всього, проявиться	75
Висока ймовірність прояви ризику	95

Джерело: [24, с. 240]

Хоча вимоги бізнесу, що стоять перед фірмами, пов'язаними з управлінням фінансовими ризиками, зростають, так само є способи їх вирішення. Технологія, яка може бути застосована для управління фінансовими ризиками, надзвичайно швидко змінюється. Спроба бути в курсі технологій, що постійно розвиваються, може бути величезною [25, с. 7].

Таким чином, система управління фінансовими ризиками в розрізі окремих функцій управління, методів та заходів

Фінансовий ризик	
Варіант дії	Технологія
Ухилення від ризику (уникнення ризику)	припинення діяльності, що веде до ризику; відмова від ризикового проєкту; зміна стратегічних завдань або операційного процесу
Скорочення ризику (контроль / оптимізація ризику)	організація системи звітності; зменшення ймовірності та/або впливу ризику; розробка методик і процедур управління ризиками; розробка планів по забезпеченню безперервності бізнесу, подолання кризи, готовності до стихійних лих, безпеки в процесі роботи і в небезпечних ситуаціях; порівняння з критеріями ефективності міжнародної практики тощо
Перерозподіл (передача) ризику	страхування; передача ризиків партнерам в рамках створення спільного підприємства або об'єднання; аутсорсинг; диверсифікація діяльності; хеджування
Прийняття ризику	ризик приймається, якщо всі доступні способи його зниження не є економічно доцільними у порівнянні зі збитком, який може нанести реалізація ризику

Рис. 6.3. Варіанти реакції керівництва на наявність
фінансових ризиків

Джерело: складено з використанням [7, 24, 25]

Таблиця 6.3

**Індикатори оцінки економічної безпеки в частині
запобігання, нейтралізації, нівелювання або уникнення
фінансового ризику**

Показники	Формула розрахунку	Напрямок зміни
Загальна рентабельність (P_3)	$P_3 = \frac{\text{Прибуток}}{\text{Витрати}} \cdot 100\%$	Зростання, зворотна тенденція показує наявність фінансового ризику в частині невиправданих витрат на демереджі, штрафи, неустойки, пеню та інші санкції за порушення господарських договорів
Коефіцієнт загальної ліквідності ($K_{3л}$)	$K_{3л} = \frac{\text{Оборотні активи}}{\text{Поточні зобов'язання}}$	≥ 2 , значення < 1 показує наявність високого ступеня фінансового ризику, оскільки недостатність коштів може призвести до банкрутства
Коефіцієнт абсолютної ліквідності ($K_{ал}$)	$K_{ал} = \frac{\text{Грошові кошти}}{\text{Поточні зобов'язання}}$	$0,2-0,25$, значення $< 0,2$ показує недостатність грошових коштів для погашення поточної заборгованості, значення $> 0,25$ показує наявність вільних коштів, які вилучені з обігу і не приносять прибуток
Коефіцієнт дебіторської заборгованості ($K_{дз}$)	$K_{дз} = \frac{\text{Дебіторська заборгованість}}{\text{Поточні зобов'язання}}$	$< 0,5$, при більшому значенні $K_{дз}$ існує вірогідність не своєчасної оплати дебіторської заборгованості та дефіциту грошових коштів на оплату кредиторської заборгованості

Продовження табл. 6.3

Середній термін оплати дебіторської заборгованості ($T_{дз}$)	$T_{дз} = \frac{360}{K_{дз}}$ $K_{дз} = \frac{\text{Чистий дохід}}{\text{Середній розмір}_{дз}}$	≤ 30 , скорочення періоду перетворення платіжних вимог підприємства до покупців на гроші є економічно вигідним, інакше призводить до підвищення фінансового ризику
Коефіцієнт платіжної дисципліни ($K_{пд}$)	$K_{пд} = \frac{П_{од} - ПС}{П_{од}}$ де $П_{од}$ — прибуток від операційної діяльності; ПС — збитки від штрафних санкцій	$\rightarrow 1$, Стан за умови, якщо: 0–0,3 — кризовий; 0,3–0,6 — критичний; 0,6–0,95 — нестабільний; 0,95–1,0 — стабільний.
Коефіцієнт автономії ($K_{авт}$)	$K_{авт} = \frac{\text{Власний капітал}}{\text{Баланс}}$	$> 0,5$, чим вище частка власного капіталу, тим вище фінансова незалежність підприємства, його фінансова стійкість і стабільність
Коефіцієнт співвідношення позикового та власного капіталу ($K_{пк/вк}$)	$K_{пк/вк} = \frac{\text{Позиковий капітал}}{\text{Власний капітал}}$	< 1 , чим вище $K_{пк/вк}$, тим більше у підприємства боргових зобов'язань та ризик банкрутства, збільшення частки позикових джерел у структурі капіталу підвищує фінансовий ризик.
Коефіцієнт варіації фінансового ризику по окремим проектам, договорам тощо (K_v)	$K_v = \frac{\sigma}{\epsilon_R}$ де σ — середнє квадратичне відхилення; ϵ_R — середньоочікувана величина доходу (прибутку, рентабельності)	K_v може змінюватись від 0 до 100%. Чим більший коефіцієнт, тим більша коливання: до 10% — слабкий рівень; 10–25% — помірний рівень; більше 25% — високий рівень.

Джерело: складено авторами

їх практичної реалізації повинна бути спрямована на вибір показників-індикаторів, їх аналізу та прогнозуванню всіх фінансових операцій компанії. Як результат, систематичне відстеження, реагування та нормалізація — уникнення ситуацій, що суттєво впливають на фінансовий результат компанії у вигляді прибутку, а в деяких випадках скорочення збитку.

Індикатори з позиції оцінки економічної безпеки в частині запобігання, нейтралізації, нівелювання або уникнення фінансового ризику наведені у табл. 6.3.

Використання наведених індикаторів дозволить оцінювати економічну безпеку стивідорної компанії з урахуванням наявності фінансового ризику, володіти інформацією щодо виникнення проблемних питань на початковій стадії з метою своєчасного усунення та, у разі доцільності, переорієнтації у напрямку підвищення економічності й ефективності.

Таким чином, в дослідженні встановлено перелік питань удосконалення методики оцінки фінансового ризику, як у теоретичному, так і у практичному аспектах та його взаємозв'язок з економічною безпекою. Сформульовані галузеві особливості діяльності стивідорних компаній, суттєві фактори з позиції впливу фінансового ризику на результати діяльності, серед яких виділені: зменшення обсягів вантажопереробки, втрата чистого доходу від реалізації, нестабільність курсу валют та зниження фінансової стійкості. З'ясовано, що втрата чистого доходу від реалізації державних стивідорних компаній України відбулася: через невиконання плану обсягів вантажопереробки за рахунок зменшення кількості судно-заходів і зміни номенклатури вантажів у бік менш доходних та нестабільністю курсу американського долару. Особлива увага приділена оцінці рівня фінансової стійкості державних стивідорних компаній України та визначено, що за останні роки спостерігається тенденція до її зниження. Аргументовано, що визначення чинників, які впливають на фінансові ризики, повинно проводитися з використанням факторного аналізу, математичних моделей, які вимагають всебічного врахування факторів невизначеності та пов'язані з особливостями функціонування стивідорних

компаній. Доведена доцільність складання карти фінансових ризиків та запропоновані варіанти реакції керівництва на їх наявність. Індикатори з позиції оцінки економічної безпеки повинні бути наступні: загальна рентабельність, коефіцієнти ліквідності (загальної, абсолютної), коефіцієнт дебіторської заборгованості, середній термін оплати дебіторської заборгованості, коефіцієнт співвідношення позикового та власного капіталу, коефіцієнт платіжної дисципліни та коефіцієнт варіації фінансового ризику по окремим проектам, договорам тощо.

Практичне значення очікуваних наукових результатів полягатиме в можливості застосування наукових положень і висновків дослідження у практичній діяльності стивідорних компаній щодо оцінки та управління фінансовими ризиками та своєчасне реагування на відхилення щодо індикаторів економічної безпеки.

Список використаних джерел

1. Жихор О. Б., Балясна Ю. С. Управління фінансовими ризиками та методи їх нейтралізації на підприємстві. Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики. № 2. С. 149–153.
2. Вінницький П. А., Шокало О. Ю. Управління фінансовими ризиками підприємства. Економічний простір. № 42. С. 168–173.
3. Дерменжі Д. Ф. Визначення сутності фінансових ризиків та основних методів їх оцінки в умовах нестабільної ринкової економіки. Причорноморські економічні студії. № . 25. С. 71–74.
4. Невмержицький Я. І. Фінансовий ризик та дивідендна політика підприємства. Ринок цінних паперів в Україні. № 5–6. URL: <http://securities.usmdi.org/?p=22&n=29&s=280>
5. Партин Г. О., Бурба О. А. Фінансові ризики підприємства та методи їх нейтралізації. Науковий вісник НЛТУ України. 2010. Вип. 20.9. С. 215–220.
6. Полякова О. Ю., Гольцяєва Л. А. Основні засади формування комплексу моделей управління фінансовими ризиками підприємства. Бізнес Інформ. 2013. № 6. С. 106–110.

7. Woods M. and Dowd K. Financial Risk Management for Management Accountants. 29 p. URL: https://www.cimaglobal.com/Documents/ImportedDocuments/cid_mag_financial_risk_jan09.pdf
8. Williams R. An Introduction to Trading in the Financial Markets: Global Markets, Risk, Compliance, and Regulation, pp. 73–81. URL: <https://www.sciencedirect.com/topics/economics-econometrics-and-finance/financial-risk>
9. Doherty, N. A. Integrated Risk Management, McGraw-Hill Inc., New York, NY. 1985. 649 p. URL: http://ppm.your-assets.com.ua/_ld/1/110_Doherty_N._-_In.pdf
10. Arun Bansal, Robert J. Kauffman, Robert M. Mark, Edward Peters. Financial risk and financial risk management technology (RMT): issues and advances, 1991. 34 p. URL: <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.829.9691&rep=rep1&type=pdf>
11. Азаренкова Г. М., Бондаренко І. Ю., Азаренков Г. С. Забезпечення фінансової безпеки підприємства як основний фактор ефективності. Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики. 2014. № 16. С. 168–176.
12. Васильців Т. Г., Волошин В. І., Бойкевич О. Р., Каркавчук В. В. Фінансово-економічна безпека підприємств України: стратегія та механізми забезпечення: монографія; за ред. Т. Г. Васильціва. Львів: ВИДАВНИЦТВО, 2012. 386 с.
13. Жихор О. Б., Балясна Ю. С. Управління фінансовими ризиками та методи їх нейтралізації на підприємстві. Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики. 2011. Вип. 2. С. 149–153.
14. Кракос Ю. Б., Разгон Р. О. Управління фінансовою безпекою підприємств. Економіка та управління підприємствами машинобудівної галузі: проблеми теорії та практики. 2008. № 1(1). С. 86–97.
15. Ширяєва Л. В., Онешко С. В., Чиж Л. П., Хотєєва Н. В. та ін. Фінансові аспекти діагностики економічної безпеки підприємств портової сфери: монографія. Одеса: ІНТЕРПРІНТ, 2015. 174 с.
16. Яременко О. Ф. Класифікація чинників фінансової безпеки промислових підприємств. Наукові записки. 2011. Випуск 16. С. 242–247.
17. Бойко М. О. Дослідження категорії «економічна безпека підприємства» в ракурсі підприємств портової галузі. Проблеми і перспективи розвитку підприємництва. 2015. № 1(8). С. 11–17.
18. Бойко М. О. Ідентифікація і побудова класифікації загроз економічної безпеки підприємств портової галузі. Розвиток методів управління та господарювання на транспорті. № 1(50). С. 63–81.

19. Oneshko S., Ilchenko S. Financial monitoring of the port industry companies on the basis of risk-oriented approach. Investment Management and Financial Innovations. Volume 14, Issue #1, pp. 191–199. DOI: 10.21511/imfi.14(1–1).2017.05

20. Онешко С. В. Особливості побудови системи управління економічною безпекою в портовій діяльності. Проблеми розвитку транспорту і логістики: матеріали VII Міжнародної науково-практичної конференції, 26–28 квітня 2017. Одеса. С. 257–259.

21. Звіти про виконання фінансового плану підприємств, що підпорядковані Міністерству інфраструктури України за 2018 р. та пояснювальні записки до них. Міністерство інфраструктури України. URL: <https://mtu.gov.ua/news/29813.html?PrintVersion>

22. Закон України «Про морські порти України» № 406-VII в редакції від 13.02.2020 р. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4709-17>

23. Фінансові плани водного транспорту та пояснювальні записки. Міністерство інфраструктури України. URL: <http://mtu.gov.ua/timeline/Plani.html>

24. Онешко С. В., Бойко М. О. Контролінг стивідорної діяльності: навчальний посібник. Одеса: Астропринт, 268 с.

25. Watson Financial Services: A new era of technology-enabled financial risk management. Copyright IBM Corporation, 2019, 8 p. URL: <https://www.ibm.com/downloads/cas/GEK48KWA>

Розділ 7.

ОЦІНКА ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ СТИВІДОРНОЇ КОМПАНІЇ НА БАЗІ ПРОЦЕСНО-ОРІЄНТОВАНОГО ПІДХОДУ

**С. В. Онешко
М. О. Бойко**

Успішне та тривале функціонування будь-якої системи фінансово-економічної безпеки на підприємстві супроводжується певними ризиками. Так, «з урахуванням постійних змін економічної ситуації, посилення чи послаблення конкурентної боротьби або спади ділової активності та низка інших факторів невизначеності мають великий вплив на результати діяльності стивідорної компанії в цілому, тому в сучасних умовах без врахування чиннику ризику обійтися просто неможливо» [1, с. 6].

На законодавчому рівні управління на базі ризиків на міжнародному рівні визначені Рекомендаціями FATF (Financial Action Task Force) [2], в українському законодавстві у Законі України «Про запобігання та протидію легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» [3], «Положення щодо пруденційних нормативів професійної діяльності на фондовому ринку та вимог до системи управління ризиками» [4], «Про затвердження вимог до організації і функціонування системи управління ризиками у страховика» [5].

Науковцями ризик-орієнтований підхід активно використовується у сфері боротьби з відмиванням коштів [2, 4], в менеджменті [6], організації внутрішнього контролю в банку [7], аудиті [8], при бюджетуванні [9] та інших сферах діяльності.

Дослідження використання ризик-орієнтованого підходу законодавчих та дослідницьких джерел дозволив визначити його основні переваги:

- попереднє виявлення виникаючих ризиків, визначення найбільш суттєвих;
- регулювання результатів діяльності, ресурсів та заходів для досягнення цих результатів і, як наслідок, підвищення економічної ефективності діяльності підприємства;
- можливість адаптації до постійно змінюваних умов функціонування підприємства на ринку;
- формування досвіду про виникнення ризикових ситуацій та заходів щодо їх попередження (нейтралізації);
- допомога керівництву у прийнятті управлінських рішень.

Необхідність та особливості здійснення оцінки фінансової безпеки підприємств портової галузі на базі ризик-орієнтованого підходу обумовлено наступним:

- фінансові наслідки, пов'язані з охороною навколишнього середовища (наявність ймовірності розливу нафтопродуктів, несанкціонованого викиду вихлопних газів, стічних вод, небезпечних вантажів) тягне за собою значні штрафні санкції для стивідорних компаній;
- існування домінуючої частки розрахунків в іноземній валюті напряму впливає на присутність валютного ризику, пов'язаного з валютними коливаннями, які за останні роки в Україні є досить суттєвими;
- підвищена увага до запобігання відтоку грошових коштів у тіньовий сектор економіки, незахищеність матеріальних цінностей, можливість використання об'єктів транспорту для контрабанди;
- в даний час відбувається посилення ролі приватного сектора в діяльності підприємств портової діяльності. Поряд зі збільшенням економічної ефективності функціонування портового комплексу за рахунок поєднання інтересів усіх учасників процесу відбувається збільшення ймовірності виникнення ризикових фінансових операцій;

- проява тенденцій до зниження фінансової стійкості державних стивідорних компаній України;
- на відміну від інших підприємств, де неплатежі, як правило, проявляються у вигляді перевищення кредиторської заборгованості, на підприємствах портової галузі присутня наявність високої частки дебіторської заборгованості.

Відокремлення ризик-орієнтованого підходу представлено в роботах [4, 6, 7, 8, 9, 10].

В дослідженні О. А. Лаговської, С. В. Кучер, М. В. Якименко запропоновано ризик-орієнтований підхід до процесу бюджетування фінансових результатів, який базується на методах математичної статистики та розрахунку історичної волатильності сукупного доходу підприємства на основі аналізу аналогічних параметрів, які було досягнуто в минулих звітних періодах [9]. Окремі положення контекстного аналізу і методології розподілу ризиків портових концесій на прикладі державно-приватного партнерства представлено в роботі A. Roumdoutsos, & A. A. Pallis, (2010). Наряду з іншими ризиками визначені фінансові ризики «які можуть розглядатися в якості зовнішніх по відношенню до проекту (наприклад, оподаткування валют, курси валют, рейтинг боргових зобов'язань країни) і внутрішніх (наприклад, процентна ставка по кредиту і термін окупності, надати фінансування, кредити доступності)» [11, с. 11]. Запропонована методологія може використовуватися в якості орієнтира розподілу ризиків між портом і іншими відповідними органами і приватними інвесторами з метою оптимізації їх участі у стратегії.

Пропонується проводити оцінку фінансово-економічної безпеки підприємств портової галузі на базі ризик-орієнтованого підходу, який передбачає ідентифікацію ризиків, які виникають в процесі фінансово-економічної діяльності підприємства, чинників їх виникнення, аналіз та оцінку для управління з подальшим моніторингом. Для такої оцінки доцільно складати бюджети окремих бізнес-процесів.

Впровадження бюджетування на підприємствах портової сфери є дієвим інструментом забезпечення успішного

функціонування на ринку портових послуг шляхом ефективного використання своїх ресурсів. Основне призначення бюджетування — рішення управлінських завдань щодо прогнозу результатів діяльності; проведення порівняльного аналізу фактично отриманих і запланованих результатів та оцінка виявлених відхилень.

У світовій практиці досить давно та успішно застосовується бюджетування. Однак, методика бюджетування на багатьох українських підприємствах існує в незмінному (або з невеликими поправками) вигляді протягом багатьох років. Така методика відповідає вимогам багаторічної давності і отримана інформація малопридатна для управління, як і інформація класичного бухгалтерського обліку. Приймати рішення на основі цих даних можливо, але наявна інформація не відповідає специфічним особливостям діяльності підприємства, як в випадку зі стивідорними компаніями. Подолати ці проблеми можливо за допомогою процесно-орієнтованого бюджетування — Activity-Based Budgeting (ABB). Даний інструмент пропонується використовувати для підвищення економічної безпеки стивідорної компанії.

Теоретичні та методичні засади бюджетування широко наведені в роботах вітчизняних та зарубіжних авторів. За останні роки звертає увагу використання методу ABB на прикладі підприємств, що відносяться до різних галузей з практичними рекомендаціями до впровадження. Так, в роботі Д. Джаникової розглянуті основні недоліки традиційних бюджетів та приведено приклад як скласти бюджет всього процесу, використовуючи ABC (Activity Based Costing) і ABB (Activity Based Budgeting) на основі методів MS Excel [12].

В роботі С. Капаснеану, І. Сориной, К.-М. Барбу, Л.-М. Роф, Д. Топор розглянуто корисність впровадження методу бюджетування в управлінні, координації та узгодженні діяльності підприємств, що входять в гірничодобувну промисловість в Румунії та обґрунтованість рішень на основі інформації, наданої цим методом. Автори визначають переваги реалізації ABB у напрямку проведення аналізу розрахунку вартості і витрат,

а саме точного визначення планових витрат до рівня кожного виду діяльності по кожному процесу, що допомагає встановити вимоги клієнтів і обсяг робіт, необхідних для задоволення їх потреб на внутрішньому рівні в рамках підприємства, а також встановити відмінності в кінці періоду аналізу управління шляхом порівняння фактичних витрат з плановими витратами [13].

Заслуговує уваги робота З. Питрзак [14], в якій запропоновано можливість використання даного методу в сервісній компанії, розглянуто АВВ з теоретичної точки зору — проведено критичний аналіз можливостей для реалізації нових тенденцій в складанні бюджету та з практичної точки зору — розширення знань менеджерів про новий підхід до складання бюджету.

На морському транспорті питанням бюджетування присвячені роботи О. Котлубая [15], О. М. Кібік, Ю. П. Постоленко, М. О. Широкова [16], Н. Хотєєвої, Л. Чиж [17], С. В. Онешко [18] та ін.

В роботі О. Котлубая [15] розглянуто бюджетне планування як інструмент підвищення конкурентоспроможності судноплавних компаній. Питанням бюджетування присвячена робота О. Кібік, Ю. Постоленко, М. Широкова [16], де надаються пропозиції щодо впровадження системи бюджетування з виділенням центрів фінансової відповідальності. Система бюджетування розглядалась в роботі Н. Хотєєвої, Л. Чиж [17], в якій розроблено організаційно-економічні основи формування та контролю виконання системи бюджетів підприємств портової діяльності в цілому та його структурних підрозділів з метою удосконалення короткострокового та оперативного управління, які передбачають урахування удосконаленої фінансової структури портового підприємства, закріплення їх за певними центрами обліку, визначення структури зведеного фінансового бюджету та створення системи критеріїв оцінки його виконання. В дослідженні С. Онешко [18] розглянуто інструментарій процесно-орієнтованого підходу до визначення собівартості портової продукції та послуг, який передбачає виділення основних та неосновних бізнес-процесів в роботі портових операторів.

В роботах, присвячених бюджетуванню та впровадженню АВВ, бюджетування розглядається як інструмент фінансово-економічного планування, а не в системі забезпечення економічної безпеки стивідорної компанії. Відмінності між бюджетуванням та АВВ, в першу чергу в тому, що процесно-орієнтоване бюджетування враховує специфіку роботи стивідорної компанії та базується на більш гнучкій системі бюджетів і отримання швидкої інформації.

В даному дослідженні АВВ пропонується розглядати не як інструмент фінансового планування і не тільки як організаційно-управлінську технологію, а як інструмент управлінської складової економічної безпеки стивідорної компанії, що дозволяє досягати обраної стратегії шляхом раціонального використання ресурсів, створюючи реальні умови для оперативного діагностування і подолання потенційних загроз для підвищення рівня економічної безпеки стивідорної компанії. Це уточнення дозволяє розглядати процесно-орієнтоване бюджетування в системі забезпечення економічної безпеки стивідорної компанії, саме цей підхід дозволяє врахувати особливості діяльності при розробці системи бюджетів, спрямованих на підвищення рівня його економічної безпеки. Таким чином, існує необхідність формування методичного підходу щодо впровадження системи процесно-орієнтованого бюджетування в діяльність стивідорної компанії, як інструменту управлінської складової економічної безпеки, шляхом побудови системи бюджетів стивідорної компанії з врахування специфіки її бізнес-процесів.

Підвищення ефективності управління економічною безпекою проявляється у багатьох аспектів, одним з яких є досягнення максимального значення показників по кожній складовій економічної безпеки. Важливою складовою є управлінська складова, яка є запорукою ухвалення оптимальних управлінських рішень та пов'язана безпосередньо з управлінням підприємством на вищому рівні та повинна не допускати прояву загроз в плануванні, вибору невірної мети та можливостей підприємства, виникнення диспропорцій діяльності окремих

підрозділів, вибір ненадійних партнерів, контрагентів та інвесторів.

Для стивідорної компанії відокремлення даної складової обумовлено наявністю підвищеної уваги до дотримання рівня трудової дисципліни та норм техніки безпеки на портовій території, підтримки рівня освіти працівників та стабільності кадрів. Підприємствам портової діяльності необхідно акумулювати кадровий потенціал фахівців з економічної безпеки, які мають як загальні знання концепції економічної безпеки підприємства, так і орієнтуються в специфіці транспортного процесу, добре знають проблемні питання, які залишаються поза увагою державних структур.

На теперішній час все більшого розповсюдження набуває використання такої технології управління фінансово-економічною діяльністю як бюджетування, направлено на управління прибутком. Встановлено, що особливістю використання бюджетування є наявність дієвого зворотного зв'язку в системі забезпечення економічної безпеки, що сприяє підвищенню ефективності управління та збільшенню результатів фінансово-господарської діяльності і, як наслідок, формуються необхідні умови забезпечення рівня економічної безпеки.

Традиційно бюджетування розглядається як інструмент фінансового планування, але сучасний погляд на бюджетування визначає його як організаційно-управлінську технологію. З цієї позиції бюджетування слід розглядати як комплекс планування, обліку, контролю й аналізу діяльності підприємства, реалізація якого здійснюється на основі середньострокових і короткострокових бюджетів. Бюджетування не функціонує незалежно від системи менеджменту підприємства, головним завданням якої є забезпечення керованості і цілісності суб'єкта господарювання. Ці важливі пріоритети є також фундаментальними умовами забезпечення економічної безпеки, а отже, і самої системи забезпечення економічної безпеки підприємства [19].

Система бюджетів відображає: як функціонує підприємство, яка структура створюваної ним вартості; на якому етапі відбувається отримання грошових потоків та як вони

витрачаються, як перетікають з одного центру відповідальності в інший; скільки коштують послуги структурних підрозділів. Необхідно постійно програвати різні сценарії бюджету, щоб зрозуміти, які будуть результати при оптимістичному варіанті розвитку подій, а які при песимістичному. Крім того, бюджетування дозволяє погоджувати стратегічні цілі підприємства з планами їх досягнення і забезпечує реалізацію цих планів, пов'язуючи їх з оперативними процесами.

Взагалі «процесно-орієнтоване бюджетне планування дає можливість кожному працівникові організації створювати вартість. Це досягається за допомогою планування і управління майбутніми видами діяльності і бізнес-процесами в цілях досягнення показників прогнозованого робочого навантаження і стратегічних цілей. Планування, націлене на створення вартості, дає організації можливість зрозуміти причини варіацій, з тим, щоб можливо було такі варіації контролювати» [20, с. 29].

Таким чином, в основу складання процесно-орієнтованого бюджетування покладені бізнес-процеси, розробка бюджетів по яких повинна в сукупності відповідати цілям підприємства — як оперативним, так і стратегічним. Досягнення такої відповідності можливо тільки за умови підконтрольних показників, що містяться у бюджетах, перелік яких для кожного підприємства може бути індивідуальним та може змінюватися, виходячи зі зміною стратегії розвитку, впливу вирішальних факторів. АBB підхід можливо застосувати для підприємств портової діяльності, де відбувається розподіл функцій між окремими бізнес-одинацями і підрозділами.

Практичне застосування процесно-орієнтованого бюджетування описано в роботі О. Корневої на прикладі берегових рибопереробних підприємств Калінінградській області та зазначено, що «зміни методів управління фінансами спричинили економічні вигоди у вигляді зниження сумарних витрат на виробництво і реалізацію рибної продукції і консервів, підвищення темпів зростання реалізації і прибутковості фінансово-господарської діяльності досліджуваних рибопереробних підприємств.

Зростання прибутку забезпечило фінансову базу для економічного розвитку підприємств рибної галузі» [21, с. 123].

З метою підвищення рівня управління економічною безпекою стивідорної компанії особливого значення набуває створення відповідних умов для забезпечення належного рівня його економічної безпеки. Досягти цього можливо у разі правильної системи бюджетів і показників для окремих ділянок і підрозділів стивідорної компанії та відповідної інформаційно-аналітичної підтримки бюджетування, що дозволить приймати оптимальні управлінські рішення щодо покращення економічної безпеки. Дані питання були розглянуті у дисертації М. О. Бойко «Науково-методичні засади оцінки стану економічної безпеки стивідорної компанії» [22] та зроблено висновок, що процесно-орієнтоване бюджетування спрямовано на постійний і ефективний розвиток компанії відповідно до обраної стратегії.

Згідно з цим, можливо говорити про те, що результат АВВ — процес, який виправданий з точки зору фінансів і сприяє зростанню ефективності діяльності стивідорної компанії та підвищенню його економічної безпеки. Це дозволяє виділити цілі та результати впровадження системи бюджетування в рамках управління економічною безпекою стивідорної компанії (рис. 7.1).

Застосування методики процесно-орієнтованого бюджетування надає змогу орієнтуватися в існуючих фінансових можливостях стивідорної компанії і вибрати курс дій, спрямований на стійкий фінансовий розвиток, дозволяє підвищити якість управління фінансами за рахунок підпорядкування поточної діяльності підприємства стратегії його розвитку та рівня економічної безпеки.

Необхідно зауважити, що недоліком бюджетування для транспортних компаній може бути і відносна дорожнеча даної технології, що в принципі можливо вирішити в умовах автоматизації значного числа управлінських функцій, зокрема, функцій обліку та аналізу витрат. Даний недолік при значних масштабах діяльності покривається економічним ефектом від впровадження системи бюджетів і їх перевагами, такими,

як цільове орієнтування, оперативна оцінка доходів і витрат економічного суб'єкта, а також економія обмежених ресурсів при найбільш вигідному їх використанні.

Рис. 7.1. Цілі та результати впровадження системи бюджетування в діяльність стивідорної компанії

Джерело: [22, с. 157]

Враховуючи, що бізнес-процеси та види діяльності це базис управління вартістю з використанням процесно-орієнтованого бюджетування, необхідно враховувати галузеві особливості діяльності підприємства. Для стивідорної компанії транспортні послуги відрізняються певною специфікою, що відбивається на розбитті процесів на операції і, в кінцевому рахунку, на бюджетуванні. В економічному сенсі під послугами розуміються будь-які функції або операції, на які є попит.

У зв'язку з цим послуги, як і будь-який інший товар, в своєму зовнішньому прояві виступають в якості результуючої реакції підприємств, орієнтованих на сформовану або прогнозовану ситуацію на ринку. Крім того, діяльність портового оператора передбачає використання значних виробничих потужностей, велику частку непрямих витрат та складну систему ціноутворення, що обумовлює корисність впровадження процесно-орієнтованого підходу в управлінні витратами, який базується на визначенні бізнес-процесів підприємства і є одним з перспективних напрямків розвитку управління витратами українських портових операторів [18, с. 13].

Впровадження АВВ в діяльність стивідорної компанії з метою підвищення рівня її економічної безпеки передбачає виконання ряду етапів (рис. 7.2).

Головною вимогою при розробці системи процесно-орієнтованого бюджетування є наявність у компанії чіткого уявлення про види діяльності та бізнес-процеси, що протікають на ньому, тому доцільно виділити бізнес-процеси стивідорної компанії.

Бізнес-процеси підприємств портової діяльності досліджувалися в роботах [16, 17, 18, 23, 24], автори виділяють основні, допоміжні та обслуговуючі бізнес-процеси. Основні бізнес-процеси мають стратегічне значення та визначають прибуток стивідорної компанії. Допоміжні бізнес-процеси забезпечують нормальну роботу основних бізнес-процесів, внесок їх у створення споживчої вартості є непрямим, він реалізується через результати основних бізнес-процесів.

Бюджети необхідно складати з урахуванням бізнес-процесів для всього підприємства в цілому, так і для його структурних

підрозділів — бізнес-одиниць стивідорної компанії, оскільки необхідно розділяти сфери відповідальності. Бізнес-одиниці є центрами фінансової відповідальності (ЦФВ) — самостійний, окремо керований підрозділ підприємства, відповідальний за всю діяльність, яка необхідна для здійснення бізнес-процесів,

Рис. 7.2. Впровадження процесно-орієнтованого бюджетування в діяльність стивідорної компанії для підвищення рівня економічної безпеки

Джерело: [22, с. 158]

покладених на нього. Систематизація бізнес-процесів стивідорної компанії наведено на рис. 7.3.

Впровадження АВВ слід починати зі створення структури підприємства в розрізі бізнес-процесів та центрів відповідальності. На основі досліджень [17, 23, 24, 27] в структурі стивідорної компанії пропонується виділити такі центри відповідальності:

а) центри прибутку (профінансові центри) — бізнес-одиниці, діяльність яких безпосередньо пов'язана з виконанням одного або декількох бізнес-процесів, що забезпечують одержання й облік прибутку, до них належать виробничі перевантажувальні комплекси, термінали, склади;

б) центр доходів — бізнес-одиниці, керівники яких відповідають за отримання доходів, до них можливо віднести відділ маркетингу, комерційний відділ.

в) центр витрат — бізнес-одиниці, які відповідають тільки за витрати, причому тільки ті, які можуть контролювати

Рис. 7.3. Бізнес-процеси стивідорної компанії

Джерело: складено з використанням [25, 26]

(майстерні, ремонтні підрозділи, бригади докерів, керівництво, бухгалтерія, юридичний, планово-економічний відділи, відділ кадрів).

4. Центри інвестицій (венчур-центри) — це бізнес-одиниці, які безпосередньо пов'язані з організацією нових бізнес-проектів та керівники яких відповідають за ефективність інвестицій (відділ капітального будівництва, відділ розвитку).

Відповідність між бізнес-процесами і організаційною структурою стивідорної компанії досягається шляхом виділення меж бізнес-процесів і зон фінансової відповідальності. Центром відповідальності самого верхнього рівня виступає підприємство в цілому (портовий оператор, стивідорна компанія) на чолі з директором, йому делеговані права і відповідальність за прибуток. На середньому рівні виділяються центри фінансової відповідальності — бізнес-одиниці, які керують ключовими бізнес-процесами. На даному рівні керівник ЦФВ наділений повноваженнями і відповідальністю за ефективність ввіреного йому бізнес-процесу. Керівникам ЦФВ нижніх рівнів делеговані права і відповідальність лише за окремі показники діяльності своїх центрів (доходи або витрати). Так, відповідальність за доходи стивідорної компанії покладається на маркетинговий та комерційний відділи. Відповідальними за витрати є майже всі бізнес-одиниці стивідорної компанії.

Формування системи бюджетів вимагає формування цілісної системи бюджетів, яка складається зі стратегічного, операційного та фінансових бюджетів. «Операційний бюджет являє собою бюджет господарських операцій, обмежений рамками конкретного бізнес-процесу. Маючи постатейну структуру, він дає кількісну і вартісну оцінку використовуваних у рамках бізнес-процесу ресурсів. Зведені фінансові бюджети складаються по підприємству в цілому на основі даних операційних бюджетів та бюджетів збалансованої системи показників. До них відносяться бюджет доходів і витрат, бюджет руху грошових коштів, балансовий бюджет. Вони формують фінансову модель компанії і дозволяють проаналізувати його майбутній фінансовий стан» [21, с. 115–116].

Формування бюджетної структури стивідорної компанії включає визначення структури бюджетів та їх статей, накладення статей бюджету на бізнес-процеси стивідорної компанії, суміщення бюджетної структури з ЦФВ. При цьому необхідно уникати дублювання статей в залежності від характеру статті витрат. Наприклад, витрати по обслуговуючому бізнес-процесу «Юридичне забезпечення» не дорівнює витратам юридичного відділу, на даний процес будуть віднесені витрати інших центрів витрат — транспортного відділу (перевезення співробітників відділу), ремонтної дільниці та ін. Таким чином, можливо отримати повну собівартість процесу.

Структура накладення статей бюджету і бізнес-процесів на бюджет дуже трудомісткий та відповідальний процес, оскільки необхідно врахувати організацію та специфіку роботи стивідорної компанії. Це надає можливість аналізу витрат центрів відповідальності, для цього необхідно при затвердженні бюджетної структури врахувати всі види витрат центрів відповідальності.

Спочатку необхідно визначити зв'язок між бюджетом та статтями бюджету. Одна й та ж сама стаття може бути пов'язана з багатьма бюджетами, і навпаки, одна і та ж стаття в рамках одного бюджету може бути віднесена на процес, а в рамках іншого бюджету ні.

Запропонована система бюджетів бізнес-процесів (БП) стивідорної компанії наведена на рис. 7.4.

Бюджет витрат є основою для здійснення контролю витрат. В даному випадку основою є інформація про доцільність послуг сторонніх організацій та придбання матеріальних цінностей, що дозволить обрати постачальника та укласти договір на умовах, найбільш сприятливих для портового оператора. В дані критерії можливо віднести двосторонню угоду за ціною, якість наданих послуг (виконання робіт) та термін їх виконання.

Врахування складання бюджету ремонтних робіт є першочерговою необхідністю (зношеність портального обладнання в українських портах складає близько 90%, що є недопустимим з позиції конкурентоспроможності), а відповідальність за якісно проведений ремонт припадає безпосередньо на

Рис. 7.4. Система основних бюджетів стивідорної компанії
Джерело: [22, с. 162]

стивідорну компанію та повинна враховувати виконання виробничих планів.

Бюджет капітальних інвестицій є практично основним для українських стивідорних компаній. Актуальним є будівництво причалів, залізничних і автомобільних під'їздів, складів, інженерних об'єктів забезпечення діяльності тощо. Сучасний розвиток виробництва неможливий без значних інвестиційних вливань і найбільшою проблемою є джерела фінансування.

Розглянемо ці процеси детальніше на прикладі стивідорної компанії, яка управляє контейнерним терміналом в порту на умовах оренди. Компанія перевалює різні види контейнерів в експортному та імпортному напрямку, крім того компанія надає послуги зі стафірування та розстафірування контейнерів, здійснює зберігання контейнерів.

Можливо скласти бюджети за кожним видом контейнеру та бюджети за експортом (навантаження) та імпортом (вивантаження). Однак, при накладанні бюджетів можливо отримати складну структуру, особливо у випадку портових операторів, які перевалюють широку номенклатуру вантажів. Оптимальним при цьому буде виділення бюджетів за видами контейнерів, що допоможе при розрахунку собівартості їх обслуговування, а навантаження та вивантаження слід розглянути як окремі бізнес-процеси.

Проілюструємо особливості складання бюджетів стивідорної компанії шляхом прикладів накладання статей і бізнес-процесів на бюджети стивідорної компанії та суміщення бюджетної структури з центрами фінансової відповідальності. Процес накладання статей та бізнес-процесів на бюджети по контейнерам наведено на рис. 7.5.

Подальше дослідження в цьому напрямку включає визначення суміщення бюджетної структури з ЦФВ в розрізі процесів та статей бюджетів. Для стивідорної компанії це формування ЦВО по процесам постачання, керівництво, відділ кадрів, юридичний відділ, планово-економічний відділ, бухгалтерія в розрізі статей заробітної плати, нарахування на заробітну плату, премії, паливо, послуги зв'язку, канцелярські витрати тощо.

Критерієм ефективності впровадження АБВ є можливість стивідорної компанії досягати своїх стратегічних цілей при

Б	Бюджет постійних виробничих витрат	Стафірування	Амортизація
		Розстафірування	Ремонт
		Навантаження	Оренда майна
		Розвантаження	Платежі за воду, тепло, газ
		Зберігання	Електроенергія
Д	Бюджет змінних виробничих витрат	Стафірування	Витрати на електроенергію для перевантажувальної техніки
		Розстафірування	Заробітна плата та нарахування Премії
		Зберігання	МБП
Ж			
		Навантаження	Паливо та витрати на електроенергію для перевантажувальної техніки
Е		Розвантаження	Заробітна плата та нарахування, Премії, МБП
Т	Бюджет доходів	Стафірування	Доходи від перевалки вантажів та небезпечних вантажів, від інших послуг
		Перевалка	
		Зберігання	Доходи від інших послуг
И	Бюджет адміністративних витрат	Керівництво	Паливо
		Бухгалтерія	Заробітна плата та нарахування, Премії Канцелярські витрати Послуги зв'язку

Рис. 7.5. Накладення статей і процесів на бюджети по контейнерам
Джерело: [22, с. 165]

заданому обсязі ресурсів. Для оцінки ефективності бюджетування необхідно порівняти основні показники роботи стивідорної компанії до та після впровадження бюджетування з урахуванням ефективності бізнес-процесів.

Конкретні, вимірні, досяжні цілі системи бюджетування портового оператора можливо оцінити в ході бюджетного процесу за певними показниками, які наведено в таблиці 7.1.

Таблиця 7.1

**Показники оцінки ефективності впровадження
процесно-орієнтованого бюджетування в діяльність
стивідорної компанії**

Показники	Напрямок зміни
Загальна рентабельність, %	Зростання
Собівартість, тис. дол. США	Скорочення
Обсяг вантажообігу, тис. т	Зростання
Частка витрат у виручці від реалізації	Скорочення
Частка ринку вантажообігу, %	Зростання
Час виробничого циклу, днів	Скорочення
Рівень автоматизації бізнес-процесів, %	Зростання

Джерело: складено з використанням [16, 17, 28]

Після оцінки бюджетування необхідно провести аналіз впровадження системи бюджетування та у разі виявлення неефективності та невідповідності по показникам у роботі стивідорної компанії провести необхідні корегування. Для оцінки рівня економічної безпеки стивідорної компанії можливо використати показники, запропоновані в роботі М. Бойко [28].

Одним з перешкод широкого поширення практики АВВ, як управлінської технології, є віддалення традиційного бухгалтерського обліку від інформаційних потреб менеджерів та затратність застосування методу.

Облік витрат тільки за місцями їхнього виникнення недостатній. Коли необхідно прийняти рішення щодо зниження чи збільшення витрат, підвищення фінансування окремої

бізнес-одиниці або підрозділу стивідорної компанії, саме АВВ допомагає відповісти на які процеси або функції будуть віднесені ці витрати.

В умовах розширення можливостей автоматизації багатьох функцій обліку та аналізу дана проблема втрачає свою актуальність. Сучасні програмні продукти по автоматизації управління витратами дозволяють своєчасно відстежувати динаміку залежності цін на продукцію та обсягів виробництва і реалізації від сукупності процесів фінансово-господарської діяльності та зміни ринкових умов, а також обумовлених ними базових процесів витрат. З іншого боку, цьому сприяє чітке визначення згаданих вимог як до продукції і послуг певного класу якості, так і до забезпечує це якість процесів.

Сучасні інформаційні технології надають значні потенційні можливості для вдосконалення процесу бюджетування. Сьогодні на ринку інформаційних технологій є широкий вибір спеціалізованих програмних продуктів управління підприємством на базі процесного підходу, які дають можливість автоматизувати процеси бюджетування. Вони відрізняються вартістю, своїми функціональними можливостями. Тому кожне підприємство обирає для себе програмне забезпечення в залежності від своїх цілей, розмірів, специфіки роботи.

Для підприємств портової сфери існує безліч фірм, що пропонують свої розробки систем, наприклад, Geac Performance Management (Comshare MPC) і SAS. Comshare MPC використовує єдину базу даних, що дозволяє при формуванні будь-якого бюджету використовувати дані останніх бюджетів компанії, а також різні агреговані дані і дані, які використовуються в аналітичних звітах. Такі системи значно підвищують оперативність бюджетного планування. Необхідна інформація надходить в режимі он-лайн безпосередньо з робочих станцій виконавців бюджетів.

Іншим важливим напрямком практичної реалізації АВВ є визначення відповідної інформації. Відокремлення відповідної інформації в процесі прийняття управлінських рішень дозволяє компанії швидко реагувати на різні аспекти діяльності, вільно

орієнтуватися в постійно мінливому зовнішньому середовищі, виявляти внутрішні резерви для зниження витрат. Інформація для керівника повинна забезпечити вірне рішення та бути представлена в зручному для сприйняття вигляді не повинна містити надлишкових даних. Таким чином, підвищиться можливість одержати результати ефективного відбору інформації для цілей управління та прискорити процес прийняття управлінських рішень портового оператора в цілому та по окремим видам діяльності.

Запропонований методичний підхід впровадження системи процесно-орієнтованого бюджетування в портову діяльність дозволяє стивідорній компанії досягати поставлених стратегічних цілей за умов обмеження наявних ресурсів, враховуючи специфіку бізнес-процесів стивідорної компанії, підвищувати ефективність її діяльності та рівень економічної безпеки. Синергетичний ефект від реалізації АВВ проявляється в отриманні ефективних результатів на кожному етапі впровадження та узгоджуються з поставленими цілями забезпечення стратегії розвитку стивідорної компанії, направлених на покращення економічних та фінансових показників. Спрямованість на процесно-орієнтоване бюджетування дозволить підвищити ефективність управління та динамічний розвиток у всіх сферах та видах діяльності з метою запобігання ризиків та фінансових втрат від використання наявних ресурсів. Крім того, використання бюджетування на підприємствах портової сфери дозволяє приймати оптимальні управлінські рішення шляхом логічного аналізу інформації внутрішньої звітності та перешкоджає складанню ситуації «втрачена вигода».

В дослідженні проаналізовано сучасний стан та тенденції розвитку стивідорних компаній України, визначена специфіка та сучасні проблемні аспекти оцінки їх діяльності. Особлива увага приділена встановленню змін структури і динаміки обсягів вантажопереробки стивідорних компаній України, оцінці позицій державних стивідорних компаній у порівнянні з приватними. Визначено, що спостерігається тенденція до зменшення обсягів переробки вантажів стивідорними компаніями

України при значному зменшенні переробки державними компаніями та збільшенні переробки приватними компаніями. Приватні стивідорні компанії з кожним роком займають все більш вагомі позиції, їх розмір і частка в загальному обсязі вантажопереробки постійно зростає, спостерігається тенденція до ослаблення позицій державних стивідорних компаній у порівнянні з приватними. Фактори, що вплинули на зменшення чистого прибутку державних стивідорних компаній досить різноманітні: скорочення вантажопотоків, вантажообігу та вантажопереробки, переорієнтація та зменшення транзиту, зміни тарифної політики, нестабільність курсу долару, зростання цін на енергоносії, підвищенню ставки комунальних послуг, витратами на оплату праці та збільшенням податків на землю. Достатньо вагомим фактором зміни фінансових результатів є нестабільність курсу долару, від якого залежить формування доходів стивідорних компаній, так як ставки на здійснення навантажувально-розвантажувальних робіт регулюються державою та визначаються в іноземній валюті.

Список використаних джерел

1. Бойко М. О. Ризики стивідорної компанії в системі забезпечення економічної безпеки. Молодий вчений. 2016. № 9 (36). С. 5–10.
2. FATF Recommendations (2016). URL: [http://www.fatf-gafi.org/publications/fatfrecommendations/?hf=10&b=0&s=desc\(fatf_releasedate\)](http://www.fatf-gafi.org/publications/fatfrecommendations/?hf=10&b=0&s=desc(fatf_releasedate))
3. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення: Закон України від 14 жовтня 2014 року № 1702–VII. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1702-18>
4. Гаєвський І. М. Ризик-орієнтований підхід у сфері боротьби з відмиванням коштів: термінологічний аналіз. Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. № 1, 2015. С. 213–220.
5. Розпорядження «Про затвердження Вимог до організації і функціонування системи управління ризиками у страховика» від 04.02.2014р. № 295. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0344-14>
6. Pfister, E. (2016). A risk-based approach to management. URL: <http://www.parm.com/data/docs/download/1696/en/Risk-based-management-approach.pdf>
7. Коваленко В. В., Головіна Я. С. Організація системи ризик-орієнтованого внутрішнього контролю в банку. Актуальні проблеми економіки. 2012. № 1(127). С. 209–215.
8. Толчинская М. Н. Риск-ориентированный подход в организации внутреннего аудита. Фундаментальные исследования. 2015. № 10 (часть 3) С. 640–644.
9. Лаговська О. А., Кучер С. В., Якименко М. В. Ризик-орієнтований підхід до процесу бюджетування фінансових результатів. Економічний аналіз. 2016. Том 23. № 2. С. 79–87.
10. Zhikhareva V. Qualitative risk assessment in port activity. Економічні інновації. Одеса: ІПРЕЕД НАН України, 2012. Вип. 50. С. 225–230.
11. Roudoutsos A. & Pallis A. (2010). Risks in port concessions: a contextual analysis and allocation methodology. 2th WCTR, July 11–15. Lisbon, Portugal.

12. Dita Janíková. Draving up a budget using the Activity Based Budgeting methodology through the simulation of processes. Kvalita Inovácia prosperita / qquality innovation prosperity. 2011. XV/2. P.18–30.

13. Sorinel Cășneanu, Ileana Sorina (Rakos) Boca, Cristian-Marian Barbu, Letiția-Maria Rof, Dan Topor Implementation of Activity-Based Budgeting method in the economic entities from mining industry of Romania. International Journal of Academic Research in Accounting, Finance and Management Sciences. Vol. 3. No.1. pp. 26–34.

14. Zaneta Pietrzak. Traditional versus Activity-based Budgeting in Non-manufacturing Companies. Social sciences. 2013. No. 4 (82). P. 26–37.

15. Котлубай А. М., Котлубай В. А. Бюджетное планирование и управление как инструмент повышения конкурентоспособности судоходных компаний. Розвиток методів управління та господарювання на транспорті. 2002. № 14. С. 148–156.

16. Кібік О. М., Постоленко Ю. П., Широков М. О. Передумови ефективного функціонування системи бюджетування підприємств портової діяльності України. European Journal of Economics and Management. 2015. Volume 1. Issue 2. P. 133–137.

17. Хотеева Н. В., Чиж Л. П. Организационно-экономический механизм управления устойчивым развитием портовых предприятий: монография. Одесса: ОНМУ, 2013. 180 с.

18. Онешко С. В. Економічні основи управління експлуатаційними витратами портового оператора: автореф. дис. канд. екон. наук: спец. 08.00.04. Одеса: ППРЕД НАН України, 2015. 23 с.

19. Ладико Л. М. Бюджетування в системі забезпечення економічної безпеки підприємства. Безпекознавство: теорія і практика: I Всеукраїнська науково-практична інтернет-конференція, 2013. URL: http://thesis.at.ua/publ/bezpekoznavstvo_teorija_ta_praktika/ladiko_l_m_bjudzhetuvannja_v_sistemi_zabezpechennja_ekonomichnoji_bezpeki_pidpriemstva/4-1-0-120

20. Бримсон Д. Антонс Д., Коллинза Д. Процессно-ориентированное бюджетирование. Внедрение нового инструмента управления стоимостью компании; пер. с англ. В. Д. Горюновой; под общ. ред. В. В. Неудачина. М.: Вершина, 2007. 336 с.

21. Корнева О. В., Мнацаканян А. Г. Теория и практика процессно-ориентированного бюджетирования (на примере береговых рыбоперерабатывающих предприятий Калининградской области): монография. Калининград: Изд-во ФГБОУ ВПО «КГТУ», 2015. 103 с.

22. Бойко М. О. Науково-методичні засади оцінки стану економічної безпеки стивідорної компанії: дис.к.е.н. спец. 08.00.04. Інститут проблем ринку та економіко-екологічних досліджень, Одеса, 2018. 213 с.

23. Кравченко А. В. Развитие бизнес-процессов в портовой деятельности. Розвиток методів управління та господарювання на транспорті. 2010. Вип. 28. С. 47–61.

24. Халиновская Н. А., Лобастов А. А. Совершенствование управления предприятиями портовой деятельности Украины в рыночных условиях. Економічні інновації: Одеса: ІПРЕЕД НАН України, 2011. Вип. 46. С. 218–229.

25. Денисенко Л. О., Шацька С. Є. Концептуальні засади класифікації бізнес-процесів, як основи формування бізнес-системи організації. Ефективна економіка, 2012. № 11. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1558>.

26. Онешко С. В. Удосконалення управління витратами портового оператора шляхом використання аутсорсингу. Розвиток методів управління та господарювання на транспорті. Одеса, 2015. Вип. 50. С. 32–48.

27. Шуляренко С. М. Управлінський облік як основа управління підприємствами водного транспорту. Формування ринкових відносин в Україні. 2014. № 6. С. 170–174.

28. Бойко М. О. Оцінка показників ефективності управління економічною безпекою портового оператора. East European Scientific Journal. 2016. № 3(7). С. 10–15.

ВИСНОВКИ

Серед складних системних і комплексних економічних категорій фінансово-економічна безпека підприємства має важливе значення, а її багатогранність обумовлює необхідність застосування системного підходу до її опису, моделювання і забезпечення.

Загальна концепція управління фінансово-економічною безпекою підприємства визначається сукупністю теоретико-методологічних поглядів та методичних підходів щодо розуміння її трактування з визначенням цілі, завдань, принципів, методів та моделей управління нею. Така концепція та її структура є основою системи управління фінансово-економічною безпекою підприємства на етапах формування, підтримки, забезпечення та моніторингу а в її основі важливе значення має походження інформаційних потоків для прийняття управлінських рішень.

Перелік завдань, які потребують вирішення при побудові системи управління фінансово-економічною безпекою, досить широкий. Постійний моніторинг її рівня повинен здійснюється в умовах зміни параметрів зовнішнього середовища, навіть якщо рівень ефективності діяльності підприємства дуже високий. Уніфікація концептуальних основ дозволяє задати параметри системи в цілому, окремі складові системи управління безпекою унікальні і формуються кожним підприємством, наприклад розробка сфери фінансових інтересів. Однак ряд аспектів повинні бути розроблені з урахуванням специфіки підприємств транспортної сфери.

Ефективність процесів стратегічного й оперативного управління безпекою багато в чому визначається раціональністю організації системи взаємозв'язку між ними. При здійсненні процесів кардинального вдосконалювання системи управління і її адаптації до ринкових умов на підприємствах особлива увага повинна бути приділена процесам впровадження нових форм і методів управління. Зокрема заслуговує на увагу

«управління за результатами», що забезпечує швидку реакцію на зміни зовнішнього й внутрішнього середовища організації. Впровадження цих принципів забезпечить сталий розвиток підприємств портової галузі.

Технологічні характеристики транспортних підприємств не дозволяють використовувати уніфікований підхід в процесі вибору стратегії і оцінки рівня фінансово-економічної безпеки. Головною складовою, що вимагає опрацювання є індикатори. Вибір індикаторів дозволить надалі перейти до розробки бюджетної складової процесу управління, використовуючи гнучкі бюджети з оцінкою допустимих відхилень при формуванні прогнозних значень індикаторів.

Розвиток трансформаційних процесів у портової галузі обумовлює необхідність перегляду підходів до удосконалення теоретичних засад механізму розвитку підприємств портової галузі на принципах економічної безпеки, формування облікового забезпечення системи управління з метою підвищення ефективності використання даних для вирішення сучасних проблемних завдань, визначення особливостей побудови системи управління фінансово-економічною безпекою підприємств з метою вибору концептуального підходу до її створення, проведення вибору та оцінки показників з урахуванням ризиків на базі процесно-орієнтованого підходу.

Враховуючи особливості діяльності підприємств портової галузі, сфери та тенденції, що склалися на даному ринку, при оцінці фінансово-економічної безпеки необхідно виходити з наступного:

- підприємства портової галузі входять до підприємств підвищеного екологічного ризику (наявність ймовірність розливу нафтопродуктів, несанкціонованого викиду вихлопних газів, стічних вод, небезпечних вантажів), звідси особливої важності набуває фінансова та екологічна складові економічної безпеки за показниками можливих збитків, які напряму впливають на результати діяльності. Крім того, виникає необхідність адаптації вітчизняного законодавства в сфері природоохоронної

діяльності морських портів до сучасних європейських вимог;

- існування відмітних особливостей управлінської складової економічної безпеки підприємств портової діяльності від інших галузей, «яка полягає в складності системи управління портовим господарством та ефективності її роботи. Безпека цієї складової буде обумовлювати імідж порту, адже вона відповідає за дотримання підприємствами портової діяльності національного та міжнародного законодавства в сфері морського транспорту»;
- специфічність функціонування підприємств портової галузі, яка проявляється у використанні значних виробничих потужностей, наявності значної частки непрямих витрат та складної системи ціноутворення в ринкових умовах господарювання;
- підвищена увага до запобігання відтоку грошових коштів у тіньовий сектор економіки, незахищеність матеріальних цінностей, можливість використання об'єктів транспорту для контрабанди;
- існування домінуючої частки розрахунків в іноземній валюті, що напряму впливає на присутність валютного ризику, пов'язаного з валютними коливаннями, які за останні роки в Україні є досить суттєвими;
- здійснення приватного інвестування в об'єкти портової інфраструктури державної форми власності на території морського порту на підставі договорів концесії, що акцентує увагу на контролі фінансових надходжень у вигляді концесійних платежів. Так, «при оцінці вартості майна, переданого у концесію, оцінці ризиків, що виникають у результаті передачі майна та створенням підприємств портової діяльності за участю іноземних партнерів, що є надзвичайно важливим в сучасному періоді для портових операторів»;
- посилення ролі приватного сектора в діяльності підприємств портової галузі: поряд зі збільшенням економічної ефективності функціонування портового комплексу за

рахунок поєднання інтересів усіх учасників процесу відбувається збільшення ймовірності виникнення ризикових фінансових операцій;

- визначення чинників, які впливають на фінансові ризики, повинно проводитися з використанням факторного аналізу, математичних моделей, які вимагають всебічного врахування факторів невизначеності та пов'язані з особливостями функціонування стивідорних компаній. Доведена доцільність складання карти фінансових ризиків та запропоновані варіанти реакції керівництва на їх наявність. Індикатори з позиції оцінки економічної безпеки повинні бути наступні: загальна рентабельність, коефіцієнти ліквідності (загальної, абсолютної), коефіцієнт дебіторської заборгованості, середній термін оплати дебіторської заборгованості, коефіцієнт співвідношення позикового та власного капіталу, коефіцієнт платіжної дисципліни та коефіцієнт варіації фінансового ризику по окремим проектам, договорам тощо.

Врахування перелічених особливостей діяльності підприємств портової галузі дозволять сформувати адекватну, адаптаційну та ефективну систему оцінки фінансово-економічної безпеки, з можливістю виявлення, відстеження та уникнення негативних ситуацій і тенденцій, швидко реагувати на зміни функціонування підприємств портової галузі під впливом загроз та кризових ситуацій.

Сучасний етап розвитку економіки характеризується загостренням проблем виживання та забезпечення безперервності розвитку будь-якого суб'єкта господарської діяльності в умовах мінливого та невизначеного конкурентного середовища. Щоб ефективно конкурувати на ринку транспортних послуг підприємства портової галузі повинні постійно займатися збором і аналізом великого обсягу інформації про галузь, вантажопотоки, суб'єктів, що споживають транспортну продукцію, морський світовий тоннаж, фрахтовий ринок, ринок портових послуг, конкуренцію і інші чинники зовнішнього середовища. Діяльність підприємств портової галузі повинна бути організована

таким чином, щоб не тільки залишатися цілісними протягом тривалих періодів часу, але і бути досить гнучкою, щоб при необхідності можна було здійснити її модифікацію і переорієнтацію відповідно до змін зовнішнього середовища і ринкової кон'юнктури.

Згідно з оцінками науковців, система управління фінансово-економічною безпекою підприємства має всі властивості кібернетичної системи, зокрема наявністю каналів інформації між її окремими елементами; багатоваріантністю поведінки системи, керованістю та цілеспрямованістю.

Збір, обробка та аналіз інформації — складний процес, який спирається як на традиційні, так і на нетрадиційні методи, є основою відповідних коректив у процес управління.

Відповідно до економічного підходу, обліково-аналітична інформація являє собою економічну інформацію про виробничі (економічні) відносини; виробничий (економічний) ресурс, необхідний для функціонування економічних об'єктів і управління ними. В свою чергу, облікове забезпечення в інформаційній системі має вирішальне значення для успішно виконання більшості операцій бухгалтерського обліку на сучасному підприємстві.

Згідно процесному підходу в теорії управління, обліково-аналітична інформація виробляється в процесі реалізації трьох функцій управління: обліку, аналізу та синтезу. Причому облік є базою для аналізу, а аналіз і синтез нерозривно пов'язані між собою.

Аналітична інформація — сукупність процесів перетворення змісту документів з метою їх аналізу, вилучення необхідних відомостей, а також оцінки, зіставлення та узагальнення. У процесі аналітичної переробки відбувається згортання інформації, завдання якого полягають у змістовній оцінці значущості документа і зменшення фізичного обсягу за умови мінімальної втрати інформативності.

Як результат аналітичної роботи можливо впровадити нову форму звітності, яка складається на підставі обліково-аналітичних даних. Ця форма повинна допомогти підприємству здійснювати внутрішній контроль зміни показників

фінансово-економічної безпеки: «Звіт про індикатори фінансово-економічної безпеки».

При визначенні кількісних параметрів порогових значень індикаторів фінансово-економічної безпеки важливо правильно вибрати індикатор, вихідний для розрахунку. Головним пріоритетом здійснення фінансово-господарської діяльності є отримання максимально високого прибутку, що залишається в розпорядженні господарюючого суб'єкта. Однак цей показник не повинен стати вихідним при розрахунку порогового значення індикаторів безпеки, необхідно визначати рівень ризику.

Для підприємств портової галузі необхідно створення системи збору та обробки обліково-аналітичної інформації з метою захисту від економічних загроз та фінансових ризиків. Для злагодженої і стабільної роботи управління фінансово-економічної безпекою необхідно здійснити чіткий розподіл всіх функцій між посадовими особами.

Розкриття взаємозв'язку інформаційних потоків та їх впливу на умови забезпечення фінансово-економічної безпеки констатує необхідність первинного спостереження за поточною ситуацією і передбачення результатів у найближчому часі. В даній ситуації обліково-аналітичний аспект фінансово-економічної безпеки вирішується, перш за все, через оперативний облік і аналіз — систему спостереження за підприємницькою діяльністю господарюючого суб'єкта з метою поточного управління і контролю.

Загальна постановка оперативного обліку повинна здійснюватися за такими етапами:

- визначення сфери ведення оперативного обліку, проведення контрольних процедур з метою виявлення критичних областей обліку;
- розробка методики ведення оперативного обліку по відповідних ділянках фінансово — господарської діяльності;
- виходячи з реальних потреб в обліково-аналітичній інформації раціональне побудова облікових документів і реєстрів оперативного обліку: визначення правильного розташування обліково-аналітичної інформації,

налагодження послідовної реєстрації на рахунках оперативного обліку;

- забезпечення контролю своєчасності та достовірності одержуваної інформації, створення механізму спостереження за виконанням дій по здійсненню оперативного обліку.

Отримана інформація доводиться до відома відповідних фахівців. На основі отриманих відомостей підводяться підсумки, робляться висновки та формуються заходи захисту фінансових, матеріальних, інформаційних та інтелектуальних ресурсів. При цьому безліч оперативно-аналітичних даних об'єднуються в одне ціле, формується єдина думка про рівень фінансово-економічної безпеки.

У контексті вдосконалення методики оцінки рівня фінансово-економічної безпеки підприємства необхідно виходити з наступного:

- економічно необґрунтованим є розрахунок узагальнюючого показника рівня безпеки (оскільки за його використання надто високим є рівень суб'єктивності встановлення вагового значення як окремих показників-індикаторів, так і функціональних складових); більш прийнятним є визначення не інтегрального показника рівня безпеки, а узагальнюючого стану входження підприємства в економічно небезпечну зону;
- недостатньо обґрунтованим є використання однотипних показників для оцінки рівня безпеки різних (за розмірами, видами діяльності, рівнем безпеки) підприємств;
- недостатньо вдалим є принцип розрахунку рівня безпеки як міри відхилення фактичних показників його фінансово-господарської діяльності від критичних (з огляду на безпеку) та від оптимальних. Основою оцінки рівня безпеки повинне бути вивчення лише стану небезпеки діяльності підприємства.

Таким чином, з метою усунення цих недоліків можна запровадити методичний підхід до оцінки показників фінансово-економічної безпеки підприємств портової галузі, при якому

діапазон значень рівня безпеки поділений на окремі рівні та стан «потрапляння» підприємств на той чи інший рівень, який визначається перевищенням фактичних значень окремих показників його діяльності над критичними обмеженнями індикаторів, які є неоднаковими для всіх рівнів, а підібрані виключно з урахуванням того рівня безпеки, який вони характеризують.

Крім того, в дослідженні встановлено перелік питань удосконалення методики оцінки фінансового ризику, як у теоретичному, так і у практичному аспектах та його взаємозв'язок з економічною безпекою. Сформульовані галузеві особливості діяльності стивідорних компаній, суттєві фактори з позиції впливу фінансового ризику на результати діяльності, серед яких виділені: зменшення обсягів вантажопереробки, втрата чистого доходу від реалізації, нестабільність курсу валют та зниження фінансової стійкості. З'ясовано, що втрата чистого доходу від реалізації державних стивідорних компаній України відбулася: через невиконання плану обсягів вантажопереробки за рахунок зменшення кількості судно-заходів і зміни номенклатури вантажів у бік менш доходних та нестабільністю курсу американського долару.

Особлива увага приділена оцінці рівня фінансової стійкості державних стивідорних компаній України та визначено, що за останні роки спостерігається тенденція до її зниження. Аргументовано, що визначення чинників, які впливають на фінансові ризики, повинно проводитися з використанням факторного аналізу, математичних моделей, які вимагають всебічного врахування факторів невизначеності та пов'язані з особливостями функціонування стивідорних компаній. Доведена доцільність складання карти фінансових ризиків та запропоновані варіанти реакції керівництва на їх наявність. Індикатори з позиції оцінки економічної безпеки повинні бути наступні: загальна рентабельність, коефіцієнти ліквідності (загальної, абсолютної), коефіцієнт дебіторської заборгованості, середній термін оплати дебіторської заборгованості, коефіцієнт співвідношення позикового та власного капіталу, коефіцієнт платіжної дисципліни та коефіцієнт варіації фінансового ризику по окремим проектам, договорам тощо.

Практичне значення очікуваних наукових результатів полягатиме в можливості застосування наукових положень і висновків дослідження у практичній діяльності стивідорних компаній щодо оцінки та управління фінансовими ризиками та своєчасне реагування на відхилення щодо індикаторів економічної безпеки.

Наряду з цим для підвищення економічної безпеки стивідорної компанії пропонується використання методу Activity-Based Budgeting. Розроблено методичний підхід щодо впровадження системи процесно-орієнтованого бюджетування в діяльність стивідорної компанії, як інструмент управлінської складової економічної безпеки, шляхом побудови системи бюджетів стивідорної компанії з врахування специфіки її бізнес-процесів. Запропонований методичний підхід впровадження системи процесно-орієнтованого бюджетування в діяльність підприємств портової діяльності дозволяє досягати поставлених стратегічних цілей за умов обмеження наявних ресурсів, враховуючи специфіку бізнес-процесів стивідорної компанії, підвищувати ефективність її діяльності та рівень економічної безпеки. Проілюстровано особливості складання бюджетів стивідорної компанії, наведені приклади накладання статей і бізнес-процесів на бюджети стивідорної компанії та суміщення бюджетної структури з центрами фінансової відповідальності.

Синергетичний ефект від реалізації процесно-орієнтованого бюджетування проявляється в отриманні ефективних результатів на кожному етапі впровадження та узгоджуються з поставленими цілями забезпечення стратегії розвитку стивідорної компанії, направлених на покращення економічних та фінансових показників. Спрямованість на процесно-орієнтоване бюджетування дозволить підвищити ефективність управління та динамічний розвиток у всіх сферах та видах діяльності з метою запобігання ризиків та фінансових втрат від використання наявних ресурсів. Крім того, використання бюджетування на підприємствах портової сфери дозволяє приймати оптимальні управлінські рішення шляхом логічного аналізу інформації внутрішньої звітності підприємства та перешкоджає складанню ситуації «втрачена вигода».

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Ширяєва Людмила Володимирівна — д.е.н., професор кафедри економіки і фінансів Одеського національного морського університету. Автор (співавтор) понад 160 наукових та навчально-методичних праць, з яких 2 наукові праці опубліковані у періодичних виданнях, що включені до наукометричної бази Scopus. Бере активну участь у держбюджетних наукових роботах, міжнародних науково-практичних конференціях. Дійсний член Транспортної Академії України.

Чиж Людмила Петрівна — к.е.н., професор кафедри економіки і фінансів Одеського національного морського університету. Автор (співавтор) більше 100 наукових статей, навчальних посібників та навчально-методичні праць, монографії. Бере активну участь в держбюджетних науково-дослідних роботах, в університетських, всеукраїнських, міжнародних конференціях присвячених питанням розвитку економічного аналізу, діагностиці, фінансової безпеки, портової діяльності в Україні.

Онешко Світлана Володимирівна — к.е.н., професор кафедри економіки і фінансів Одеського національного морського університету. Автор (співавтор) більше 90 наукових та навчально-методичних праць, з яких 3 наукові праці опубліковані у періодичних виданнях, включених до наукометричної бази Scopus, бере активну участь у держбюджетних науково-дослідних роботах, всеукраїнських та міжнародних науково-практичних конференціях, має дипломи International accounting standards (IAS113339) та Internal audit (IA113452) Інституту професійних фінансових менеджерів, є діючим членом аудиторської Ради комунального підприємства «Міські дороги».

Хотєєва Наталія Віталіївна — к.е.н., доцент кафедри економіки і фінансів Одеського національного морського університету. Автор (співавтор) більше 40 наукових та

навчально-методичних праць, з яких 1 наукова праця опублікована у періодичних виданнях, включених до наукометричної бази Scopus, приймає активну участь в держбюджетних науково-дослідних роботах, у всеукраїнських та міжнародних науково-практичних конференціях, має практичний досвід роботи у банківській системі.

Корецька Ольга Валеріївна — старший викладач кафедри економіки і фінансів Одеського національного морського університету. Автор (співавтор) більше 30 наукових та навчально-методичних праць, з яких 2 монографії (у співавторстві), 15 статей у наукових фахових виданнях, бере активну участь в держбюджетних науково-дослідних роботах, у всеукраїнських та міжнародних науково-практичних конференціях.

Бойко Марія Олександрівна — к.е.н., аудитор ТОВ «АФ «Актив». Автор (співавтор) більше 30 наукових та навчально-методичних праць, з яких у галузі економічної безпеки підприємств портової сфери, економічної розвідки, контролінгу, брала участь у держбюджетних науково-дослідних роботах, всеукраїнських, міжнародних конференціях.

Геврек Юлія Сергіївна — аспірант кафедри економіки і фінансів Одеського національного морського університету. Наукові інтереси пов'язані з оцінкою фінансового ризику підприємств портової діяльності, бере активну участь в держбюджетних науково-дослідних роботах, міжнародних науково-практичних конференціях, є фінансовим директором ООО «ТехноЮг».

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

**ФОРМУВАННЯ МЕХАНІЗМУ
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНОЇ
БЕЗПЕКИ В СИСТЕМІ
УПРАВЛІННЯ ПОРТОВИМИ
ПІДПРИЄМСТВАМИ**

Монографія

Під редакцією Л. В. Ширяєвої

Комп'ютерна верстка — *Євгеній Ткаченко*

Підписано до друку 05.02.2021. Формат 60×84/16.

Друк офсетний. Папір офсетний.

Гарнітура SchoolBookAS.

Ум.-друк. арк. 10.

Наклад 100 прим.

ТОВ «Видавничий дім «Інтернаука»

Україна, м. Київ, вул. Павлівська, 22, оф. 12

Контактний телефон: +38 (067) 401-8435

E-mail: editor@inter-nauka.com

www.inter-nauka.com

Свідчення про внесення до Державного реєстру видавців

№ 6275 від 02.07.2018 р.

Надруковано у видавництві ТОВ «Центр учбової літератури».

вул. Лаврська, 20 м. Київ

Свідчення: Серія ДК № 2458 від 30.03.2006